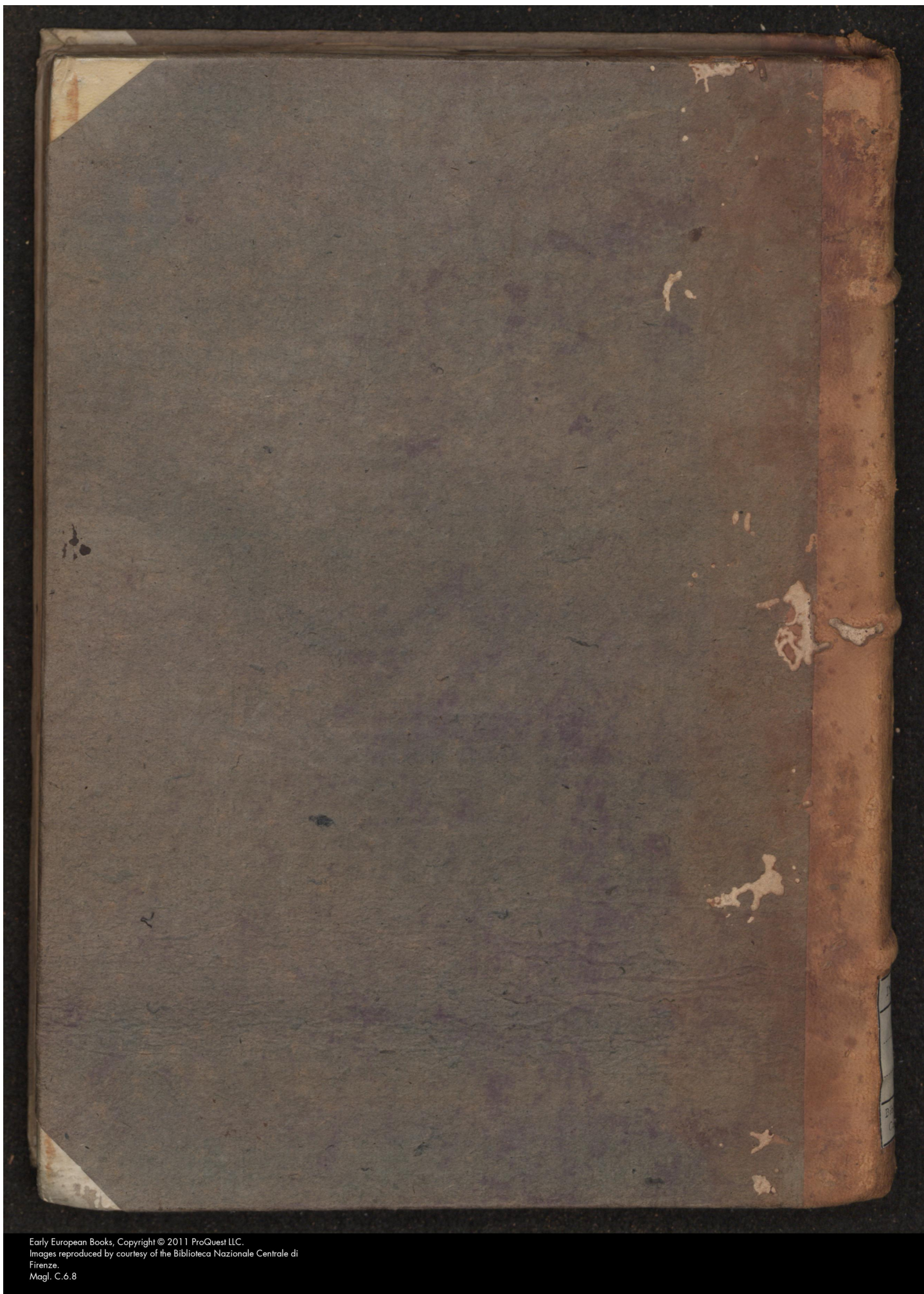

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8

Early European Books. Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8

INCUNABULI

C

6

8

Biblioteca Nazionale
Centrale - Firenze

C. 6. 8

Anga 218.

Il
Bib
Co

28. 18. 18.

ETHICA ARISTOTELICA: IOANNE ARGY-
ROPYLO INTERPRETE.

1
B
C

Ethica Aristotelica: & Epistola Petri Marfi ad Illustrissimū prin-
cipem Virginium Vrsinum.

ad vñ His Romanis hanc Parisii

Prothagoram inter sophistas non ignobilem illustrissime prin-
ceps Virgini Vrsinæ domus: & auiti stēmatīs adamantinū colu-
men cum docendo: & monēdo discipulos: consulisset ingeniis:
mercede laborum: atq; doctrinæ tactis de more sacris illorū æsti-
mata iudicio contentum æquo animo uixisse scribit Plato. Qua
benignitate nil iucundius excogitari potuisset: ac iustius. Non
enim dantis arbitrio: sed recipientis beneficium expendi par est:
ne ingratitude uitiorum omnīū caput: & æstuantis cupiditatis
insanabile ulcus appareant. Homo nanq; hominum usui natus
est: & gloriæ: quæ honestissimæ: artium studiis: uiuendi pruden-
tia: & multiplici cognitione comparatur: ac fulget. Illum uero cu-
ius operam gratuitam & promptam sectatores experiuntur deo
(quoad homini fas est dicere) simillimū iudico. Qualem huius
memoriæ ingenia Ioannem Argyropylum Constantinopolita-
num nō minus auito: q̃ suo splendore illustrem non sine diuino
nutu sortita sunt. Qui rerum omnium naturā: & uim/acri: atq;
sublimi complexus ingenio: ad Latinorum cognitionem: ad ho-
nestissimorū studiorum utilitatem & decus: diuinum illud philo-
sophorū principis acumen trāstulit. Et aliquando triplicem phi-
losophiam latine loqui edocuit & Romana penitus ciuitate do-
nauit: Sed immatura mors (si tamen id potest sapientissimo uiro
contingere) tantarum uigiliarum munus: & excultæ lucubratio-
nis editionem quam dies urgebat & noctes pro dolor abrupit.
Attamen qua potuit uir optimus nomini: ac nepotibus alta men-
te: ac pientissimo uoto p̃spiciens tam clara: tamq; necessaria stu-
diosis ingenuarum artium documenta Isaacio filio: & discipulis
edenda reliquit: Quorum numero me quāuis minimum fortu-
na in ceteris dura mihi nouerca in hoc indulgentissima parens
ascripsit: Nam Ciceronis eloquentiæ principis: & omnium bo-

Ingratitudo

78
 narū artium cultoris exemplo quoad potui: & licuit: & latere sa-
 pientissimi senis non discessi: & uita defunctū ex temporali lau-
 datiuncula: & piis lachrymis honestaui ne ingratus erga illum
 omnino uiderer: qui de me: qui de cōdiscipulis meis: qui deniq;
 de Græcis latinisq; litteris atq; ingeniorū cultibus erat optime
 meritus. Qui paucis ante diem illū nobis non illi acerbū men-
 sibus Aristotelicum opus de moribus ad Nicomachum filium
 lima non minus eleganti q̄ seuera expolito eo animo mihi ex-
 scribendum concesserat ut ita publicaret: & prodesset omnibus:
 quorum institutioni tot: tantosq; labores promptissima benigni-
 tate impenderat. Cuius auctoritati: & honestissimis uotis grato
 animo & pio parere cupiens: excellentiam tuam elegi Princeps
 inclyte: cui has ueræ: ac imprimis necessariæ sapientiæ dotes: &
 eruditissimas p̄fectissimi senis uigilias merito dedicarem: ut ex
 hac ueluti p̄ctura uirtutum omnium: & prudēter iusteq; uiuen-
 di disciplina eo maiorem: solidioremq; caperes uoluptatem: quo-
 tu id quod in priuata uita decet: & publica non ex Græcōū fon-
 tibus hauriens: uerum ingenii quadam fœlicitate ac mētis acie
 supra hominem exemplis domesticis: & auito instituto rectam
 non minus uiuendi q̄ gubernandi uiam ingressus omnium pro-
 auorum titulos: omnem & togatam: & armatam gloriam longe
 superasti. Vt te talem his litterarum monumentis undiq; nepoti-
 bus imitandum proponere possim: qualem Cyrum illum consu-
 matissimū Persarum Regem Attica illa musa Socratici Xeno-
 phontis effinxit. Philosophi quos uitæ magistros: & scientiæ do-
 ctōres ueneramur ad summum naturæ suspirantes prudentiæ:
 iustitiæ: fortitudinis: ac temperantiæ præcepta excogitarunt ut
 hominem eo deducerēt: ad quod illum sagacissima parens natu-
 ra (quam omnes artes adiuuant) inchoasset. Quis tuam domi-
 forisq; prudentiam: quæ propria uirtus principū & habetur: &
 est. ut se: ac suos bene: recteq; gubernet: & regat (quo nil equidē
 duco difficilius: nil præclarius) non admiratur & celebrat. Belli

Principū prudentia.

cus ille turbo testis est: & qui te arctissime constrinxisse uideba-
tur Hercules nodus: quem solus consilio: & ratione sic dissolui-
sti: ut Alexæ bellicæ arbiter non iniuria & habereris: & esses. Te
animi excelsi: atque inuicti magnitudo: & robur in adeundis pe-
riculis extollunt. Tu priscam illam hospitalitatem omni genere
humanitatis: ac benignitatis reuocasti. Tuæ uitæ modus passim
uiget: ut te fœlicem appellare possim quem blanda fortuna non
corruperit: irata non fregerit. Tu clara: & multiplici filiorum do-
te censeris: quos non uoce tantum: sed etiam exemplo ut patrem
debet ad uerum decus effingis: & gloriam. ut te: utq; tantis nata-
libus: & clarissimorum auorum serie digni adulescant: & maiorū
gloriæ respondentes uestigia posteritati sectanda relinquant. Id
certe Io. Iordanus tantarum opum: & inclyte nobilitatis dignissi-
mus hæres pollicetur. Id Carolus qui Martem in armis spirantē
& imaginem nepotibus ostendent tuam. Illis etenim undiq; co-
gnosceris. Igit̃ cum tempora & curæ quibus tum priuatim: tum
publice distringeris tibi dabunt has uitæ formulas a principe
philosophorum Aristotele constitutas & ab Argyropylo huius
ætatis altero Aristotele in latinum uersas recognosce. ut te diui-
na quadam sorte: ac præclaris naturæ facillimæ dotibus ex illis
uixisse merito glories. & Petri Marfi clientis tui munusculum
hoc ea fronte suscipias: qua cæteris in rebus ut generositatē ani-
mi nobilissimi decet: optimi principis: & humanissimi decorum
seruare consueuisti. Vale fœlix & uiue diu: ut tibi: ac uiris nu-
tum obseruantibus tuum consulas. quorum conditio tua est: &
omnis fœlicitas quæ bono principi ex ueterum instituto propo-
nitur.

et illi rursus estis et dicitur te acutissime considerasse videtur
et hoc est non solum sed etiam ratione sic dicitur
sunt Alia bellum autem non iniuria et habetur: et est. Te
animi excelsi: et in magnitudine: et in robore: et in aduersis
mentis excellunt. Tu primum illam hospitalitatem omni genti
humanitatis benignitatem reuerenti. Tu enim modus bellum
in exercitu fortiter appellare possis quem plures fortis non
conspiciunt non fecerit. Tu etiam et in multis filium de
in conspectu non hoc tantum sed etiam exemplo ut patrum
debet ad uerum deus est ingens: et gloriatur etiam in
libris: et clarissimum autem scire digni debet etiam in
glorie respondentes uelut possit scire etiam in
corde loquens tantum opus: inque nobilitate digni
mus huius possit. Id Carolus qui in armis prae
et imaginem uocibus ostendit tuum. Illis enim audire
quodam. Id est cum tempore et cum quibus cum prae
publice dicitur tibi dabitur hoc est in armis a quo
philosophum Aristotele consilium et ad Aristotele
etiam alio Aristotele in latinum uerba reuertitur et dicit
na quam fortiter patetis nam. Facillime deus ex illis
uixit merito gloriatur. Et tunc Marti dicitur in multis
hoc est solum in quibus: quia ceteris in rebus ut generatur
in nobilitate decorum principis: et humanitatem decorum
sunt conueniunt. Vale fortis et uere dicitur tunc uir
tum odierunt non solum consilium: quoniam conditum est
omnis fortis qui bono principis ex ueritate in rebus

LIBER PRIMVS.

OPVS ARISTOTELIS DE MORIBVS AD NI

comachum: Ioanne Argyropylo interprete.

Tractatus primus. Cap. i.

Omnis ars: omnisq; doctrina atq; actus itidem & electio bonum quoddam appetere uidetur. Quapropter bene ueteres bonū ipsum id esse dixerūt quod omnia appetūt. Finium autem differentia quedam est. Quidam enim sunt operatōes: quidam præter has ipsas opera quædam. Atq; in quibus præter operationes: alii quidam sunt fines. in iis ipsa opera sunt operatōibus præstabiliora. Cum uero complures sint actus & artes atq; scientiæ: fit ut multi sint etiā fines. Medicinæ nanq; finis est sanitas. Artis extruendarum nauium: nauis. Facultatis rei militaris: uictoria. Et familiaris rei gubernandæ: diuitiæ. Que autem sub aliqua una potentia sunt: ut ars conficiendorum frenorum; cæteræq; omnes instrumentorū equestrium effectrices sese habent ad facultatem equestrem: & hæc cum illis omnisq; actio bellica ad militare facultatem: & ad alias aliæ simili modo. In iis omnibus fines earū quæ rationem architecturæ subeūt: magis sunt expetibiles q̄ omnes fines inferiorum. illi nanq; horum gratia expetuntur. Atq; nihil interest siue fines actuum ipsæ sint operatōes: siue præter ipsas aliquid aliud: ut in his quæ dictæ sunt facultates.

Cap. ii.

Igitur si quispiam rerum agendarum est finis: quem nos propter seipsum: cætera aut propter hunc uolumus: neq; fit: ut omnia propter aliud expetamus (esset enim hoc modo sine ullo fine progressus atq; hinc noster appetitus inanis esset & uanus). Constat hunc talem finem summū bonum ipsumq; optimū esse. Et ad humanā igitur uitam magnā huius cognitio opem affert: nam ut Sagittarii signum habentes magis id quod oportet

Bonū. qd.

Finis diffra.

Medicine finis

Expetibiles fines

Summū bonū.

Cum his facultas.

Facultates q̄ sumis afficiunt ho
nori.

Finis eius facultatis.

Honesti et iusti de q̄bz ei co
siderat

tet attingere possumus. Quod si ita sit enitendū est hunc ipsum
figura quidnam sit comprehendere: & cuius sit sciētiæ uel facul
tatis percipere. Videbit̄ autem eius esse quæ maxime domina
tur: maximeq; rationem subit architecturæ. Talem autem sese
offert ipsa ciuilis facultas: Hæc enim & quas scientias in ciuita
tibus esse: & quales quēq; discere: & quousq; oportet instituere
solct. Eas præterea facultates quæ summis afficiunt honoribus:
ut rei militaris: rei q; familiaris facultatem ac Oratoriam artem
huic subesse uidemus. Cum igitur cæteris actiuis scientiis hec
utatur: & leges ferat atq; instituat: quid quisq; agere & a quibus
abstinere debeat: huius finis cæterarum omnium facultatū con
tinet fines. Quo fit ut hic finis sit bonū ipsum humanū. Quāq;
enim unius hominis idem & ciuitatis est bonū: ciuitatis tamen
comparare conseruareq; bonum maius atq; perfectius & habe
tur & est: Nam amabile est: & si uni soli: maius autem atq; di
uinus est: si genti ciuitatibusue sit acquisitum: partumq; con
seruetur. Hec igitur appetit hec doctrina cum sit facultas quæ
dam ciuilis.

Cap. iiii.

Dicetur aut̄ satis si declarabitur perinde atq; subiecta ma
teria postulat: ipsum enim exactum nō est in omnibus si
mili modo rationibus flagitandum. Sicut nec in iisce que per ar
tem conficiuntur: Honesti autem & iusti de quibus ciuilis con
siderat: tantam differentiam erroremq; habent: ut lege tantum
esse uideantur & nō natura. Talem etiam quendam errorem ha
bent & ipsa bona: quia compluribus ex ipsis accidunt detrimen
ta. Quidam enim ob diuitias: quidam ob fortitudinem periere.
Carum igitur fuerit atq; satis de talibus atq; ex talibus dicentes
pingui minerua figuratq; uerum ipsum ostendere: & de iis que
sunt plerumq; atq; ex talibus dicentes: talia & concludere. Eodē
modo & unūquenq; auditorem ea que dicunt accipere oportet.
Est enim eruditi exactū ipsum eatenus in unoquoq; genere fla

o. i. Verum

o. i. varietas
te

PRIMVS

gitare: quatenus fert ipsius rei natura. Simile namq; uidetur esse mathematicū suadentem probare: & ab Oratore demonstrationes exigere. Atqui bene quisq; iudicat ea que cognoscit: & ipsoz bonus est iudex. Is ergo in unaqua; re bene iudicat qui in illa est eruditus. Absolute autem qui est in omnibus eruditus. Quia propter iuuenis ciuilis disciplinā non est idoneus auditor: Est enim rudis actū uitā. Ex his autem & de his ipse rationes efficiuntur. Præterea cum perturbationes sequatur incassum & sine fructu audiet: quippe cū finis nō cognitio sit sed actio. Interest aut nihil iuuenis sit ætate an moribus iuuenis similis: Nō enim defectus est ob tempus. Sed quia uiuit & persequit singula cū perturbatione: Talibus enim inutilis sit ipsa cognitio: perinde atq; incontinētibus ipsis. Is aut qui suas ratioi subiiciūt appetitiones cum rationeq; agunt: magnam asserre potest utilitatem. De audire igitur: & quonam modo rationes accipi debeant quidq; proponimus tot exordii loco dicta sint.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

S Ed nunc repetentes dicamus: cū omnis cognitio atq; electio bonum quoddam affectet: quidnam sit id quod ciuilem appeterere dicimus facultatem & quid id quod omnium rerum agendarum supremum est bonum. Nomine igitur omnes fere de ipso consentiunt: Nam & uulgi & elegantes: felicitatem inquirunt esse. Atq; bene uiuere beneq; agere & felicem esse: eadem esse putant. De felicitate autem quānam sit dissentiunt: & non similiter uulgi ac sapientes eam assignant. Quidam enim unum quid eorum que clara manifestaq; sunt ipsam esse putant: ut uoluptatem: aut diuitias: aut honorem. Quidam aliquid aliud: per sepe etiam unus idemq; diuersum: Nam cum ægrotat sanitatem: cum pauper est diuitias: ignorantiæ uero conscii suæ eos admirantur qui magnum aliquid & ultra uires

Ben qd indicat q cognoscit.

Iuuenis ei discipline nō ē idoneus auditor

Finis nō cognitio s; actio.

Nihil interst iuuenis ætate an moribz

quis sit huius discipline idoneus auditor

Summum bonum: felicitati appellat

Felicitas que nā sit.

LIBER

ipforum dicūt. Quidā autem preter hec plura bona aliud quod-
dam per se esse putabant: quod quidem & his uniuersis ut sint
bona censuere causam esse. Omnes igitur opiniones scrutari su-
peruacaneū est fortasse. Satis autem erit si eas scrutabimur quæ
maxime extant: aut rationem aliquā habere uidentur. At enim
ne lateat nos eas inter sese rōnes differre: quæ a principiis profi-
ciscuntur: & quæ ad principia pergunt. Recte enim & Plato du-
bitabat atq; querebat: utrum a principiis an ad principia sit ipsa
uia: ut in stadio ad calcem ex iis qui premia ponunt: an contra.
Enimvero semper est a notis incipiendum. Hec autem duobus
modis talia sunt. Alia nanq; sunt nobis: alia simpliciter nota. No-
bis igitur forsitan ex iis incipiendū est quæ nobis sunt nota. Quo
circa bene institutū moribus eum esse oportet: qui de honestis &
iustis & omni ciuili ratione est sufficienter auditurus. Est enim
principium esse: atq; si hoc satis constet nō opus erit ipso cur &
quā ob causam est. Talis autem autem habet principia: aut accipere fa-
cile potest. Cui uero neutrum horum inest: is Hesiōd sententiā
audiat hisce carminibus explicatam:

Optimus ille quidem est: ex sese qui omnia nouit.
Perceptis quæ post & semper sunt meliora.
Is rursus bonus est paret qui recta monenti.
At qui ex se nescit: cuiq; nec porrigit aures
Ut bona percipiat: demens & inutilis ille est.

Cap. ii.

Sed nos eo redeamus unde digressi sumus: summū enim
bonum scēlicitatemq; non sine ratione ex uiuendi modo
uidentur existimare: uulgus quidem & importunissimi uolupta-
tem. Quapropter & deditā uoluptatibus uitā amant. Tres enim
sunt maxime quæ præcellunt: ea quæ nunc dicta est: & ciuilis: &
contemplatiua tertia. Vulgus igitur mancipiū simile penitus esse
uidetur pecorum uitam deligendo. Habet autem rationem quod
complures eorum qui sunt in potestatibus constituti: perinde

Plato

*bonū institutū morib; ee opz qui
d' oī ei rāe ē sufficienter auditur.*

vulgus uoluptatū

Vulgus mancipiū simile.

PRIMVS

atque Sardanapalus uiuunt. Elegantes autem & ad agendum idonei honorem. Honos enim finis fere ciuilis est uitæ. Videtur autem ab eo distare quod quærimus bonum: Nam in iis potius qui afficiunt q̄ in iis qui afficiuntur honoribus est. Summū autem bonum proprium quid: taleq; esse uaticinamur: ut auferri facile nequeat. Preterea honorem persequuntur homines ut seipsi bonos esse credant. Itaq; a prudentibus & apud eos qui ipsos cognoscunt: & ob uirtutem honoribus affici querunt. Constat igitur secundū hos ipsos honore præstantiorem esse uirtutem. atq; forsitan & finem quispiam ciuilis uitæ magis hanc esse putauerit: uerum & ipsa imperfecta est. Videtur enim posse uirtutem habens: & dormire: aut non agere quicquā per uitam. & insuper maximis malis: atq; aduersa fortuna laborare. Eum uero qui ita se habet nemo foelicem dixerit: nisi qui positionē conseruat. Sed hec hæcenus: satis enim de his est & in conuersionibus dictū. De contemplatrice autem uita: quā tertiam diximus: in sequentibus considerationem faciemus. Ea uero quæ pecuniis incumbit: uiolenta quædam est uita: ipsaq; diuitiæ non sunt id quod quærimus bonū. Vtiles enim sunt & ob aliud queri solent. Quæ propter ea quæ prius sunt dicta potius quispiam fines esse existimauerit: quippe cum propter se expetantur. At neque etiam illa sunt: quanquā ad ipsa complures iactæ sunt rationes. Hec igitur missa faciamus.

Cap. iiii.

Restat fortasse de uniuersali bono considerare: & quoniam modo dicitur dubitare: quanquam hec questio perardua nobis est: propterea quod amici sunt qui formas ipsas introduxerunt. Verum melius forsitan & oportere uidebitur sua quoq; presertim philosophos pro ueritatis salute referre: Nam cum ambo sint amici: sanctum est honore ueritatē præferre. Qui igit hanc attulerūt opinionē: in his rebus nō facie

*Elegantes honores.
Honos finis ciuilitatis.*

*Summū bonū quod auferri
facile nequeat.*

*Honore præstantiorē uirtute.
Uirtus finis ciuilitatis.*

Quispiam uirtutem

*Quæ pecuniis incumbit uita
uolenta.*

*Vtiles diuitiæ et ob aliud
queri solent.*

bant ideas : in quibus prius & posterius esse dicebant . Idcirco neque numerorum ideam ponebant . At bonum & in substantia dicitur : & in quali : & in eo quod est ad aliquid . Atque id quod est per se substantiaue : prius est eo natura quod est ad aliquid . Est enim hoc appendici & accidēti eius quod est simile . Quibus efficitur : ut non sit in omnibus cōis quādam idea . Præterea cum bonum æque atque id quod est dicatur (Nam & in substantia dicitur bonum : ut mens & deus . & in quali uirtus . & in quanto mediocre . & in relatione utile . & in tempore occasio . & in loco ^{alio} mora : & alia istius modi) Constat non esse commune quicquam uniuersale ac unum . Non enim in omnibus prædicamentis : sed in uno tantummodo diceretur . Præterea cum eorum que unam habent ideam una sit & scientia bonorum : etiam omnium una scientia quādam esset . Nunc autem plures sunt & eorum que sub eodem prædicamento sunt collocata : ut Temporis . In bello quidem militaris facultas : in ægritudine autem ars medendi . Et mediocris : in alimento quidem medicina : in laboribus autem ars corporis exercendi . Dubitauerit autem quispiam quidnam & uelint dicere ipsum : quodque si una & eadem hominis est ratio & in ipso homine & in homine : Nam quo uterque est homo hoc differentiam inter sese nullam habebunt . Quod si ita est : neque quo utrumque est bonum . At uero neque quia perpetuum est ideo magis erit bonum : si quidem neque diuturnum album magis est album quā unius album diei . Probabilius autem de ipso uidentur dicere pythagorici : ipsum unum in bonorum serie collocantes : quos secutus uidetur & Speusippus . Sed de his quidem alius erit sermo . In iis autem que dicta sunt controuersia quādam est : quod rationes non de omni bono sunt dictæ . Dicuntur autem una specie bona ea que amantur per se . Ea uero quæ hæc efficiunt : aut aliquo modo conseruant : aut cōtraria prohibent : propter hec ipsa : modoque alio bona dicuntur . Constat igitur bona bifariam dici : alia per se : alia propter illa . Seiunctis

Pythagorici

Bona bifariam dici .

PRIMVS

igitur per se bonis a bonis utilibus consideremus si ea que sunt per se una idea bona dicantur. At quenā quispiam posuerit per se bona: an ea quæ & sine aliis persequimur: quale est sapere & uidere & uoluptates nonnullæ atq; honores? Hec enim tam & si propter aliud quippiam persequimur: tamen ex iis esse posuerit quispiam que sunt per se bona. An nihil aliud præter ideam ponendum est? Quare forma res quedā erit inanis. Quod si hec quoq; per se sunt bona: eandem in iis omnibus ipsius boni rationem inesse oportebit: perinde atque albedinis ratio eadem est in niue atque cerusa. At honoris: prudentiæ: uoluptatis hoc ipso quo bona sunt diuersæ sunt rationes ac differentes. Ipsum ergo bonum non est quid commune una idea. At quonam modo dicuntur? Non enim iisce similia sunt: que nomine eodem fortuito nuncupantur. Dicuntur ne igitur: quia sunt ab uno aut ad unum omnia conferunt? An comparatione potius rationum. Et enim ut est in corpore uisus: sic est in anima mens: & aliud item in alio. Sed hec in presenti forsitan omittenda sunt: Nam exacte ipsa discutere ad aliam magis spectat philosophiam. Et de idea similiter. Constat enim & si est aliquod unum bonū quod communiter dicatur: aut separatim quid ipsum per se: non tamen aut agi aut acquiri ab homine posse. Nunc autem tale queritur. Fortasse autem cuiuspiam melius esse uidebitur cognoscere ipsum ad ea bona que possideri ac agi possunt. Nam uelut exemplar id habentes: magis ea que nobis sunt bona sciemus: & si scierimus assequemur. Hæc igitur ratio habet quidem quandam probabilitatem: a scientiis autem discrepat. Vniuersæ nanque bonum affectantes quoddam: idque quod deest perquirentes: huius prætermittunt cognitionem. Tantam tamen opem omnis artifices ignorare: & non perquirere: non est consentaneum rationi. Dubium autem est: & quidnam ad suam artem aut textori confert: aut fabro: si ipsum scierit bonum: aut quonam modo uel medicus uel dux eua-

LIBER

det peritior qui ideam ipsam aspexerit. Neque enim ualitudinem hoc modo medicus: sed hominis: immo uero huius fortasse considerat: quippe cum singulis hominibus medeatur. Sed de his haec tenus.

Cap. iiii.

Vnc rursus redeamus ad id quod quaerimus bonum: & quid tandem sit ipsum inuestigemus: Esse enim aliud in alia actione constat & arte. Aliud est enim in medicina & in re militari & in ceteris simili modo. Quid igitur unicuique bonum est? An id gratia cuius cetera aguntur: hoc autem in medicina quidem est sanitas. in rei uero militaris facultate uictoria. & in extruendarum aedium arte domus. & in alia aliud. In actione etiam omni electione uel id quod est finis. Huius enim gratia omnes agunt. Quare si quis omnium rerum agendarum sit finis: is ipsum bonum agendum erit. Sin uero plures: hi ipsi. Oratio igitur migrando ad idem accessit. Enitendum autem est magis hoc declarare. Cum itaque plures sint fines: & horum quosdam ob alios expetamus: ut diuitias: fistulas: instrumentaque omnino: perspicuum est non omnes fines esse perfectos. At finem optimum perfectum quid esse constat. Quare si tantum unus perfectus sit finis: is hic erit qui queritur. Sin plures: is qui horum est perfectissimus. Eum autem qui per se est expetibilis perfectiorem eo dicimus esse: qui est propter alium expetendus: & eum qui nunquam ob alium expetitur iis uniuersis qui per se & propter illum etiam expetuntur. Et eum igitur perfectum simpliciter qui per se semper est: & nunquam ob alium expetendus. Talis autem finis ipsa felicitas maxime esse uidetur. Hanc enim propter seipsam semper & nunquam ob aliud quicquam expetimus. Honorem autem: uoluptatem: mentem: uirtutem denique omnem & propter se expetimus. Quippe cum ipsorum unumquodque expeteremus si nihil inde etiam pueniret: & felicitatis etiam gratia: per hec ipsa felices fore nos arbitramur. Sed illorum gratia felicitate: aut ob aliud prorsus expetit ne

Felicitas.

PRIMVS

mo. Idem & ex sufficientia uidetur accidere. Perfectum namq; bonum sufficiens est. Sufficiens autem dicimus non ipsi soli qui uitam solitariam agit: sed & parentibus: & natis: & uxori: & amicis omnino: ac ciuibus. Quandoquidem homo natura ciuilis est: atq; sumendus est in his terminus quidam: Nam si ad parentes hoc ipsum: & natorum natos: & amicorum amicos extendis in infinitum fiet progressio. Sed de hoc considerandum est post ea. Id autem sufficiens esse ponimus: quod solum a cæteris segregatum expetibilem uitam facit: reiq; nullius indigentem. Tale autem felicitatem ipsam esse existimamus. Et insuper cum non numerat cum cæteris maxime omnium expetibilem: cum numeratur magis ut par est expetibilem cum minimo bonorum esse putamus. Augumentum enim bonorum fit id quod adiungitur. Id autem semper magis est expetibile quod maius est bonum. Perfectum igitur quid & sufficiens est felicitas: cum sit rerum agendarum omnium finis. Sed forsitan felicitatem quidem summum esse dicere bonum ab uniuersis conceditur. Desideratur autem ut dilucidius quidnam sit ipsa dicatur. Hoc igitur fortasse fuerit si opus hominis caperetur: Vt enim modulatoris: statuarii: cæterorumque artificum: & eorum omnium omnino: quorum est opus aliquod actione. Bonum & id quod bene sese habet in ipso opere uidetur consistere: sic & hominis bonum in opere ipsius esse constabit: si sit ipsius aliquod opus. Fabri ne igitur & sutoris opera sunt quedam actiones: hominis autem nullum est opus: sed est ociosus homo natura. An ut oculi: manus: pedis: & cuiusque omnino partis aliquod opus est: sic & hominis præter hec omnia quispiam aliquod posuerit opus. Quid igitur id fuerit tandem? Viuere enim homini cum plantis commune est. Opus autem proprium ipsius hominis queritur. Segreganda est ergo nutriendi augendiq; uita. Hanc sentiendi sequitur uita. At ipsam etiam homini cum equo ac boue omniq; animali constat esse cõem. Restat igitur

*Perfectum bonum sufficiens e
Sufficiens*

Homo na ci^{lis} est

*Id semper magis e expetibile qd
maius est bonum.*

Ociosus homo na. qd na

Activa uita.

Opus hois opa aut p rōem aut
nō sine ratione.Singula tñ p ppā uirtute
efficiunt
Bonū humanū aut opa p rōem
tūm.

actiua quædam uita rationem habentis. Huius autem aliud est ut obediens rationi: aliud ut eam habens atq; intelligens. Sed cū hæc etiam bifariā dicatur: ea ponēda est quæ est actu. hæc enim magis proprie dicitur uita. Est igitur opus hominis: operatio animæ per rōnem: aut nō sine ratione. At uero opus huius: ac studio si huius idē esse genere dicimus: ut Citharedi: studiosiq; citharedi. Et hoc in omnibus absolute operi adiuncta perfectione quæ est a propria uirtute. Citharedi nāq; opus est citharā pulsare: Studiosi uero bene pulsare. Eodem modo cum hominis opus uitam quandam esse ponamus: & hanc ipsam operatiōem animæ: atq; actus cum ratione. Studiosi profecto uiri hæc ipsa sunt: cum bene recteq; fiunt. Singula autem bene per propriam uirtutem efficiuntur. Quæ cum ita sint: fit ut bonū humanū animæ sit operatio per uirtutem: Et si plures sint uirtutes per optimā nimirum: & pfectissimā: & in insuper in uita pfecta. Ver enim nec una facit hirundo: nec unus dies: & beatū hoīem eodē modo: scilicet uel nec unus dies: nec breue ullū efficit tempus. Summū igit bonum hoc circumscriptum sit modo. Primū nanq; forsitan: ut figuram qdam describere: postea depingere ipsum oportet. Videtur autem cuiuslibet esse ea: quæ bene sunt circumscripta producere: & explicare atq; exponere. Tempusq; talium inuentor est aut adiutor bonus: Vnde & artū facta sunt incremēta: Est enim cuiusuis id quod deest supplere: ac addere. Oportet autem & ea quæ supradiximus in memoria habere: & ipsum exactum nō in omnibus eodem modo: sed in singulis: & ut patitur subiecta materia: & eousq; quousq; ad doctrinam attinet flagitare. Nam faber & geometres diuerso modo angulum rectum inquirunt. Alter enim quoad utilis est: ad opus: Alter quid nam sit: & quale quid ipsum inquit. Contemplator enim est ueritatis. Idem modus & in cæteris est seruādus: ne his quæ instituimus agere: plura fiant ea: quæ fines illorum egrediuntur: Nec in omnibus simili modo causa postulanda est. Sed sat est in quibusdā si bene

una dies
calidū
fuit - / 166

PRIMVS

demonstrata fuerint esse: Quod quidem & in ipsis principiis fit: atq; hic modus primus est: & principium. Principiorū autē alia inductōe: alia sensu: alia assuetudine quadā: alia alio modo perspiciuntur. Enitendum est autē singula pertractare: ut suapte natura percipi possunt: & adhibenda est diligentia ut bene definiantur. Nam magnam ad ea que sequuntur asserunt opem: Principium enim plus q̄ dimidium torius esse uidetur: & eorum que queruntur complura per ipsum manifesta fieri solent.

Principiū plus q̄ dimidium torius.

Cap. v.

Considerandum est igitur de ipsa nō ex conclusione solū:

& iis ex quibus est ipsa ratio: sed ex iis etiam que de ipsa dicunt: Vero nanq; omnia que competunt consona sunt: a falso autē cito ipsum discrepat uerum. Cum igit̄ bona in tria sint diuisa: & alia externa: alia circa animā: alia circa corpus bona dicantur: ea que sunt circa animā propriissime maximeq; dicimus bona. At actus & operatiōes animæ circa animā esse ponimus: quare hac opinione cum antiqua tum a philosophantibus concessa bene dicitur finem ipsum actus quosdam & operationes esse: sic enim fit: ut sit ex ipsis animæ bonis: & nō ex bonis externis. Consonum est etiam ipsi rōni & id quod dicit̄. felicem inquam bene uiuere: beneq; agere. fere enim bona quædā uita: bonaq; actio dictus est. Cuncta præterea que circa felicitatem queruntur ei quod dictum est inesse uidentur. aliis nanq; uirtus: aliis prudentia: aliis sapientia quædam: aliis hec aut horū aliquid cum uoluptate: aut non sine uoluptate felicitas esse uidetur. Sunt & qui externā etiam affluentiam simul accipiunt: atq; hec partim multi & antiqui: partim pauci uiriq; dicunt præclari. quorū neutros rota uia aberrare: sed aliqua ex parte: & in pluribus uera attingere consentaneum est rationi. Eorum igitur sententiæ qui uel omnem: uel aliquā uirtutem felicitatem asserunt esse: ipsa ratio consona est. huius est enim ea operatio: quæ per ipsam efficit̄. Interest autē fortasse non parum in possessione an in usu & in habitus:

Non omnia q̄ competunt consona sūt. Bona in tria diuisa.

Finē actus q̄sdā et op̄a eē.

b

LIBER

an in operatione summū consistere bonū putare. Fieri enim po-
 test: ut habitus quidē & si inest nullum efficiat bonū: ut in dor-
 miente: uel etiā alio mō quodā ocioso facto. ut operatio autē ni-
 hil efficiat boni fieri nequit: qui nanq; operat̃: aget utiq; necessa-
 rio: & bene etiā aget: atq; ut in olympia nō hī qui sunt elegātissi-
 mi forma: prāstātissimiq; robore: sed ii qui decertāt coronis affi-
 ciuntur. ipsorū enim aliqui uincunt: sic & qui bene agunt eorum
 que sunt in uita pulchra bonaq; compotes frūt. Est autē uita ipso-
 rum per se iucunda: nam uoluptate quidem affici ex his est quæ
 ad animā ptinent: Id autē est cuiq; uoluptati: cuius amator dicit̃
 unusquisq; ut equus equorū amatori: & spectaculum spectacu-
 lorū identidem amatori. Eodem modo & amatori iustorū iusta:
 & omnino uirtutum amatori: ea que per uirtutem efficiuntur.
 Que igitur uoluptati sunt uulgo: ea repugnantia sunt: propte-
 rea q̃ non natura talia sunt: sed amatoribus honestatis ea sunt
 uoluptati: quæ sunt natura iucunda. Tales autem eæ sunt actio-
 nes: quæ a uirtute emanant. Quare & his ipsæ sunt uoluptati:
 atque per se ipsas iucundæ. Ipsorum igitur uita non indiget uo-
 luptate tanquam aliqua foris adiungenda: sed habet in se ipsa
 uoluptatem. Præter enim ea quæ dicta sunt neque bonus is est:
 qui bonis & honestis actionibus non delectatur: Nam neque ius-
 tum eum quisquā dixerit qui iustis non gaudet: neque libera-
 lem eum qui liberalibus actionibus non delectatur: & in cæte-
 ris eodem modo. Quod si hæc ita sunt: actiones eæ quæ a uirtu-
 te proficiuntur per se ipsas sunt uoluptati atq; iucundæ. At ue-
 ro bonæ quoq; sunt & etiam pulchræ: atque horū unumquodq;
 maxime ipsis competit: si recte de his ipse iudicat studiosus. iu-
 dicat autem ut est dictum. Optimum ergo & pulcherrimum &
 iucundissimum est ipsa foelicitas: & non seiungunt hæc: perinde
 atq; in illo Deliaco carmine separantur.
 Summe est pulchrum ex astrea quod gignitur alma
 Optima si ualeas res est: quod quilibet optat:

Id autē est cuiq; voluptas cuius
 amator dicit̃ unusquisq;

PRIMVS

Summe est iucundum si re potiaris amata:
Hec enim operationibus omnia competunt: has autem ipsas aut
unam ipsarum quæ sit optima sclicitatem ipsam dicimus esse:
Vides tamen & externis indigere bonis: ut diximus. Fieri enim
non potest: aut non facile fit: ut is res agat præclaras: cui faculta-
tes defunt. multa namq; per amicos: per diuitias: per ciuilem po-
tentiam: tanq; per instrumeta aguntur: quibusdam autem caren-
tes ut nobilitate: bona prole: pulchritudine beatitudinem macu-
lant: non enim satis ad sclicitatem idoneus est: qui penitus est
deformis: aut ignobilis: aut solitarius sine prole: & minus etiam
fortasse si cui perprauis sint filii: uel amici: aut boni mortui sint:
Ut igitur diximus uidetur sclicitas & talis indigere prosperita-
tis: Vnde quidam prosperitatem fortunæ: quidam uirtutem sc-
licitatem esse dicunt.

Nota

Cum facultates defunt. non sunt res
preclaras. & probata sit qualitas
haberi non possunt

Non satis ad sclicitatem idoneus
ex hoc loco allegari illa Aristoteles
Non omnis felix qui propter magnas
et cense prole

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

Vnde & dubitatur utrū disciplina: an assuetudine: an alio
quodam modo per exercitiū acquiri possit: an aliqua diui-
na forte: an & ob fortunam proueniat. Si igitur & aliquid aliud
deorum est munus hominibus consentaneum est rationi & sceli-
citatem a diis ipsis dari: & eo magis quo cæteris humanis bonis
est prestabilius. Verum hoc ad aliam magis consideratōem for-
sitā pertinet: uidetur tamen & si non a diis immortalibus mit-
titur: sed uirtute disciplinae uel quadam uel exercitatione compa-
ratur diuinissimū esse. Premium enim finisq; uirtutis optimum
& diuinum quoddam atque beatū esse constat. Est preterea mul-
tum commune: Fieri namq; potest ut disciplina quadam ac dili-
gentia ab uniuersis iis comparetur: qui nullo principio labefa-
ctato idonei sunt ad consequendum uirtutem. Quod si melius
est hoc modo q̄ ob fortunam sclicem esse rem ita se habere con-
sentaneum est rationi: Si quidem ea quæ sunt secundum naturā:

Sclicitate a diis dari

Premium finisq; uirtutis est optm

LIBER PRIMUS

*quod max^m atq^e pulcherrimū ē fortune
ascribere absurdū vidē.*

Neg^o puer ē felix ppter etatem

Multa namq^e mut^o in vita sunt.

Nullus hō felix q^d diu uiuit

ut q̄o optime sese habere possunt: sic se habent suapte natura & ea
similiter: quæ per artem conficiuntur: atque ab omni proueniūt
causa: & ea maxime quæ a prestabilissima proficiuntur. Id au-
tem quod maximum atque pulcherrimū est fortunæ ascribere
absurdum uidetur imprimis. Patet etiam ex ipsa ratione quod
queritur: Dicta est enim operatio animæ per uirtutem: cætero-
rum autem bonorum alia insunt necessario: alia adiuuāt: suntq^e
utilia: ut instrumenta: hec & his consona sunt que in principio
diximus. Ipsum enim finem facultatis ciuilis optimum poneba-
mus: hec autem magnam adhibet diligētiam: ut ciues ipsos dis-
ponat bonosq^e faciat & ad honestas res agendas idoneos reddat.
Merito igit^r nec bouem nec equum nec aliud quicquā animan-
tium dicimus felix. Quippe cum fieri nequeat ut ipsorū quicq^e
talis sit particeps operationis. Hanc autem ob causam neq^e pu-
er est felix. nondū enim est idoneus ad res tales agendas ppter
ætatem: qui dicuntur felices ob spem dicuntur. est enim opus
ut diximus & perfecta uirtute & perfecta etiā uita. multæ namq^e
mutationes in uita fiunt uariæq^e fortunæ. Atque fieri potest ut
is qui maxime bonis abūdat in magnas incidat in senectute ca-
lamitates: ut in Heroicis de Priamo dicitur. Eum autem qui ta-
li fortuna est usus & miserabiliter obiit nemo felicem dicet.

Cap. ii.

Vllus ne igitur homo felix q̄diu uiuit dicendus est? sed
Solonis sententia finem spectare oportet. Quod si & ita
ponendum est: tum ne felix est: cum e uita decesserit: an id ab-
surdum est penitus nobis: præsertim qui felicitatem operatio-
nem quandam dicimus esse: quod si mortuum felicem non di-
cimus: neq^e Solon id uult: sed tunc dici beatum hominem tuto
posse: quid iam est extra omnia mala calamitatesq^e: habet qui-
dem & hoc controuersiam quandam: mortuo namq^e bonū & ma-
lum uidetur aliquod esse: siquidē & uiuenti nō autem sentienti:
ut honores: infamix: & filiorū posterorūq^e omnino prosperitates

PRIMVS

atq; aduersitates. Dubitationem autem & hec afferunt: ei nanq;
qui ad senectutem usq; beate uixerit: secundumq; rationem de-
cessit multas circa posteros accidere mutationes contingit: & ali-
os ipsorum esse bonos uitamq; consecutos esse pro dignitate: ali-
os contra. Constat autem & distantis ad parētes multis uariisq;
modis ipsos sese habere posse: absurdum igitur est: si defunctus
simul etiam mutaretur: & nunc foelix fieret: nunc miser. absurdū
est etiam & minime nec aliquod ad tempus posterorum ad pa-
rentes res pertinere: sed redeundum est ad id quod prius est du-
bitatū: ex illo nanq; & id quod nūc queritur fortasse perspiciet.
Si igitur finem spectare oportet & tunc beatum dicere quemq;
non quia beatus tunc est: sed q; prius erat. Quomodo non est ab-
surdum si cum est foelix non uere de ipso dicetur quod inest: q;
uiuentes dicere beatos ob mutationes nolumus. Et quia foelici-
tatem quidem stabile quoddam: nulloq; modo facile mutabile
esse putamus: Fortunam autem in eisdem saepe reuolui: nam si
fortunam sequamur saepenumero foelicem ac miserum eundem
dicemus. Cameleontem quendam ostendētes ipsum foelicem esse
ac debiliter collocatum: an fortunam sequi nullo modo est rectū
Non est enim in ipsa bene uel male uiuere situm: sed indiget
humana uita ipsius: ut diximus. Operationes autem earū qui-
dem quæ a uirtute proficiscuntur felicitatis: earū uero quæ sunt
contrariæ contrarii dominæ sunt. Attestatur huic sententiæ & id
quod nunc dubitauimus: & enim nullis in opibus humanis tan-
ta est firmitas quanta est in operatōibus iis: quæ a uirtute pro-
ficiscuntur: earū nanq; stabiliores & scientiis ipsis esse uidentur.
Harum autem ipsarum earū que cæteris antecellunt maxime sta-
biles sunt: propterea quod in his ipsi beati & maxime & conti-
nuatissime uiuūt. Hoc enim simile est causæ ut ipsarū nō fiat ob-
liuio. Id igitur quod quæritur competit ipsi foelici: & erit talis per-
uitam: nam semper aut maxime ea aget & contemplabitur: que
prodeunt a uirtute fortunāq; feret pulcherrime: & omni ex parte

b3

Fortuna sequi nullo mo e rectu

LIBER

cōcinne ac æquabiliter. Quippe qui uere bonus atq; quadratus est sine uituperatione: Cum autem a fortuna multa eueniant & magnitudine paruitateq; differat: parua quidem siue sint secunda siue aduersa constat non facere uitæ momentum: Grandia uero ac multa si secunda sint: beatiorē uitam efficiunt. Quippe cum ad decorandum sint apta: & usus ipsorum pulcher studiosusq; sit. sin aduersa premunt leduntq; uitam beatam. afferunt enim dolores & multas operationes impediunt. At tamen & in iis ipsis per lucet ipsa honestas cum multas quispiam ac magnas aduersitates facile perferat: non ob insensibilitatē sed quia generosus est atq; magnanimus. Quod si operationes dominæ sunt: ut diximus: uita: nemo beatorū fuerit miser. Nunq̃ enim odiosum quicq; atq; improbū aget. eum enim qui uere bonus est atq; prudens fortunam omnem decore perferre: pro facultateq; rerū semper res pulcherrimas agere ut & ducem bonum præsentiū uti castris ad optime gerendū bellū: & bonum item tutorem ex se bi datis pellibus pulcherrimū conficere calceum: ceterosq; oēs identidem artifices arbitramur: Que cum ita sint: miser quidē nunquam fuerit ipse felix: beatus tamen nō erit si in Priami calamitates inciderit. Nec igit̃ uariis facileq; mutabilis erit. neq; enim ex felicitate facile aut a quibusuis: sed ab ingentibus & multis aduersitatibus dimouebit̃: & ex talibus nō in paruo sed in longo quodā perfectiorē tempore rursus fuerit felix magnas in eo res præclarasq; nactus. Quid igitur obstat eum felicem dicere qui per uirtutem operatur perfectam & bonis externis satis abundat: non quouis in tempore: sed in uita perfecta: an est addendum & ita est uiicturus: & scdm rationem moriturus. Quippe cum futurum quidē incertum sit nobis: felicitatem autem finem & omnino perfectam omni ex parte ponamus. Quod si ita sit eos quibus ea quæ diximus & insunt & inerunt beatos dicemus. Beatos autem homines. Sed de his quidem eo usq; sit definitum.

De minimis non curat filius

felix nūq̃ est miser

PRIMVS

Cap.iii.

Ortunam autem posterorum amicorum omnium nihil conferre longe ab amicitia finibus discedere: & opinionibus contrarium esse uidetur. Cum uero multa sint ea quæ eueniunt: uariaq; differentias habeant: & alia magis: alia minus conferant. in singula quidem ipsa diuidere prolixum & infinitum esse constat. Sat autem erit fortasse si de his ipsis uniuersaliter si guraq; dicetur. Vt igitur aduersitatum earum que beatis eueniunt: alia pondus aliquod momentumq; habent ad uitam: alia sunt leuiore: sic sese habent ea que circa amicos accidunt omnes. Viuentibus autem an mortuis calamitas accadat multo magis refert q̃ res nefandæ grauesq; agantur: an in tragœdijs recitent. Animaduertenda est igitur differentia hoc etiam modo: immo uero considerandum forsitan est si cuiuspiam boni uel mali particeps fiant defuncti. Videtur igitur etiam si quippiam ex his ad ipsos perueniat siue bonum: siue cōtrarium exile quid ac paruū aut simpliciter: aut illis esse si minus tantum ac tale ut neq; beatos eos efficiat qui beati non sunt: neq; beatitudinem auferat a beatis. Videntur igitur tam prosperitates q̃ aduersitates amicorum aliquid defunctis afferre. tale autem ac tantum ut neq; fœlices infœlices: nec aliud quicq; huiuscemodi faciat.

TRACTATVS QVARTVS.

Cap.i.

Is determinatis de fœlicitate consideremus utrum laudabile sit: an potius honorabile. Constat enim potentiā non esse omne laudabile ex eo laudari uidetur quia est affectum aliqua qualitate: & aliquo modo sese habet ad aliquid. Iustū enim & fortem & bonum omnino uirum atq; uirtutem ob opera laudamus & actiones. Robustum etiam idoneumq; ad cursum hominem & cæterorum quenq; similiter laudamus quod affectus est aliqua qualitate & ad bonum aliquod studiosumq; refertur.

Laudabile.

LIBER

Laudes p^{er} relati^{onem} efficiunt^{ur}.
Optimorum nō ēē laudē.

Eudoxus.

Laus uirtutis est.

Id ita esse patet & ex deorum laudibus: nam cum ad nos referuntur ridiculi sane uidentur. Quod quidem ex eo fit: quia laudes: ut diximus per relationem efficiuntur. Quod si laus talium est: constat optimorum nō esse laudem sed maius aliquod præstabilius uel: quemadmodū & uidetur: nam & deos beatos felicesq; dicimus: & uiros etiam eos qui maxime sunt diuini & rerū bonarum simili modo: nemo nanq; felicitatem laudat ut iustitiam: sed ut diuinius quoddam præstabiliusue rem dicit esse beatam. Videtur autem & Eudoxus recte uoluptati primas dedisse partes: id enim uoluptatem inq; que quidem est bonum nō laudari indicare putabat præstabiliore ipsā esse rebus laudabilibus uniuersis: Talem autē deum & summū bonum esse dicebat: ad hec enim cetera uniuersa referri: & enim laus quidē uirtutis est, hac enim ad res honestas agendas idonei fiunt. Cōmendationes autem operum sunt simili modo tam corporis q̄ etiam animæ. Verū hec quidem exacte discutere magis ad eos forsitan pertinet qui laudandi munere funguntur: Nobis autem perspicuū ex his que diximus fuit felicitatem ex his esse que honorabilia sunt & perfecta. Videtur autem & ex eo sic se habere quia principium est. cætera enim gratia eius agimus omnes: principiu uero causamq; bonorū honorabile quoddam & diuinū dicimus esse.

Cap. ii.

Felicitas.

Uim autem felicitas animæ quædā per uirtutem pfectā sit opatio: de uirtute consideremus oportet, hoc enim modo melius fortasse de felicitate etiam contemplabimur. Videat autē & is qui uere ciuilis est circa hanc maxime elaborare. uult enim ipsos ciues bonos efficere legibusq; obtemperantes atq; horum exemplū legū latores: tum Cretenlium: tum Lacedæmoniorum habemus: & si qui alii tales fuere. Quod si hæc consideratio ciuilis est facultatis constat inquisitionē hanc perinde ut ab ini

PRIMVS

tio proposuimus ac instituimus fore. De uirtute aut humana cōsiderandum est: bonum enim humanū sc̄licitatemue quarebamus humanā: uirtutem uero humanam diximus non, caro quæ corporis est: sed eam quæ animæ. & sc̄licitatē enim operationē aiæ dicimus: Quæ cum ita sint patet ipsum ciuile aliqua ex parte de anima sc̄ire oportere: quēadmodū & eum qui curaturus est oculos totūq; corpus de ipsis sc̄ire oportet: & eo magis qđ. facultas ciuilis honorabilior est atque præstabiliior medicina. Eloquentes etiam medici multa plane circa cognitionē corporis tractant & ciuilis igitur ipse de anima contempletur oportet. Horū autē gratia & quoad satis est ad ea que hic quærentur: nam ulterius exactiusue considerare maius est opus difficiliusue fortasse q̄ ea que proponūtur. Dicuntur autem & in externis sermonibus aliqua de ipsa sufficienter & utendum est ipsis ut partium eius aliā ratione uacare: aliam rationem habere: atq; nihil in præsentī refert distinctæ sint hæc perinde atque corporis partes & omne partibile: an rōne qđē sint due: re uero seiungi nō possint: ut in circumferentiā sese habent concavum & conuexum. Partis autem ratione uacantis alia quidem cōmunis est & uegetatiua. loquor autem de ea que causa est ut id quod ipsam habet nutriatur: incrementaq; fuscipiat: Talem enim animæ potentiam in uniuersis quæ nutriuntur quispiam posuerit & in fetibus: & hanc eandem etiam in perfectis. est enim magis consonum rationi eandem q̄ aliquam aliam ponere. Huius igitur uirtus communis quædam & non humana uidetur: Nam hæc pars & potentia in somniis maxime operatur. Bonus autem & malus minime in somno discernitur. Quapropter inquit a miseris sc̄elices in dimidio uitæ nihil differre. Hoc autem recte accidit: somnus enim ocium est: animæ: tam studiosæ: quā uitiose: nisi pa-rumper motus proueniant aliqui: atque ita modestorum meliora: quam quorumuis uisa fiant. Sed de his quidem hæcenus: & nutriendi potentia cum expers sit humanæ uirtutis

Sc̄ius humana.
Ciuitē & aiā sc̄ire oportere.

Facultas ciuilis honorabilior medicina.

Concavū et conuexū.
Cōis et uegetatiua.

Somnus ocium aīe.

*quædam animæ
dicitur in uirtute*

LIBER

omittenda est. Videtur autem & alia quædā esse natura animæ uacans ratione aliqua tamen ex parte particeps rationis. Continentis enim & incontinentis rationem: idque animæ quod rationem habet laudare solemus. recte namque & ad optimas res inuitat: in ipsis autem & aliud quid præter rationem inesse constat. quod quidem repugnat resistitque rationi: nam ut dissolute corporis partes si ad dexteram mouere uelis in sinistram feruntur: Sic plane fit & in anima. ad contraria enim incontinentium appetitiones feruntur. Verum in corporibus quidem cernimus ea quæ ad contrariā partem feruntur: In anima uero non cernimus. Fortasse autem non minus & in anima putandum est esse aliquid præter rationem quod huic aduersatur & obstat: Dicere uero quo modo est diuersum nihil refert. Videtur autem & hoc rationis uti diximus particeps esse. patet enim in ipso continente rationi: & in temperante ac forti magis forsitan eidem obtemperat. Omnia enim in illis sunt consona rationi. Pars igitur animæ ratione uacans est duplex: Vegetatiua namque nullo modo rationis est particeps: sed cupiendi uis & omnino appetendi rationis est quodammodo particeps ea ratione qua obedit ipsi atque obtemperat: sic & patris & amicorum & non ut rerum mathematicarum dicimus rationem habere. Hanc autem partem ratione uacantem rationi obtemperare admonitiones & increpationes & cohortationes etiam indicant. quod si oportet hanc quoque partem dicere rationem habere duplex & ea pars erit quæ rationem habet: Et una quidem propria & in seipsa. Altera uero ut is qui obtemperat patri. Diuiditur autem & uirtus hac differentia: Virtutum enim alias intellectuales: alias morales dicimus esse. Liberalitatem autem & temperantiam morales: nam cum de moribus cuiuspiam loquimur non sapientem illum aut sagacem: sed mitem aut temperantem dicimus esse. Laudamus autem & sapientem ob habitum. At habitum eos qui laudabiles sunt uirtutes appellare solemus.

Finis.

Duplex pars anime ratione uacans.

*Virtutum alias intellectuales
alias morales esse.*

Laudamus sapientem ob habitum.

*Significand quid
proprium de ipso
intellectu*

LIBER SECVVDVS

TRACTATVS PRIMVS

Cap. i.

Vm autem uirtus sit duplex: intellectiua inquā: atq
moralis. Intellectiua quidem plurimum ex doctrina
generationem habet & incrementum. quapropter ex
perientia indiget temporeq. Moralis autem assuetudine compa
ratur: unde & nomen habuit tale. Ex quo patet nullam fieri uir
tutem morum in nobis natura. Nihil enim eorum quæ sunt na
tura aliter assuescit: ut lapis: cui quidem natura competit ferri
deorsum: nunquam assuescit ferri sursum: neq. si millies ipsum
assuefaciendi causa quispiam sursum proiiceret. Simili modo
nec ignis ferri deorsum: nec aliud quicquam aliter q. sibi natura
competet assuescet. Neque igitur natura: neque præter naturam
uirtutes in nobis efficiuntur: sed idonei quidem ad ipsas susci
piendas sumus natura. Suscipimus autem ipsas atque perfici
mur per consuetudinem. Præterea eorum quæ in nobis fiunt na
tura: potentias prius accipimus: deinde reddimus operationes:
quod quidem in ipsis sensibus intueri licet: Nō enim ex eo quia
uidimus uel audiuius sæpe sensus accepimus: sed contra ha
bentes usi sumus: non usi accepimus: At uirtutes accipimus ope
rati prius: quemadmodum & in artibus: Quæ nanq. postea q. di
dicerimus facere oportet: ea facientes discimus. Aedificatores &
enim ædificantes: & citharedi pullantes cithara fiunt. Pari mo
do iusta agentes iusti: & modesta modesti: fortiaq. fortes effici
mur. Testatur hoc & id quod in ciuitatibus fieri solet: Legum
nanq. latores ipsos ciues assuefacientes bonos efficiūt: atq. ois q.
dem Legulātoris hec est uoluntas: q. uero nō bene id faciūt pec
cant: atq. hoc ipso Resp. bona a mala differt. insup ex eisdē & per
eadem omnis uirtus & ars similiter & fit: & corrumpitur. Ex

Intellectiua uirtus

Moralis

Nihil eorū q. sunt nā at
assuescit

eo namque quia pulsant citharam & boni & mali fiunt citharedi:
 Simili ratione & aedificatores & ceteri omnes: nam ex eo quia
 bene aedificant boni: & ex eo quia male mali fiunt aedificatores:
 & fabri: Quod nisi ita sese haberet non esset opus docente: sed
 omnes boni fierent aut mali. Sic igitur & in uirtutibus res sese
 habet: agentes enim ea que sunt in comertiis hominum: alii iu-
 sti: alii iniusti fiunt: agentes etiam ea que sunt in terribilibus re-
 bus timereque assuescentes: aut confidere: alii fortes: alii timidi fi-
 unt: alii temperati ac iucundi: ex eo plane quia hoc in ipsis aut
 hoc modo uersantur: Atque ut breuiter dicam omnes habitus ex
 operationibus similibus fiunt: Quapropter tales quasdam ope-
 rationes reddere oportet, ipsarum namque differentia habitus ipsi
 sequuntur. Non igitur parum sed plurimum: quin potius totum
 refert sic an non sic homines ab adolescentia consuecant.

Cap. ii.

Vm autem praesens tractatio non contemplationis sit ut
 ceterae gratia: non enim ut sciamus quidnam sit uirtus:
 sed ut efficiamur boni consideramus: nam nulla ipsius esset uti-
 litas. De actibus quonam modo sint agendi considerare necesse
 est: hi namque sunt auctores ut tales quidam ipsi habitus fiant: que
 admodum diximus. Agere igitur ratione recta commune est &
 supponatur: posterius autem de ipso dicetur & quid est ipsa re-
 cta ratio: & quomodo ad ceteras sese habet uirtutes. Illud autem
 antea confiteamur oportet: omnem sermonem qui est de rebus
 agendis figura & non exacte fieri debere: quemadmodum & ab
 initio diximus. rationes inquam ut materia postulat semper esse
 efflagitandas: actioes autem & ea que praesunt nullam habent stabilitatem
 quemadmodum neque salubria ipsa. Atque cum talis sit sermo uniuersalis
 multo minus is sermo certitudinis habet qui de singularibus est: nam
 neque sub arte neque sub praeceptione ullam cadit: sed oportet ipsos
 agentes ea semper considerare que ad tempus accommodantur: quemadmo-
 dum & in medicina fit & in gubernandi et arte. Verum & si praesens

Oes habitus ex operationibus similibus
 fiunt.

Actiones et ea quae praesunt nulla sunt
 stabilitate.

ad hoc a tenore
 praesentis tractatus

SECVVDVS

sermo talis est uti diximus: enitendum est tamen opem & auxilium ferre. Primum igitur hoc contempleretur oportet: res istiusmodi tales esse: ut a nimio corrumpantur & paucis: ut in uiribus uidemus ac ualitudine fieri: Nam pro rebus obscuris claris indicis utamur oportet: Nimii namque labores paucique uires corrumpunt: similiter potus cibi: tam nimii quam pauci ualitudinem auferunt: Moderati uero faciunt augere & conseruant: Sic igitur & in fortitudine: ac temperantia ceterisque uirtutibus res sese habet: qui namque cuncta fugit atque formidat: neque quicquam subire perferreque patitur is timidus fit: qui nihil omnino timet: sed aggreditur omnia is audax nimirum efficitur. Simili modo qui uoluptate omni potitur: nec excipit ullam intemperantiam: qui cunctas fugit perinde atque agrestes homines insensatus euadit: & enim tam temperantia quam fortitudo: a nimio quidem & paucis corrumpitur: a mediocritate autem conseruatur. At enim non solum ortus & incrementa corruptionesque ex eisdem & ab eisdem efficiuntur: sed & operationes in eisdem etiam erunt: nam & in ceteris quæ sunt manifesta magis res ita sese habere uidetur: ut in uiribus: Vires enim non tam copia cibi quam multorum laborum tolerantia comparantur. & robustus ipse multum sumere cibum & multos labores tolerare maxime potest: sic fit & in uirtutibus ipsis: nam abstinendo a uoluptatibus efficiuntur temperati: & facti iam temperati maxime ab ipsis possumus abstinere. Idem & in fortitudine fit: & enim assuescendo formidolosas res paruipendere subireque ipsas atque perferre fortes euadimus: factique fortes maxime res formidolosas poterimus ferre.

Cap. iiii.

T qui signum habituum sit oportet ea uoluptas quæ ipsis actionibus aduenit: & identidem dolor. qui namque a corporis abstinet uoluptatibus: si hoc ipso gaudet temperantem esse: si

Pro rebus obscuris claris indicis utamur oportet

Timidus

Audax

Intemperans

Insensatus

Vires non tam copia cibi ut robustus multum sumere cibum

Signum habituum.

moleste fert intemperans. Rursus qui pericula subit & gaudet: aut saltem non dolet fortis: qui uero dolet timidus est. Moralis nanque uirtus circa uoluptates doloresque uersatur: ob uoluptatē enim res improbas agimus: ob dolorē uero res post habemus honestas. Quapropter homines ab ipsa statim adoleſcētia: ut inquit Plato: ita institutos esse oportet: ut iis gaudeant doleantq; quibus dolere gaudereq; oportet. Hæc est enim educatio ac eruditio recta. Præterea si uirtutes sunt circa actiones atq; affectus: omnem uero affectum & actionem omnē uoluptas sequitur: aut dolor. Virtus ob id ipsum etiā circa uoluptates doloresq; uersat: Indicant id ita esse & pene: quippe cum per ipsos fiant dolores. Sunt enim medicamenta quedā. Medicamenta aut per contraria fiunt: Præterea omnis habitus animi ut & antea diximus: ad eas res & in his suam habet naturam: a quibus deterior: meliorq; efficitur. At ob uoluptates dolores ue: prauī habitus fiunt: ex eo sane quia persequuntur homines atq; fugiunt aut quas & quos non oportet: aut cum nō oportet: aut quēadmodū nō oportet: aut quot modis aliis a ratione talia præscribuntur. Quapropter & sunt qui definientes uirtutes: affectuum ipsas inquirunt esse uacuitates tranquillitates ue quasdam. Sed non recte quia simpliciter dicunt & non addunt ut oportet: & quando oportet: & cetera que adduntur. Virtus ergo talis supponitur esse facultas agendi res optimas circa uoluptates atq; dolores: uicium autem cōtrarium. Fuerit autem nobis de ipsis: & ex his etiā manifestum: nā cum tria sint ob que quispiam expetit: honestum: utile: iucundū & tria illis contraria ob que fugit: turpe: inutile: atq; molestum: bonus quidem uir circa hec omnia recte agit: malus autem peccat: & maxime circa uoluptatem. Hæc enim & communis est animalibus: & omnia quæ in expetitionem cadunt comitatur. Quippe cum & honestum: & utile uideatur esse iucundum. Præterea cunctis una cum hominibus ab ipsis in cunabilis est enutrita. Quapropter arduum est hunc affectum insitum uitæ

Educa^o ac eruditio recta.

Medicamenta p^{er} cōtraria fiunt.

Quedā uirtutis definitio.

Virtus.
Nem.

Arduū affectū insitū uitæ ex
trudere.

SECVVDVS

extrudere. Iudicamus etiam & actiones ipsas. alii magis: alii minus uoluptate atq; dolore. Idcirco totum ipsum negocium circa hæc esse necesse est: Non enim parum potest ad actus bene aut male gaudere aut dolere. Difficilius est etiã ut Heraclito placet uoluptati repugnare q̃ iræ: At circa difficilius semper et ars fit et uirtus: id enim quod in hoc efficitur bene præstabilius est. Quare propter hoc etiã circa uoluptates doloresq; totum negociũ est, & ipsius uirtutis: & ciuilis etiam facultatis. qui nãq; bene his utitur bonus erit: qui uero male malus. Dictum sit igitur uirtutem circa uoluptates doloresq; uersari: & ex quibus fit: ab iis ipsis au geri: & cum non eodem modo fiunt corrumpi: & circa illa etiam operari ex quibus est orta.

*Difficilius uoluptati repugnare
q̃ iræ.
Virtus cõ difficilius*

Cap. iiii.

Vbitauerit autem quispiam quonã modo dicimus iusta agentes iustos: & temperata temperatos fieri oportere: nã si iusta tempeperataq; agũt: iam iusti sunt & temperati: perinde atq; si grãmatica musicaue faciunt: grãmatici sunt atq; musici. An nec in artibus res ita se habet: Fieri nanq; potest: ut grãmaticum aliquod quispiam faciat & fortuna & alio admonente. At tunc erit grãmaticus cum & grãmaticum quippiam & gramma tice faciet: id est secundum eam quæ est in ipso gramma tice artem. Præterea nec simile in artibus & in uirtutibus est: Nam ea que ab artibus fiunt: bonum ipsum in se ipsis habent. Sufficit igitur: si ipsa aliquo modo sese habentia fiãt. At ea quæ a uirtutibus prodeunt non iuste aut temperate aguntur: si sint iusta aut temperata. Sed si & agens sic sese habens agat: primo quidem si sciens: deinde si eligens propter ipsa: tertio si firmo animo ac immutabili agat. Hæc autem ad habitus quidem ceteros habendos non requiruntur præter ipsum scire. Ad uirtutes autem scire quidem parum aut nihil potest. Cetera uero nõ parum sed totum possunt. Quæ quidem & ex eo quia persæpe res iuste temperateq; agunt: proueniũt. Res igitur iuste tempateq;

*Difficilius uoluptati repugnare
q̃ iræ.
Virtus cõ difficilius*

Nec simile in artib; & in uirtutib;

*Ad uirtutes scire quidẽ parũ
aut n̄ pot.*

dicuntur: cum sunt tales quales uir iustus ageret aut temperatus. Iustus aut ac temperatus est non is qui has agit: sed qui sic etiam agit ut iusti temperatique agunt. Recte igitur dicitur iustum fieri agentem iusta: & temperatum etiam temperata. Qui uero hac non agit nunquam euasurus est bonus. Verum plerique hec quidem non agunt. Ad sermones autem confugientes sese philosophari putant: & studiosos hoc fore modo. atque perinde ut aegroti faciunt: qui medicos quidem diligenter audiunt: nihil autem eorum agunt quae praecipiantur ab illis. Ut igitur illis corpus non bene sese habebit si ita curantur: sic nec his animus plane si ita philosophantur.

TRACTATUS SECVNDVS. Cap. i.

Ostendit hec quidnam sit ipsa uirtus consideremus oportet. Cum igitur tria sint quae sunt in anima: Affectus: Potentia: Habitus. Horum aliquid ipsam uirtutem esse necesse est. Atque affectus quidem uocatur: cupiditatem: iram: metum: fiduciam: inuidiam: gaudium: amicitiam: odium: desiderium: emulationem: misericordiam. ea omnino quae uoluptas comitatur aut dolor. Potentias autem eas quibus ad hos affectus suscipiendos idonei dicimur esse: ut quibus dolere possumus: uel irasci: uel misereri. At habitus eos quibus bene uel male nos ad affectus ipsos habemus: ut ad irascendum si uehementer aut remisse simus dispositi: male habemus. si mediocriter: bene. & ad ceteros affectus simili modo. Virtutes igitur uitiaeque non sunt affectus: nam affectibus quidem studiosi uel uitiosi non dicimur: uirtutibus autem & uitiiis dicimur: & ob affectus neque laudamur neque uituperamur. Non enim qui metuit aut irascitur laudatur. neque qui simpliciter: sed qui modo quodam irascitur uituperatur. At ob uirtutes uitiaeque laudamur aut uituperamur. Praeterea irascimur quidem & timemus sine electione: uirtutes autem electiones sunt quaedam: aut non sine electione. Insuper affectibus quidem moueri dicimur: uirtutibus autem aut uitiiis non moueri: sed aliquo modo disponi. Propter haec eadem

Tria q sunt in ana: Affectus: potentia: habitus.

Affectus.

Potentia.

Habitus.

Virtutes: uiciaque non sunt affectus.

SECVVDVS

neq; potentia sunt: nam neq; boni uel mali dicimur: neq; laudamur aut uituperamur: quia possumus simpliciter affici. Et insuper potentes quidem sumus natura: boni uero non efficimur aut mali natura: quemadmodum antea diximus. Quod si uirtutes neq; affectus sunt neq; potentia: restat ipsas habitus esse. Quid igitur sit ipsa uirtus genere diximus.

Cap. ii.

Portet autem non solum ita dicere uirtutem habitum esse sed etiam qualis nam habitus sit. Dicendum est igitur omnem uirtutem & id ipsum cuius est uirtus bene sese habere facere: & opus ipsius reddere bene. Oculi namque uirtus: & oculum & opus ipsius studiosum facit. quippe cum uideamus uirtute oculi bene. Virtus itidem equi studiosum efficit equum & bonum ad currendum portandumque equitem & expectandum etiam hostem. Quod si id ipsum ita sese habet in omnibus: & uirtus ipsius etiam hominis habitus is erit a quo bonus efficitur homo: & quo bene suum opus ipse reddet efficietque. Quo modo autem id erit & antea quidem diximus: & nunc etiam magis patebit si contemplantur qualis nam sit ipsius uirtutis natura. In omni itaque re continua diuisibilique aliud plus: aliud minus: aliud æquale: uel ex parte ipsius rei: uel respectu nostri accipi potest. Aequale autem medium est quoddam inter exuperationem atque defectum: Atque rei quidem ipsius medium id esse dico: quod æque ab extremorum utroque distat: idque est apud omnes unum & idem. Respectu autem nostri quod neque exuperat neque deficit: idque non est apud omnes unum & idem: ut si decem sint multa: & duo pauca: sex ipsius rei media capiuntur: æque namque excedunt & exceduntur. atque hoc in arithmetica comparatione rationum medium esse constat: at id quod est nostra ex parte medium non eodem sumendum est modo: Non enim sicui decem quidem minas comedere nimium est duas autem parum: sex ei minas ludi magister præcipiat: Est enim & hoc fortasse nimium ei qui accepturus est aut parum. Miloni

potentes sumus nat.

Medim.

nanq; parū: Incipienti uero sese exercere nimiū est. Simili modo res sese habet in cursu ac in palestra. Hoc igitur mō quiuus artifex exuperatiōem quidē fugit atq; defectū: medium autē querit & expetit: nō quidē rei: sed q; ad nos medium dicitur. Qd si oīs scientia suum hoc mō bene conficit opus ad medium ipsum respiciens & in hoc sua redigens opa. unde & dici solet in iis quā bene sese habent operibus nec auferri quicq; nec addi posse: propterea q; bonū ipsum corrumpunt nimium & parū: mediocritas uero conseruat. Atq; boni artifices ad hoc respiciētes ut diximus operant. Virtus autē omni arte exactior est & prastantior quem admodū & natura. Ipsa pfecto uirtus mediū ipsius est coniectatrix. Loquor autē de morū uirtute. hec enim circa affectus actusq; uersatur: in quibus est nimiū & parum & medium. fit enim ut magis & minus quispiam & metuat & confidat & cupiat & abhorreat: & irascatur & misereatur: & oīno delectetur ac doleat: & utroq; mō non bene. Et etiā qn oportet & pro quibus: & ad quos & cuius gratia: & ut oportet. Hoc autē medium est & optimū: qd est ipsius uirtutis. Similiter circa actus nimum est & parū & medium. uirtus autē circa affectus actusq; uersatur: in quibus exuperatio qdem peccatum est & defectus uituperat: mediū autē laudat & recte conficitur: quorū utrunq; uirtutis ipsius est. Virtus igitur mediocritas est quādā: cum sit ipsius mediū coniectatrix. Præterea peccare quidem multis modis contingit. malum enim est infiniti ut Pythagorici putant: bonū uero finiti: at recte agere unice. Quapropter & alterū facile: alterū difficile est. Facile qdē nō attingere signū: difficile autē illud attingere. Et ob hoc igit nīmū quidē atq; parū uitio ascribuntur: mediocritas uero uirtuti. Vno nanq; modo bonus est: multisq; nefandus. Est igitur uirtus habitus electiuus in mediocritate consistēs ea quā est ad nos definita rōne: & ut definierit ipse prudēs. Mediocritas autē duorū est uitior: unius per exuperatiōem: alterius per defectū. & ex eo etiā quia illa quidem partim deficiunt: partim.

Virtus est arte exactior

Malū ē infinitū. Bonū finitū.

Virtus.

Mediocritas.

Virtus est habitus electiuus in mediocritate consistēs ea quā est ad nos definita rōne: & ut definierit ipse prudēs.

SECVNDVS

Quia uirtus est in medio

exuperant id quod oportet & in affectibus & in actibus. uirtus autem medium ipsum & inuenit & expetit. Quapropter ipsa uirtus essentia quidem & ratione quid est dicente: mediocritas est. at optimi respectu & bene sese habentis extremitas. Non autem omnis actus nec omnis affectus suscipit mediocritatem. sunt enim affectus non nulli qui continuo nomine suo sunt cum prauitate conexi: ut maliuolentia: ut imprudentia: ut inuidia. & actus identidem: ut adulterium: furtum: homicidium. Hec enim uniuersa & talia ita dicuntur: quia ipsa sunt praua: sed non exuperationes ipsorum atque defectus. Circa igitur talia nullum est tempus recte agendi: sed semper delinquitur. Neque fit ut quisque bene uel male talium quicquam agat qui cum oportet & quando & ut oportet adulterium committendo: sed simpliciter quicquid istorum efficiatur delinquitur. Simile igitur est & circa iniustitiam: timiditatem: & luxuriam mediocritatem ponendam esse censere: & id quod nimium dicitur & parum. hoc enim modo exuperationis & defectus erit utique mediocritas: & exuperationis exuperatio: & defectus item defectus: sed ut temperantiae fortitudinisue non est exuperatio atque defectus: quia medium ipsum est modo quodam extremum: sic nec illorum est mediocritas nec exuperatio & defectus: sed utcumque agantur semper delinquitur. Omnino namque nec exuperationis: nec defectus est mediocritas: nec mediocritatis exuperatio & defectus.

*Affectus q. obno. nore suo
st. cu. prauitate guntur*

TRACTATVS TERTIVS. Cap. i.

a Tenim id ipsum non solum uniuersaliter dicere: sed ad ipsa singula etiam accomodare oportet. Sermonum enim eorum qui circa actus uersantur uniuersales quidem magis coes: particulares uero magis sunt uerit. Actus namque circa singula sunt: quibus sermones: rationesque consentaneas esse oportet. Hec igitur ex descriptione sumenda sunt. Circa timores itaque fiducialium mediocritas. Fortitudo. quidem est fortitudo: at exuperantium. is quidem qui non timendo exuperat: nomine caret. Sunt autem complura quae nominibus

Actus de singula sunt

Fortitudo.

Complura q. nominibus vacant

Audax.

Timidus.

Intemperantia : Intemperantia.

Deficientes de uoluptates per paucos.

Insensati.

Liberalitas.

Prodigus.

Illiberalitas.

Magnificencia.

Sordiditas : Pusillitas.

Magnanimitas : Lentitudo.

Pusillanimitas.

Honore appetere.

Ambiciosus.

Vacans honoris.

uacant. Is aut qui confidendo exuperat audax est: at is qui timen-
do quidem exuperat: confidendo aut deficit timidus. Circa uolu-
ptates atq; dolores non oēs quidem & minus circa dolores medio-
critas quidem est temperantia: exuperatio aut intemperantia. At
deficientes circa uoluptates pauci sunt. Quapropter nec his est
positum nomen: sed insensati uocentur. Circa dandas capiendasq;
pecunias mediocritas quidem est liberalitas: nimium atq; paucitas
prodigalitas & illiberalitas. quibus contrario modo exuperant & defi-
ciunt homines. Prodigus enim in erogando exuperat: in capiendo de-
ficit. At illiberalis atq; auarus in capiendo exuperat: in erogan-
do deficit. Atq; de hisce nunc quidem figura loquimur & in sum-
ma hoc ipso contenti: postea uero exactius de ipsis determinabi-
mus. Sunt & aliae circa pecunias dispositiones: & mediocritas quae
dem est magnificentia. Differt enim hoc a liberali magnificentia:
quod hic circa magna: ille circa parua uersatur. Exuperatio aut rudi-
tas circa decorum atq; sordiditas: & defectus circa decorum pusilli-
tas. Atq; haec differunt ab iis quae circa liberalitatem diximus esse
& differentiam posterius explicabimus. Circa honorem & eius op-
positum mediocritas quidem est magnanimitas: exuperatio uero len-
titudinem quaedam: & defectus pusillanimitas dicitur. Ut aut ad magni-
ficentiam sese habere diximus liberalitatem: hoc differentem ab
illa: quod circa parua uersatur: sic sese habet & ad magnanimitatem:
quae quidem circa honorem magnam aliam quaedam dispositio quae cir-
ca paruum uersatur. Fit enim ut appetatur honor ut oportet: &
magis quam oportet & minus. Atq; is quidem qui in honore exupe-
rat appetitione ambiciosus uocatur: Is aut qui deficit appetitione
uacans honoris. & medius nomine caret. Dispositiones etiam ipsae
praeter unam noīe carent: Ambiciosi namq; ambitio uocatur. Quo
circa fit ut extremi de medio loco decertent: nos quoq; medium
hunc modo ambiciosum: modo uacantem honoris appetitione uo-
camus: & nunc ipsum ambiciosum: nunc alterum laudamus. Cur
aut id fiat in sequentibus explanabitur: nunc de ceteris eundem

Circa dandas
et capiendas
pecunias

proci-
dus

ambicio-
sus

SECVNDVS

seruantes modum dicamus. Est igitur & circa iram mediocritas & nimium atq; parū. Atq; cum fere nominibus carcant: medium mansuetum dicentes: mediocritatem mansuetudinem appellabimus. Extremorū autē is quidem qui exuperat iracundus: & uiciū iracundia uocitur: Is uero qui deficit ira uacans: quidā & defectus iræ uacuitas nuncupet. Sunt & aliæ tres mediocritates: quæ tam& si similitudinem quidam & cōuenientiam inter sese habent: differunt tñ. Oēs enim sunt circa uerborū actuumue cōem usum sed differunt q̄ eaz: una circa uerum quod est in ipsis: cæteræ circa iucundum uersantur: quod quidem partim est in ioco: partim in cæteris congressionibus uniuersis. & de his igitur est dicendū ut magis cernamus in uniuersis mediocritatem q̄dem laudabile esse: extrema uero neq; recta neq; laudabilia: sed uitupabilia esse: atq; horū etiam plerūq; nominibus carēt. Verū enitendum est & his p̄inde atq; cæteris ponere noīa diluciditatis gratia & ut facile sequi possimus. Circa uerū igitur medius quidem uerax qdā: & mediocritas ueritas appelletur. Fictio uero si ad maiora p̄gat arrogantia. & arrogans qui ipsam habet dicatur: Sin ad minora dissimulatio nūcupet: & qui habet ipsam dissimulator. Circa iucundū quod in ioco consistit: medius q̄dem comis & urbanus: & dispositio comitas atq; urbanitas appelletur. Exuperatio autem scurrilitas: & qui ipsam habet scurra: & qui deficit rusticus quidam: & habitus rusticitas nuncupetur. Circa uero reliquū iucundum quod est in uita: is quidem qui est ut oportet iucundus amicus dicatur: & mediocritas amicitia: Is autē qui exuperat: si nulli us gratia rei: placidus: sin sui emolumenti causa adulator est appellandus. At is qui deficit & in cunctis est iniucundus cōtentiosus quidā difficilisq; dicatur. Sunt & in affectibus & in iis quæ sunt circa affectus mediocritates: Verecundia nāq; uirtus quidē nō est: laudatur tñ & ipse etiam uerecundus: nam & hic dicitur esse medius & exuperans atq; deficiens. & exuperat q̄dem is qui in uniuersis uerecundatur: qualis est ipse pauidus: qui uero defi-

Mansuetudo.
Iracundus
Ira uacans.

Mediocritate laudabile ē: Extrema uitupabilia.

Verax: Sincerus.
Arrogantia: Arrogans.
Dissimulatio: Dissimulator.
Iucundū q̄ in ioco q̄stia
Comis & urbanus q̄ in ioco
Comitas: Urbanitas.
Scurrilitas: Scurra.
Rusticus: Rusticitas.
Iucundū q̄ in uita.
Amicus: Amicitia.
Placidus: Adulator.
Contentiosus: Difficilisq;
Verecundia.

Pauidus

Impudens.
Verecundus. Indignatio.

Invidus. Indignans.
Maliuolus

Vitia.

citatur nulla in re uerecundatur appellatur impudens. Medius uero dicitur uerecundus. Indignatio autem mediocritas est inuidia & maliuolentia. Versantur autem circa dolorem & uoluptatem quæ oriuntur ex iis quæ proximis accidunt. Indignas enim dolet cum aliqui prosperitate fortunæ indigne fruunt: inuidus aut hunc exuperas de oibus dolet: sed maliuolus adeo deficit in dolendo ut gaudeat. Verge de his erit & alio loco tempus dicendi De iustitia uero postea pertractabimus. Atque cum non dicatur simpliciter distinguemus ipsam: & de utraque dicemus quomodo mediocritas est. Et similiter de rationis uirtutibus. Cap. ii.

Ubi autem tres sint dispositiones: & duæ quidem sint uitia: quorum altera in exuperatione: altera in defectu consistit. Vna autem uirtus quæ quidē est mediocritas omnes inter se: & si non æque suscipiunt oppositionem. Extremae namque: cum mediæ: tum inter sese contrariæ sunt: media uero extremis. nam ut æquale maius quidem est cum comparatur ad minus: minus autem cum comparatur ad maius: Sic & habitus mediū respectu quidem defectuum exuperant: respectu autem exuperationum deficiunt: tam in affectibus quam etiam actibus. fortis enim cum ad timidum comparatur audax: cum ad audacem timidus esse uidetur. Pari modo temperas respectu quidem insensati intemperas: respectu autem intemperantis insensatus. Liberalis etiam prodigus si ad illiberalem: illiberalis si cum prodigo conferatur. Quapropter & extremorum uterque medium ipsum a se compellit ad alterum: atque fortem audax quidem timidum: timidus autem audacem appellat. & in cæteris simili modo. Hæc cum hoc modo inter sese opponantur: maior est utique contrarietas extremorum inter sese quam ad medium. longius enim hæc inter sese quam a medio distant: & perinde atque magnū magis a paruo: paruūque a magno quam ab æquali utrumque distat. Extremis insuper nonnullis ad medium similitudo quædam esse uidetur: ut Audacis ad fortitudinem: & prodigalitati ad liberalitatem. At extremorum inter sese maxima est dissimilitudo: atque ea quæ plurimum inter se distant de-

Nemini
qui solus
indignus

Temperans
intemperans

Et quæ plurimum inter se distant
definiuntur contra dicuntur

SECVNDVS

finientes contraria dicunt. Quo fit ut ea que magis distant magis contraria sint. At uero medio in quibusdā exuperatio: in quibusdā defectus magis opponitur. Fortitudini namq; nō audacia quæ est exuperatio: sed timiditas quæ est defectus magis opponitur. Temperantiæ uero nō insensibilitas: quæ qdem est defectus: sed intemperantia quæ est exuperatio magis contraria est. Id autē ob duas accidit causas: Atq; una qdem est ex ipsius rei naturā: nam quia propinquius atq; similis est extremorū alterum medio. ideo nō hoc ipsi sed contrarium oppositū esse magis asserimus: ut cum audacia quidem similis fortitudini uideat atq; propinquus esse: timiditas autē dissimilis: hanc illi magis oppositam esse censemus. Et enim ea quæ plus a medio distant: eidem contraria magis esse constat. Hæc igitur una est causa: quæ qdē est ex ipsius rei natura. Altera autē in nobis sumit̃ ipsis: Ea namq; medio contraria magis esse uidentur: ad quæ nos ipsi quodā mō natura sumus propensiores. Nos enim ipsi quia magis ad uoluptates sumus procliuēs idcirco facilius ad intemperantiam q̃ ad modestiā inclinamur. Hæc igitur magis cōtraria dicimus uirtuti quæ in nobis augentur magis: & propterea intemperantia quæ est exuperatio magis est contraria temperantiæ. *Cap. iiii.*

Intem Virtutem igitur moris mediocritatem esse: & quomō: & uirtutis duorū mediocritatem esse unius per exuperatiōem alterius per defectū: & talem esse propterea q̃ cōiectrix est eius mediū qd in affectibus est atq; actibus satis iam diximus. Quapropter difficile est studiosum esse. Est enim difficile ī unoquoq; medium capere: ut circuli mediū inuenire nō cuiuslibet sed sciētis est tantū. Pari mō irasci qdem & dare argentū sumptusue facere cuiuslibet est & facile. Sed cui & q̃rum: & quādo: & quomō: & gratia cuius oportet: nō cuiuslibet est neq; facile: quod qdem est ipsum rectū: & est perrarū & laudabile & perpulchrū. Idcirco eum qui mediū ipsum coniectat. primū quidē a magis contrario discedere oportet: & perinde atq; circū monebat.

Virtutē mediocritatē ēē

Difficile ē studiosū ēē: difficile ī unoquoq; mediū capere.

Extra undam & fumum longe compelle carinam.
 Extremorum enim altero magis: altero minus delinquitur. Cū igitur
 consequi medium summe sit difficile: secunda ut inquitur na-
 uigatione minima malorum sunt capienda: idque erit hoc maxime
 modo quem diximus. Considerare autem oportet: & ad quae nos su-
 mus propensiores: nam alii ad alia natura sumus procliuēs. Quod
 quidem ex uoluptate doloreue inde proueniente percipitur: atque
 nos ipsos ad contrarium oportet retrahere. Longe namque a delin-
 quendo secedentes: ad ipsum tandem medium accedemus: ut so-
 lent ii facere: qui ligna obliqua ad rectitudinem redigunt. In
 uniuersis autem cauendum est maxime a uoluptate: Non enim in-
 corrupti iudicamus de ipsa. Vt ergo Troianorum senes erga He-
 lenam sese habuerunt: sic & nos ad uoluptatem ipsam esse affe-
 ctos: in omnibusque illorum dicere uocē oportet: hoc enim modo remo-
 uentes a nobis ipsam minus peccabimus. Haec igitur facientes ut
 in summa dicam maxime medium attingere consequiue poterimus.
 Id autem ipsum difficile est fortasse: & in singulis maxime. non
 enim facile determinari potest: quo modo: & quibus: & pro qui-
 bus: & quanto in tempore irascendum est. Et enim nos interdum eos
 qui deficiunt laudamus & mites dicimus esse. Interdum ipsos in-
 fensos appellamus uiriles. Vex qui parum a recto exorbitat: non
 carpitur siue ad defectum: siue ad exuperationem se flectat. qui
 uero multum uituperatur. non enim latet egressus. Facile autem non
 est excipere ratione: quousque & ad quantum a recto quispiam egres-
 sus carpendus est. Neque enim aliud quicquam sensibilem determi-
 nari facile potest. Talia uero in singulis sunt & iudicium est in
 sensu. Vex illud est manifestum medium habitum in uniuersis
 laudabilem esse. Oportet autem nunc ad exuperationem: nunc
 ad defectum declinare. hoc enim modo facillime medium ipsum
 & rectum attingemus ac assequemur.

Finis secundi libri.

In uniuersis cauendum est maxime
 a uoluptate.

Mites: Viriles
 qui parum a recto exorbitat
 non carpitur.

Iudicium est in sensu.

TERTIVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

Vm uirtus circa affectus actusq; uersetur: & in iis qui
 dem quæ sua sponte quis agit laudes & uituperatio-
 nes: in iis autem quæ inuitus facit uenia nonnunq; &
 & misericordia locum habeat. Eos forsitan qui de uir-
 tute considerant: de eo quod sua sponte quis facit atq; inuitus de
 terminare necesse est. Vtilis est etiam legū latoribus hæc sane cō-
 sideratio ad præmia poenaseq; instituendas. Videtur itaq; ea inui-
 tus facere quispiā quæ uiolentia uel per ignoratiōē facit. Id autē
 est uiolentum cuius principiū est foris. in quod nihil is qui agit
 aut patitur confert ut si uentus aliquo tulerit: aut hoies potesta-
 tem habentes. At ea quæ maiorū metum malorū: aut ob aliquod
 bonū aguntur: ut si tyrannus quempiā aliquid agere turpe iube-
 rer: habens in patrē & parētes & liberos hac lege ut si illud agat:
 illi sint incolumes: si nō agat dispareant: controuersia habere ui-
 dentur utrum hæc inuiti an sponte faciant homines. Tale etiam
 quid accidit & circa iactus eorū qui in tempestatibus fiunt: sim-
 pliciter enim nemo suas fortunas eiicit sponte: sed oēs ppter suā
 ceterorūq; salutem eiiciunt modo sint mentis sanæ. Tales igit
 actus mixti quidem sunt: iis autē magis sunt similes quos sponte
 hoies agunt. Expetuntur enim tum cū aguntur: atq; finis actio-
 nis in temporis conditione consistit: Et sponte igitur & inuitum
 unumquēq; dicendum est agere cū agit: agit autē sua sponte. Est
 enim in ipso principiū mouendi partes eas quæ sunt in huiusce
 modi actibus instrumēta. At quorū principium est in ipso: ea age-
 re: uel nō agere in ipso est sitū. Talia igitē sua sponte quisq; agit.
 at simpliciter fortassis inuitus: Nemo nāq; taliū quicq; per se ex-
 peteret unq; In actibus autē huiuscemodi nonnunq; hoies & lau-
 dant: cū pro magnis & honestis rebus aliqd turpe ferūt aut mo-
 lestū. si uero cōtra faciūt: uituperant. Est. n. improbi pro nulla re
 honesta uel mediocri res turpissimas ferre: In quibusdam autem

Inuitus facere.
Violentū.

Actus mixti.

LIBERT

laus qdem nō fit: sed uenīa locū habet: cum ea q̄ nō agere oportet quispiā egerit ob huiusmodi res que naturā humanā superāt nemoq; perferret. Sunt autē quādā ad quā forsitā non licet quenq; esse compulsū: sed potius oportet summa p̄pessum tormenta mortem obire. Ridicula nāq; uidentur ea quā ad necem matris Alcmeonem Euripidis cōpulerunt. Est autē interdū difficile quale pro quali sit expetendū: & quid p̄ quo sustinendū discernere: Difficilius etiā est postea q̄ cognoueris in sententia permanere. Fit enim plarūq; ut ea qdem que expectantur molesta: ea uero ad quā coguntur turpia sint unde laudant: atq; uituperant: ii qui fuerunt aut nō fuerunt compulsi. Quenā igitur dicēda sunt uiolenta? An ea qdem simpliciter inuitus quipiam agit quoz; externa est causa: & ipse agens nihil oīno cōfetti: que uero per se qdem inuitus facit: sed uunc & pro his expetantur principiūq; est in ipso agente ea per se qdem inuitus: nunc autē & pro his sponte agit. Magis autē his similia sunt quā sua sponte quis agit: Actus enim sunt circa ipsa singula: quā quidē sponte facit. Qualia uero pro qualibus expetēda sunt: nō facile assignare possumus. quippe cū in ipsis singulis cōplures sint differentia. Qd si quispiā ideo iucunda uiolēta dixerit esse: quia & extra sunt & compellant oīa erunt eius sententia uiolēta, horz enim gratia oēs oīa agunt: atq; qui uiolētia inuitiq; agunt: ii cū dolore qui ob iucundū: hi cum uoluptate. Est autē ridiculū externa quēpiam: sed nō seipsum qui qdem ab huiusmodi rebus facile capitur: & honestoz; quidem se: turpium autem ea quā afferunt uoluptatem censere causam esse. Id igitur uiolētum est cuius principium est foris: nihil prorsus eo conferente cui uis est illata. Omne autem quod ob ignorationem est actum non sponte quidem est actum. Ab inuito tamen id effectum est omne pro quo dolet qui egit: ipsumq; penitentia subit. Qui nanque ob ignorationem aliquid egit & non fert moleste se illud egisse: sponte quidem sua non egit quod nesciebat: non tamen erit inuitus. quippe cum non

Difficile quale pro quali & quid pro quo. Difficilius postea q̄ cognoueris in sententia permanere.

Violenta.

Violentia

Quod ob igno^{ntiam} est actū / nō sponte

Ab inuito actū. & nō sponte.

Ebri
fram

TERTIVS

doleat ob id ipsum. Qui igitur ob ignorationem quippiam egit si ipsum peniteat inuitus fecisse uidetur: si nō peniteat cū is alius sit nō spōte dicatur egisse. Cū enim differat melius est ut proprium habeat nomen: At enim hæc etiam ipsa ob ignorationem inquā agere & ignorantem agere diuersa sunt: Nam ebrius aut iratus nō uidetur ob ignorationem agere: sed ob aliquid eorum quæ dicta sunt: nō scies sed ignorās. Omnis igitur prauus ignorat quæ agere oportet & a quibus est abstinendum. Et ob huiusmodi errorem iniusti homines maliq; oīno fiunt. Inuitus aut dicitur quispiam agere non si ignorat id quod cōducit: nō enim ea ignoratio quæ facta est electione causa est ut aliquid inuitus quispiam faciat: sed prauitatis. nec etiam ea quæ est uniuersalis. homines enim propter hanc ipsam reprehenduntur: sed ea quæ est singulorū: in qbus et circa quæ est ipsa actio. in his enim & cōmiseratio locū habet & uenia: qui nanq; aliquid eorū ignorat inuitus agit. Forsitan igit nō ab re fuerit si quæ & quot sunt ipsa determinabimus. Quis itaq; quid: & circa quid: uel in quo agit nōnunq; & quo: ut instrumento. & cuius gratia: ut salutis. & quomō: ut sensim uel uehemēter. Omnia igitur hæc nemo ignorauerit mō nō sit insanus. Patet aut neq; ipsum agentem. Quo nāq; modo se ignorabit? Ignorauerit aut quispiam id quod agit. Ut dicētes inquiunt excidisse sibi aut nescisse reticenda esse: quæ admodū Aeschylus ipsa archania Cereris: aut ostēdere uolēs immisisse: ut qui telum iecit. Putauerit autem quispiam & filium hostem esse: ut Merope putauit: & hastam cuspidem habentem ea uacare & lapidem pumicem esse: & interfecerit quispiam salutis percussū causa & monstrare uolentes ut faciunt qui manibus extremis luctantur percusserit. Cum igitur circa hæc omnia in quibus est ipse actus sit ignoratio: qui horū aliquid ignorauit: is inuitus egisse uidet: & maxime in præcipuis. Hæc aut ea uidentur esse: in qbus est ipse actus: & id cuius agit grā. Eius igitur quod ab inuito ob ignorationem talem dicitur esse factū

*Ebrius aut
iratus*

*Cū n. differat melius ē ut
ipm heat nomen.*

*Ob ignorantē agere & ignorantē
agere diuersa sunt*

*Omnis prauus ignorat q agit
op3.*

Aeschylus.

LIBER

oportet actionem dolorem insuper penitentiamque afferre. Cum autem id inuitus quispiam agat: quod ui & ob ignorantiam agitur. id sua profecto sponte quispiam uidebitur agere quius principium est in ipso agere. sciente singula in quibus est ipse actus. Forsitan enim non recte dicitur ea fieri ab inuitis que per iram aut cupiditatem agunt. Primo namque nulla bellua sponte agere: neque pueri. Deinde utrum nihil eorum sponte agamus que cupiditate uel ira agimus: an honesta quidem sponte: turpia uero inuiti? An ridiculum est cum una sit causa? Absurdum est etiam forsitan ea ab inuitis agi censere que oportet appetere. Oportet autem & irasci pro quibusdam & cupere nonnullas res: ut sanitatem atque disciplinam. Videntur etiam ea quidem que ab inuitis fiunt dolore: ea uero que cupiditate agunt uoluptatem afferre. Præterea quid interest inter ea que per rationem & que per iram peccantur hoc ipso quod ab inuitis agantur. Et enim fugienda quidem sunt ambo: affectus autem rationis expertes non minus humani esse uidentur: & actus ipsius hominis ab ira cupiditateque fiunt. Absurdum est igitur hec ab inuitis agi censere.

Cap. iii.

Terminatis his eo inquam quod sponte: & eo quod inuitus quispiam agit: consequens est: ut de electione dicamus. Ipsa namque uirtuti est familiarissima & magis quam ipsi actus diiudicat mores atque expendit. Electio itaque sponte quidem nostra uidetur fieri: non tamen est idem quod illud quod sponte fit: sed quod fit sponte ad plura sese extendit. est enim cum pueris & animalibus cæteris nobis commune: electio uero non est communis. Et ea que a nobis repente fiunt sponte quidem nostra fieri dicimus: electione uero non dicimus. Qui uero dicunt ipsam esse cupiditatem: uel iram: uel uoluntatem: uel opinionem quandam: non recte dicunt: Et enim electio non est commune homini cum rationis expertibus: at cupiditas est & ira. & incontinens cupiens quidem: non tamen eligens agit. Continens autem contra. eligens quidem at non cupiens agit: & cupiditas quidem

Opus irasci pro quibusdam & cupere nonnullas res.

Actus hominis ab ira cupiditateque fiunt.

Electio 13 sponte fit: non tamen est id quod illud quod sponte fit

TERTIVS

A Alleluia

aduersatur electioni. cupiditati uero cupiditas nō repugnat. Cupiditas praterea iucundi est & molesti: electio uero neq; molesti neq; iucundi. Ira etiā minus esse uidetur. quippe cū ea que fiunt ira minime per electionē fieri uideantur. At uero neq; uoluntas est: tam & si finitima hec esse apparent. Electio nanq; nō est eorū que fieri nequeunt. Qd si quis eligere dixerit ea amens esse uidetur. Voluntas autē est: ut immortalitatis: & uoluntas quidem est & circa ea que p ipsum q uult nequaq; agerent. Volumus enim histrionem aliquē uincere uel certamen. at eligit talia nemo: sed ea que per seipsum existimat fore posse. Praterea uoluntas qdē magis est ipsius finis: electio autē eorum que ferunt ad finem: ut sani quidē esse uolumus: eligimus autē ea qbus erimus sani. & felices qdem esse uolumus atq; dicimus: eligimus autē nō conuenit dicere. atq; oīno in his uersatur electio que in nostra sunt potestate. Opinio quoq; nō est. opinatio nanq; circa uniuersa uidetur esse: nec minus circa æterna & ea que fieri nequeunt: q̄ circa ea que nostra in potestate sunt collocata: & falso ueroq; diuidit: nō malo bonoq; electio autem hisce magis. Electionem igitur idem esse & opinionem omnino nemo forsitan dicit. At nec etiam est idem q̄ opinatio quædam. eligendo nanq; bona uel mala: quales quidem sumus. opinando autem nō sumus. Et eligimus qui dem capere aliquid: aut fugere: aut aliquid talium. opinamur autem quidnam sit uel cui conferat uel quo pacto conducatur: sed capere aut fugere nō nimiū opinamur. Et electio quidē laudat ex eo: quia est eius quod oportet magis: uel q̄ est recta. Opinio uero ex eo q̄ est uera. Et eligimus quidē que maxime scimus esse bona: opinamur autē ea que nō nimiū scimus. Vident praterea nō idem hoīes eligere optima atq; etiā opinari: sed quidā opinari qdem melius: ob uicium autē nō ea que oportet eligere. Nihil autē refert si antecedit electionem aut comitet opinio: nō enim id ipsum nunc pscrutamur: sed si idem sit electio q̄ opinatio quædam. Quid igit aut quale quid est electio: cum nihil sit eorum

que sunt fra

Soluntas.

Elec.

Opinatio.

Opinio

Opinamur ea q̄ nō nimiū scimus.

LIBER

*Nō omne qd sponte agimus ē
eligibile: s; id cuius g'sulta
anteceſſit.*

De etnis nemo conſultat.

Conſultatio.

que diximus? Videſ itaq; ſponte quidem a nobis fieri: At tamen
nō omne quod ſponte agimus eſt eligibile: ſed id cuius conſulta
tio anteceſſit. Electio nanq; cum rōne eſt atq; mente. Subſignifi
care aut id & nomen uidet: innuens ipſum ex aliis legibile eſſe.

Cap. iiii.

Teſt ne de oibus conſultatio: & omne quoduis eſt conſul
tabile: an de quibuſdā nō eſt conſultatio? Atq; dicendum
eſt forſitan conſultabile nō id eſſe de quo quiſpiā inſipiens uel
mente captus: ſed id de quo ſane mētis uir cōſultaſſet. De ater
nis aut nemo conſultat: ut de mundo uel de cōis menſurā dia
metri lateriſq; uacuitate. Sed neq; de iis que conſiſtunt quidē in
motu: ſempq; fiunt eodē mō: ſiue neceſſitate: ſiue natura: ſiue pro
pter aliquā aliam cām: ut de ſolſtitiis atq; exortu: neq; de iis que
alias aliter ſeſe habēt: ut de ſiccitatibus: hymbribuſue. nec itē de
iis que eueniunt a fortuna: ut de theſauri inuentione. ſed neq; de
humanis oibus rebus: nam quonā mō Reſp. Scytharū optime
gubernaretur Lacedæmoniōq; conſultat nemo. nihil enim horū
per noſipſos fieri poteſt. Conſultamus aut de iis rebus agendis
quæ in noſtra ſunt poteſtate. hæ enim & reſtant. Cauſæ nanq; ui
dentur eſſe: natura: neceſſitas: fortuna: & mens inſuper: ac omne
quod per hoīem efficit. Quiſq; aut de iis conſultat que agi per
ipſum poſſunt: Atq; circa exactas quidē ſcientiās & ſufficientes
nō eſt conſultatio: ut de litteris. Non enim ambigimus quomō
litteræ ſcribendæ ſint: ſed de iis conſultamus que ſunt quidem a
nobis: nō tamen ſemper eodem modo: ut de agendis per medici
nam uel pecuniariam artem. & eo magis in gubernandi faculta
te: q̄ in exercēdi arte deliberamus quominus exacta eſt. & de cæ
teris ſimili modo: atq; magis etiam in artibus q̄ in ipſis ſcientiis:
nam circa ipſas magis ambigimus. Conſultatio aut in iis uerſat
que plærūq; quidē fieri poſſunt: incerta tñ ſunt quonā eueniēt
mō: & in qbus eſt indeterminatio. Atq; cū magnis de rebus deli
berare uolumus aſſumimus & alios ad cōſiliū: diffidētes nobis

TER TIVS

iplis tanq̃ non sufficientibus id discernendum. Consultamus au-
 tem non de finibus: sed de iis que ad fines ipsos perducunt: nec
 enim medicus si sanabit: nec orator si persuadebit: nec Reipubli-
 cæ gubernator si bene recteq; legibus ciuitatem instituet: nec de
 niq; cæterorū quisq; de fine deliberat: sed omnes polito quodam
 fine: quemadmodū & per que fiet ille considerant: atq; si per plu-
 ra posse fieri uideret: per quod illorū facillime optimeq; fiet per-
 quirunt. Sin per unū: quonam modo per illud fiet: & illud item
 per quid efficiet considerant: idq; faciunt donec ad primā pue-
 niant causam: quæ quidem in inuentione est ultimū: qui nanq;
 consultat is quærere uidet: dictoq; mō perinde atq; designatio-
 nem lineæ resolvere. non aut oīs perquisitio consultatio est. ma-
 thematicæ nanq; pquisitiones consultationes nō sunt. oīs autem
 consultatio est continuo perquisitio. Idq; quod ultimū est in re-
 solutione primū esse constat in generatione: atq; si consultantes
 in aliquid inciderint. quod quidem fieri nequeat desistunt: ut si
 sit pecuniis opus: has autem habere non possint. Quod si uidea-
 tur fieri posse tūc agere aggrediunt. Ea uero dicimus fieri posse
 que per nos ipsos fieri possunt: nam ea que per amicos fiunt per
 nos ipsos quodam modo fiūt. quippe cum principium sit in no-
 bis: queruntur autem quandoq; quidem instrumenta: quandoq;
 autem usus ipsorū: & in reliquis simili modo. interdum per quod
 interdum quonam modo: aut per quē solet queri. Videt igit ut
 dictum est homo principiu actū esse & de iis esse consiliū que
 agi ab ipso possunt & actus aliorū esse gratia. Finis igit non erit
 cōsultabilis sed ea que deducūt ad fines: nec etiam singula: ut si
 panis sit hoc: uel confectū sit ut oportet. hec enim sensus ipsius
 sunt. Qd si semper quispiā consultauerit in infinitū abibit. Con-
 sultabile aut & eligibile idē est. Ipsum tū eligibile definitū iam
 est: quod enim cæteris ex consultatione pretulimus id eligibile
 est. definit enim tūc demū unusquisq; perquirere quonā aget
 modo cum in seipsum principium redigit: & in id sui ipsius quod

Qui consultat is quære uidet.

*Quod ultimū ē in resolutione primū
ē ē stat in generatione.*

*Que p amicos fiunt p nos ipsos
quodammodo fiunt.*

Consultabilia

Consultabile & eligibile

antecedit. hoc est enim quod eligit. Patet hoc ita esse & ex uetustissimis rebus publicis quas imitabatur Homerus. Que namque reges eligerent ea populo renuntiabant. Cum igitur ipsum eligibile sit consultabile appetibile ex iis que in nostra sunt potestate & ipsa electio deliberatiua appetitio rerum erit earum que in nostra sunt potestate: nam simul atque diiudicauimus ex consultatione affectamus deliberatione. Quid est igitur electio figura sit dictum: & circa que uersatur: & eorum esse quibus ad ipsos fines acceditur.

Cap. iiii.

Voluntatem finis quidem ipsius esse iam paulo ante diximus: sed uidetur aliis quidem esse ueri boni aliis apparentis boni: atque sit sententia quidem eorum qui uerum bonum id esse censent quod est affectabile uoluntate: ut id non sit affectabile uoluntate quod is qui non recte expetit uult: nam si sit: erit & continuo bonum: at erat forte malum: sententia autem eorum qui bonum apparens inquirunt esse quod est affectabile uoluntate: ut nihil sit prorsus quod suapte natura sit affectabile uoluntate: sed id quod unicuique uidetur. At aliud alii uidetur & repugnancia forte. Quod si hec non placent dicendum est simpliciter quidem & re uera uere bonum esse affectabile uoluntate. Unicuique uero id quod unicuique uidetur: Studioso igitur id est affectabile uoluntate quod uere est bonum: uitioso uero quicquid contigerit. fitque hoc perinde atque in corporibus ipsis. his enim quorum corpora bene sese habent salubria sunt ea que uere talia sunt. iis autem quorum corpora sunt agrotant non hec ipsa: sed alia. similiter & amara ac dulcia & calida atque grauia: & cetera id genus. Studiosus enim homo recte singula iudicat & singulis in rebus id ipsi uidetur quod uere est tale: In unoquoque enim habitu sunt propria quedam honesta atque iucunda. atque in singulis plurimum fortasse prestat uir studiosus in dignoscendis iis quae uere talia sunt: propterea quod est ut norma quedam atque mensura ipsorum. Multitudo uero decipitur ob uoluptatem. ipsa namque bonum quidem non est. bonum tamen esse

Multitudo decipitur ob uoluptatem.

TER TIVS

apparet. persequuntur igitur ipsam tanq̃ bonū: dolorem aut̃ fu-
giunt tanq̃ malum. *Cap. v.*

Finis affectus nobis
Vñ igitur finis sit affectabilis uoluntate: Ea uero quibus
itur ad finem cōsultabilia sint atq; eligibilia: fit ut actus
ii qui circa hæc uersant̃ ab electione p̃ficantur: nostraq; spon-
te fiant. At operationes uirtutū circa hæc ipsa uersantur. Nostra
igitur in potestate ipsa uirtutes & identidem uitia collocantur.
Quibus enim in rebus nostra in potestate situm est agere: in iis
& non agere. & in quibus non agere: in iis est & agere. Qua-
re si agere bonum quod honestum est in nobis est situm: & non
agere quod est turpe in nobis est collocatum. Et si non agere ma-
lum quod est honestum in nostra est potestate: & agere quod est
turpe in nobis est sitū. Quod si in nobis est situm tam honesta
q̃ turpia agere: & simili modo nō agere. hoc autem erat bonos &
malos esse. In nobis ergo est situm nos probos & improbos esse.
Dicere aut̃ sua sponte neminem prauū nec inuitū quenq̃ beatū
esse: alterum falso est simile: alterū uero: nam beatus quidem ne-
mo est inuitus. Sponte aut̃ nostra prauitas comparatur: uel ob-
standum est iis quæ modo sunt dicta: & hominem nō esse princi-
pium est dicendum: neq; procreatorem actuum perinde ac liber-
rorum. Quod si hec uera uidentur nec in alia ulla principia no-
stros actus q̃ in ea quæ sunt in nobis reducere possumus: quorū
principia sunt in nobis: ea quoq; in nobis sunt sita: sponteq; a nō
bis fiunt. Hec ita esse testes sunt & priuatim singuli homines &
ipsi legum latores: nam eos quidem qui praua faciunt: si modo
non ui nec ob ignorationem eam cuius ipsi non fuerunt causa il-
la agant: castigant ac puniunt: iis autem qui honesta agunt ho-
nores instituunt: ut homines partim hortentur: partim: prohi-
beant. At ad ea agenda quæ nec in nostra sunt potestate: nec no-
stra sponte efficiuntur nemo prorsus hortatur. Quippe cum uā-
num sit persuasum esse cuiquam nō calere: aut nō dolere: aut nō
esuriere: aut quiduis aliud tale: nam nihilominus hec ipsa patie-
d

Ebrius dupl^a pena afficiendus.

tur. Et enim pro ignoratōe etiā ipsa penas instituunt si quispiā ignorationis esse sibi causa uideretur. Ebrios nāq; duplici pena afficiendos esse putarūt. Principium enim in ipsis est: quippe cū in ipsoꝝ sit potestate ebrietatem uitare: quæ quidem ignoratio-
nis est causa. Puniunt etiam eos qui aliquid eorū ignorāt que le-
gibus continentur: que qdem scire oportet. nec sunt difficilia co-
gnita. Similiter & in aliis quæcunq; per negligentia hoīes igno-
rare uidentur. ex eo plane: quia in ipsis est nō ignorare. est enim
in ipsoꝝ potestate diligentia adhibere. At fortasse tales sunt qui-
dam: ut diligentiam non adhibeant. At ut tales fierent & iniu-
sti aut intemperantes ipsi sunt sane causa dissolute uiuentes &
res iniustas agentes: & potui & rebus talibus indulgentes. Opa-
tiones enim quæ sunt circa singula tales efficiunt. Qd qdem ex
iis patet qui cuius ludo uel actui student. p̄seuerāt enim in ope-
rando. Ignorare igitur ex opatōibus quæ fiunt circa res singulas
habitus ipsos emergere nimiū hebetis hoīs est. Præterea metas
rōnis egreditur iniurias facientem hoīem aut intemperate agen-
tem nolle se iniustū aut intemperatū esse. Qd si quis nō ignorās
agit ea ex quibus erit iniustus: is sua sponte erit iniustus. nō tñ
si uult cum est iniustus desinet esse talis ac iustus erit. nec enim
qui ægrotat si uult erit sanus: & forte sua sponte ægrotat si incō-
tinenter uiuebat & præcepta medicorū negligebat. Tunc igitur
licebat ipsi nō ægrotare: sed posteaq; ualitudinem prodidit suam
non licet: sicut neq; fit ut quisq; resumat lapidem quem proiecit:
erat tamen in ipso situm sumere ipsum atq; proicere. principiū
enim erat in ipso: Modo eodem & in iusto & in temperanti lice-
bat qdem ab initio talem nō fore. quapropter sua spōte est talis:
sed posteaq; talis est factus: nō licet ipsi nō esse talem. Non solū
aut animi uitia nostra sponte fiunt: sed corporis etiā interdum a
nōnullis identidem comparantur. Quos quidem & increpamus
Eos enim q natura sunt turpes reprehendit p̄fecto nemo: sed eos
qui p̄ inertia tales atq; ociū euaserunt: idem & circa imbecillia

TER-TIVS

tatem euenire constat: & cum quispiam mēbris est captus. nemo
 nanq; exprobrabit cuiq; id ipsum si sit aut natura: aut egritudine
 aut uulnere cecus: sed potius miserebitur. Quod si ebrietate uel
 aliquo alio flagitio captus sit oculis: omnes utiq; carpent ac in-
 crepabunt. Vicia igitur corporis ea qdem quæ in nostra sunt po-
 testate reprehenduntur: ea uero que nō sunt nō increpantur. Hec
 cū ita sint & in cæteris ea uicia que increpantur nostra in ptate
 sunt collocata. Sed fortasse quispiā dicet uniuerfos qdem hoīes
 id affectare semp quod bonū apparet: ipsius tamen apparentiæ
 dños ipsos nō esse. Sed qualis tandē unusq; est talem & finem
 ipsi uideri. at si habitus ipsius aliquo mō sibi quisq; est causa: erit
 & apparentiæ ipse sibi quodammō causa. Sin uero nemo est sibi
 maia agendi causa: sed hec ob ignorationem finis ipsius agit: pu-
 tans per ea se summū bonum consecuturū. affectatioq; finis non
 in nostra est potestate: sed ita natum esse oportet ut habeat qua
 si uisum: quo quidem recte discernet & id expetet quod uere est
 bonum. Atq; is est ingenio bono cui id ipsum bene sese habet na-
 tura: id enim qd maximū est atq; pulcherrimū: & quod fieri nō
 potest ut ab alio accipiat atq; discat habebit qualem dicimus na-
 turalē aptitudinē & ingenitū acumen. atq; hoc recte natura be-
 neq; ortū esse: ipsa estabilitas pfecta ueraq; natura. Si igit hec
 uera sunt: cur magis uirtus sponte nostra q uiciū comparabitur?
 Ambobus. n. similiter tā bono q malo finis ipse natura aut quo-
 uis mō uidetur ac ponit: Cætera aut agunt quouis mō: ea ipsa re-
 ferentes ad illū. Siue igitur finis nō natura tale unicuiq; uideat:
 sed sit ali quid etiā apud ipsum: siue qdem finis sit naturalis cū
 sua sponte uir studiosus cætera agat: & uirtus sponte competur
 atq; acqratur: uiciū quoq; nō minus comparabit sponte. Est. n.
 similiter & malo facultas in actibus: etiā si nulla sit in fine ptas.
 Si igitur ut dicit nostra sponte compantur uirtutes (ipsosq; enim
 habitū nos ipsi causæ quodammō sumus: finemq; talem ex eo
 ponimus: qā nos tales sumus) uicia quoq; ab hoibus acquirētur

beneficentia ex.

similes enim subeunt modos. Communiter igitur dictum est de uirtutibus: & genus ipsum figura: mediocritates inquam ipsas esse ac habitus, & a quibus fiunt: & principia esse illa per se agendi: nostrasq; in potestate collocatas esse: & nostra fieri sponte: atq; ita ut ipsa recta ratio iubet. Verum non similiter nostra sponte actus ac habitus fiunt: Actuum enim a principio usq; ad finem domini sumus: ipsa singula cognoscentes, habituum uero principii. Singulorum autem additio non est nota quemadmodum & in aduersa sit ualitudine, sed nostra sponte ideo fiunt: quia nostra erat in potestate sic: aut non sic agere atq; uti. At nunc repetentes de singulis dicamus uirtutibus quænam sint & circa quæ uersentur: & quo etiam modo, ex quibus & illud simul emerget quot sunt ipse uirtutes: atq; de Fortitudine primum dicamus.

TRACTATUS SECVNDVS.

Cap. i.

Fortitudinem itaq; circa metus mediocritatem esse fiducia sue perspicuum iam euasit. Metuimus autem ea que terribilia sunt: atq; hec simpliciter dicendo sunt mala. Quapropter & ueteres metum definientes: expectationem inquit esse mali. Metuimus igitur omnia mala: ut infamiam: paupertatem: morbos: inimicitias: mori. At non circa hec omnia uir fortis esse uidetur. Sunt enim nonnulla mala: que quidem metuere oportet & honestum est: & non metuere turpe. Infamiam namq; qui timet: est probus & uerecundus: qui non timet impudens. Fortis tamen translatione dicitur a quibusdam: quippe cum aliquid simile uideatur habere. Est enim & ipse fortis interritus quidam: paupertatem autem metuere forsitan non oportet: nec morbum: nec omnino quicquam cogere: que nec a uicio: nec a nobis ipsis pueniunt. Nec tamen is est fortis: qui hec non metuit: sed hunc etiam fortem similitudine quadam uocamus. Nonnulli enim homines in bellicis quidem periculis meticolosi sunt: liberales autem sunt & ad erogandas pecunias

Fortitudo.

Metus expectatio mali.
Mala.

TERTIVS

animosæ se habent. At neq; si quis pro filiorum atq; uxoris pudicia timet: aut inuidiâ metuit: aut aliquid tale timidus est. Neq; etiam fortis si cum est uerberibus cedendus confidit. Circa que igitur terribilia uir fortis uersat? An circa ea quæ sunt maxima? Et enim nemo tolerantior est malorum homine forti. Mors autem maxime omnium est terribile: est enim ultimû uitæ: & nihil post homini mortuo aut bonum aut malum esse uidet. At enim neq; circa omne genus mortis uir fortis est & habetur. Non enim circa mortem eam quæ fit in mari: aut euenit morbis. Circa quam ergo mortem uir fortis erit? an circa eam quæ est pulcherrima? Talis autem est ea quæ fit in bello. In maximo namq; fit & pulcherrimo certe periculo. Eodem accedunt & ipsi honores: qui tum a ciuitatibus: tum a regibus sunt instituti. Is igitur homo fortis proprie dicitur qui circa honestam mortem & ea omnia quæ repente eueniunt atq; afferunt ipsam interritus est. Homini uero sunt ea quæ in bello contingunt, quin etiam & in mari & in ipsis morbis uir fortis timore uacat: non tamen ira ut nauitæ. Fortes enim & de salute sua desperant & genus tale mortis moleste ferunt. Illi uero spe propter experientiam sunt freti. Simul autem & uiriliter fortiterq; agunt in quibus uires habent locum: aut honestum est mori: quorum neutrum est in tali genere mortis.

Cap. ii.

Non est idem uniueris terribile. Et dicimus etiam aliquid esse quod facultatem superat hominis. Id igitur unicuique terribile est homini sanæ mentis: at ea quæ metas facultatis non egrediuntur humanæ: magnitudine differunt & intentione remissioneq;. Similiter autem & ea in quibus confidimus. Fortis itaq; impavidus est ut homo: atq; timebit quidem & huiusmodi res formidolosæ. Vex ut oportet & ut dicat ratio tolerabit honestatis causa. hec enim ipsius uirtutis est finis. Fit autem ut hec & magis & minus timeant homines: & etiam ut ea que non terribilia sunt ut terribilia metuant. Atq; delinquitur cum metuunt aut ea

d 5

Mors max^e omⁿ e^t terribile.

Pulcherrima mors.

Honestas uirtutis finis.

LIBER II

Fortis homo.

Op^{us} finis.

Singula suo fine definiuntur.

Insanus et stupidus.

Celre.

Audax.

Timidus

Meticulosus.

Confidere

Audaces precipites

Fortes.

Fortitudo

que non oportet metueret: aut non quemadmodum oportet: aut non quando oportet: aut aliquid tale. Similiter peccatur & circa ea in quibus confidimus. Qui igitur & ea que oportet: & gratia cuius oportet: & ut oportet: & quando oportet fert & metuit & identidem confidit: is homo est fortis. Fortis enim per habitum: & ut ipsa ratio iubet tam patitur quam etiam agit. Finis autem operationis omnis is est qui accommodatur habitui: & uiro etiam forti: honestum est ipsa fortitudo. Talis igitur & ipsius est finis. Singula namque suo fine definiuntur. Fortis igitur honestatis causa subit & agit ea que ad ipsam fortitudinem pertinent. Exuperantium autem is quidem qui in non metuendo exuperat noie caret. Atque dictum est antea nominibus complura uacare. At uocari potest insanus quidam uel stupidus: si nihil omnino neque motus terrae neque fluctus: ut de celis dicitur metuat: sed is qui circa res formidolosae exuperat confidendo: audax est. Videtur autem ipse audax & arrogas esse & fortitudinis simulator. Qualis igitur est fortis circa res ipsas formidolosae: talis & ipse uideri uult: itaque imitatur illum in quibus potest. Quapropter & complures ipsos: audaces sunt simul & timidi. in his enim audetes res formidolosae non sustinet. Is autem qui metuendo exuperat timidus est: nam timet ea que non oportet: & ut non oportet: & omnia talia ipsum sequuntur. Deficit autem & in confidendo: sed in doloribus exuperans magis est manifestus. Meticulosus igitur male sese habet circa spem. quippe cum uniuersa metuat. Fortis uero contra sese habet. confidere namque bene sperantis hominis est. Circa igitur hec uersatur & audax et meticolus & fortis: sed diuerso modo sese habent ad ipsa: illi namque exuperant & deficiunt: At hic mediocriter sese habet & ut oportet: & audaces quidem precipites sunt ante ipsa pericula & uolunt ea: sed cum in ipsis sunt tergiuersantur. Fortes autem in ipsis quidem operibus feruidi sunt: antea uero quieti. Ut igitur dictum est fortitudo mediocritas est circa ea quibus confidimus & ea que terribilia sunt in iis que diximus: & eligit atque fert ipsa: quia est honestum

TERTIVS

stum: & quia est turpe nō subire atq; perferre. Mortem autē sibi consciscere ob fugiendam paupertatem: aut amorem: aut molestum aliquid nō fortis est hominis: sed potius timidi. Est enim mollicie laboriosa fugere. Atq; nō q̄a res est honesta oppetit mortem: sed quia malum fugit. Fortitudo igit̃ tale aliquid est.

Mortē sibi consciscere

Est mollicie laboriosa fugere

Cap. iiii.

Icuntur & aliæ fortitudines quinq; modis. Atq; prima est ipsa ciuilis. Maxime autē similis est: ciues enim ob incrementationes quæ sunt ex legibus & probra honoresue pericula subeunt: & propterea fortissimi q̄dem uidētur esse. Apud quos timidi quidem infames sunt: fortes autē afficiuntur honore. Tales & Homerus affert: ut Diomedem ac Hectorē. Dicit enim Hector: Nam me Pulydamas ante omnis ipe reprehēdet. Et Diomedes: Inter enim dicet Troianos optimus Hector. Tydides metuens puppes cōfugit ad altas. Hæc autē ex eo maxime similis est ei de qua supra diximus: quia fit ob uirtutē. Ob pudorem enim & appetitionē honestæ rei: honoris inq; & ob fugiendā reprehensionē quæ quidem est turpis. In eodē posuerit quispiā & eos qui compellunt a magistratibus: ueq; deteriores eo sunt: q̄ nō ob pudorē sed ob metū id faciunt: & fugiunt nō rem turpem sed molestam. Cogunt enim ii qui potestatem habent: ut Hector:

Fortitudo ciuilis

Quem procul a pugna trepidantem forte uidēbo:

Is canibus fiet: fiet quoq; uulturis esca.

Idem faciunt & qui imperant: & si recedunt uerberibus afficiūt & qui ante fossas & hmōi loca cōstruunt aciem: omnes enim cogunt: at nō necessitate sed quia res est honesta fortem esse oportet. Videtur etiam & ipsa singularium regū peritia fortitudo esse. Quapropter & Socrates fortitudinem sciētiam esse putauit. Tales autem alii quidem in aliis sunt: In rebus autē bellicis milites. Sunt enim in bello complures res uanæ: quæ quidem maxime ipsis sunt notæ. Atq; ideo fortes uidentur: q̄a quales sunt illæ alii nesciunt: deinde & aduersarios offendere & leipsos tueri maxi-

Singularium regū peritia fortitudo

LIBER

me experientia possunt: & euitare hostis conatus: & illum percutere: cum armis uti possint & talia habeant ut & ad faciendum sint & non patiendum aptissimi. Quibus efficitur ut ipsi tanquam aduersus inermes armati: & tanquam aduersus rudes ludi magistri decertent. Et enim in huiusmodi certaminibus non ii sunt pugnacissimi qui fortissimi sunt: sed ii qui vires amplissimas habent & optime sese habent corporibus. At uero milites tunc timidi fiunt cum excrescit periculum: & inferiores sunt copiis ac apparatu. primi namque fugam arripiunt: Urbanae uero copiae manent atque intereunt. quod quidem & in Hermoxo accidit: Haec namque turpe fugere & mortem tali saluti praefereunda esse censent: illi uero ut superiores ab initio sese obiectant periculis. Re autem intellecta fugam arripiunt mortem magis quam dedecus formidantes: sed uir fortis non est talis. At qui iram etiam ad fortitudinem referunt. fortes enim & ii uidentur qui ob iram feruntur perinde atque ferae in eos qui ipsos uulnere affecerunt: quia & fortes concitatur ira. Est enim ira res impetuosissima ad aggredienda pericula. Quapropter Homerus dixit: Vires iniecit ira & animu ira concitauit. & acuta per nares uis: & efferuuit sanguis. Hec enim uniuersa irae concitationem impetuiue significare uidentur Fortes igitur ob honestatem agunt & ipsa ira subministrat: ferae autem ob dolorem: quia namque uulnus acceperunt: uel quia timent: nam si suis in lustris sint non inuadunt. Non igitur sunt fortes propterea quod a dolore concitatae ac ira ad periculum irruunt: nihil pro uidentes malorum: nam hoc modo & ipsi asini cum esuriunt fortes essent: non enim a pabulo uerberibus dimouentur. Adulteri quoque propter libidinem multa audent. Non igitur fortes sunt quae ob dolorem ac iram ad pericula compelluntur. Maxime autem naturalis ea esse uidetur quae est ob iram: & esse fortitudo electione sumpta sineque: Et ipsi etiam homines cum irascuntur dolent: cum ulciscuntur capiunt uoluptate. Qui autem propter haec agunt pugnaces quidem sunt: at non fortes. Non enim ob honestatem agunt: nec ut ratio precipit: sed ob ipsum affectum. Aliqua tamen ex par-

Fortes qui ob iram feruntur.

Adulteri propter libidinem multa audent.

Pugnaces non fortes.

TERTIVS

te sunt similes fortibus. Nec etiam ii qui sunt spe freti sunt fortes: nam ex eo quia sæpe multosq; uicerunt fiduciam in periculis habent. sunt autem similes fortibus: quia utriq; confidunt. sed fortes quidem ob eas res quas paulo antea diximus. Illi uero quia se superiores esse putant: & nihil uicissim suscepturos mali: tale & ipsi ebrii faciunt. Sperant enim oia sibi prospere euenire. Cū uero nō eueniunt ipsis talia: fugam arripiunt. At uiri fortis erat res eas quæ sunt hominibus & uidentur formidolose ferre: quia honestum est ferre: & turpe nō ferre. Quāobrem & magis fortis esse uidetur subitis potius in terroribus interritū esse ac line tur batione q̄ in p̄uisis. Est enim ab habitu magis aut minus ex ap paratu: nam antea uisa cogitatiōe & rōne quispiam eliget. At ea quæ repente eueniunt habitu: fortes etiā esse uidentur & q̄ igno rant. & sunt nō longe ab iis qui spe freti confidunt. deteriores au tem sunt: quantū dignitatis nihil habēt: illi autem habent. Qua propter & aliquo tempore manent. Hi uero decepti si cognoue rint uel suspicati fuerint aliud esse q̄ putabant fugiūt. Quod qui dem Argiuis contigit cum in Lacedæmonios tanq̄ in Sicyonios incidissent. Dictū est igitur quales nā sint ipsi fortes: & ii quoq; qui fortes esse uidentur.

Cap. iiii.

Ed quanquā circa fiducias metusue fortitudo uersatur: ta men non simili modo circa utrunq;: sed magis circa res formidolosas cernitur. Qui nanq; non turbatur in hisce: atq; se habet circa has ut oportet: magis est fortis q̄ is qui circa eas in quibus confiditur se habet ut oportet. Fortes igitur ex eo dicun tur: quia res ut dictum est inferentes dolores tolerāt. Idcirco for titudo dolores affert & nō iniuria laudatur. Difficilius enim est dolores ferre q̄ a uoluptatibus abstinere. Enim uero fortitudinis finis iucundus est: uex ab euenientibus doloribus obfuscat: ut & in certaminibus fieri solet: nā pugilibus finis quidem ipse iu cundus est gratia cuius certant: coronæ inquā atq; honores: sed

Ebrii

*Fortitudo ē res formidolosa
magis cerni.*

*Difficilius dolores ferre q̄
uoluptatib; abstinere.*

LIBER

cedi molestū est: cum sint e carne: doloresq; affert & omnis omni
no labor. Atq; quia hæc sunt multa: ideo id gratia cuius certant:
cum sit res parua nihil iucundi uidetur habere. Qd si tale & cir
ca fortitudinē est: mors quidem atq; uulnera forti uiro molesta
erunt atq; inuito. Feret tamen quod honestū est ea ferre: uel tur
pe non ferre. Atq; quo magis omne uirtute pollet & felicior est:
eo magis ob mortē sane dolebit: Vir enim talis maxime dignus
est uita: maximiq; bonis priuatur id ipsum sciens: quod quidem
dolorem affert. Verū nihilominus est fortis: & eo magis fortasse:
q; honestatem quæ est in bello his anteponit. Nec fit ut omni
bus in uirtutibus cum uoluptate operemur: nisi quoad attingit
finis. Nihil aut fortasse uetat nō eos qui tales sunt præstantissi
mos milites esse: sed eos qui minus qdem sunt fortes: nullū aut
aliud bonum habent. Hi nanq; parati sunt sese periculis obiecta
re: uitamq; pro paruo eiolumento produnt. De fortitudine igit
hactenus dixisse sufficiat. Quid autē est ex iis quæ diximus non
est difficile comprehendere ac assignare figura.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

Ost hanc de temperantia dicamus: Hæ nanque uirtutes
partium earum esse uidentur quæ sunt rationis expertes.
Atque temperantiam circa uoluptates mediocritatem esse iam
antea diximus: Minus enim & non similiter circa dolores uersa
tur. In eisdem autem & intemperantia est. Sed nunc circa quas
est uoluptates determinemus oportet. Diuidantur igitur ani
mæ atque corporis uoluptates: ut honoris cupiditas & auaritia
disciplina: Nam tam ambitiosus q auidus disciplina eo gau
det cuius est auidus. & corpus nihil sed mens potius patitur. At
que ii qui uoluptatibus huiuscemodi alliciuntur: nec temperan
tes: nec intemperates dicuntur. Pari modo neq; qui circa cæteras
uoluptates quæ nō attribuuntur corpori occupantur. Eos enim

Temperantia

Anime uoluptates

TERTIVS

qui fabulis & narrationibus delectantur & circa talia dies cōsumunt uerbosos qdem atq; deliros: intemperantes aut nō cōsumimus appellare. nec eos etiā qui pecuniarū uel amicorū causa dolēt. Temperantia igitur nō circa aīā: sed circa corporis uoluptates uersatur: nō tamen & circa has ipsas omnis: qui nanq; rebus iis gaudent quæ uisu percipiunt: ut coloribus: figuris: pictura: nec temperantes nec intemperantes dicuntur. Et si uidentur & his hoīes & ut oportet & magis q̄ oportet & minus etiam gaudere. Simili modo neq; qui rebus iis gaudent quæ auditu percipiuntur. nemo enim aut eos qui cantu uel histrionis gaudent uoce plus q̄ oportet intemperantes: aut eos qui ut oportet eisdē gaudent: temperantes appellat. nec etiā ii qui circa odores gaudent: nisi per accidēs. Non enim eos qui malorū aut rosarū aut uaporum: sed eos potius qui unguentorū aut epularū odoribus delectantur intemperantes dicimus esse. His enim intemperantes ex eo gaudent: quia per hos ipsos rerū earū quas cupiūt recordatio fit. Videre etiā licet & ceteros cum esuriunt epularū gaudentes odore. At his delectari intemperantis est: quippe cū eius hæc obiciant cupiditati. Atqui neq; cetera animalia uoluptatem nisi per accidēs per hosce capiunt sensus. Neq; enim odore leporū: sed esu gaudent canes. odor aut sensum fecit. neq; uoce bouis leo: sed esu. Per uocem aut sensit illum esse propinquū: atq; hoc ipso gaudet. Pari modo neq; si uidit aut inuenit ceruū aut feram captam: hoc ipso gaudet: sed quia cibum habebit. Circa uoluptates igitur tales temperantia intemperantiaq; uersatur: quæ quidem & ceteris animalibus sunt cōmunes. Quo circa seruales & ferinæ uidentur. Hæ aut sunt quæ tactu gustuq; suscipiuntur. At enim & gustu par intemperantes uel minime uti uidentur. Gustus enim officium saporum iudicium est. Quod qdem ii faciunt qui uina probant & epulas cōdiunt. nō nimiū aut hisce gaudent intemperantes: sed uoluptates: quæ fit oīs per tactum & in esculētis ac poculentis: & in iis que ueneria nūcupant. Quapropter & quidā uoluptatibus

qui fabulis & narrationibus delectantur.

Gustus.

Philoxenus Eryxius

Liberalissime voluptates

Alimenta cupiditas nihil est.

Invenit de ventre.

*Circa proprias voluptates cupiditates
copiosius multis modis delinquit.*

Intemperantia.

LIBER II

deditus epulaz: Philoxenus inquā Eryxius precatus est: ut longius sibi guttur q̄ gruis fieret: propterea q̄ tactu delectabatur. Sen suum igitur maxime cōis est is circa quem intemperantia uersatur: atq; p̄pterea iure uituperanda est q̄ hoibus nō ratione qua hoies sunt accidit: sed aīalia. Talibus igitur gaudere maximeq; talia consecrari ferinū est. Et enim liberalissime uoluptates quæ per tactū pueniunt exceptæ sunt: ut eæ quæ in ludis ac certaminibus per fricationē caloremq; fiunt. nō enim intemperantis actus circa uniuersum est corpus: sed circa quasdā corporis partis.

Cap. ii. *De uoluptatibus*
Vpeditatum alia cōmunes sunt: alia propria atq; adiuncta: alimenti namq; cupiditas naturalis est: oēs enim cū indigent nutrimento siccum aut humidū alimentū: & nōnunq; utrunq; cupiūt: cubile etiam cupit ut inquit Homerus: iuuenis atq; uigens: Non aut oēs tale uel tale uel eadem cupiunt. quocirca nostrum id ipsum esse uidetur: habet tamen & aliquid naturalis enim alia delectant: & quædam quibusdā magis q̄ alia quæcunq; sunt uoluptati. Hæc cum ita sint: in naturalibus quidē cupiditatibus pauci peccant & ad unū ad ipsum inq; plus. Cum enim quispiam quicquid comedit aut bibit donec impleatur superfluo: fit tum rei naturalis exuperatio multitudinē. Ipsa namq; naturalis cupiditas indigentia est repletio. Quapropter hi furentes circa uentrem dicuntur: quia ultra q̄ oportet ipsum implent atq; sarcunt. Tales aut ii fiunt qui mancipiis sunt p̄similes. Ab circa pprias cupiditates complures homines multisq; modis delinquit: nam cū talium amatores ex eo dicatur: q̄a uel gaudet quibus nō oportet: uel magis q̄ oportet: ut ipsi multi: uel non ut oportet in uniuersis intemperantes excedunt. Gaudent enim quibusdā quibus nō oportet gaudere: quippe cū sint odio digna. Et quis talibus quibusdā oportet gaudere: magis illis gaudent q̄ oportet: & q̄ ut ipsa gaudet multitudo. Eam igit exuperatōnem quæ est circa uoluptates intemperantiā esse & uituperabilē con-

TER TIVS

stat. Circa uero dolores nō ut in fortitudine: sic in ipsa temperan-
tia fit: ut tēperans qdem dicatur qspīa ferendo dolores: intēperās
aut nō ferendo. Sed intpans qdem ex eo dicitur: quia dolet ma-
gis q̄ oportet cū uoluptate non potitur: atq; ipsum dolorē affert
ei ipsa uoluptas. Temperans aut ex eo: quia absentia rerum earū
quæ efficiunt uoluptatem nō dolet. Intemperans igit ea oīa que
afferunt uoluptatem: uel ea que maxime concupiscit: & a cupidi-
tate adeo ducit: ut illa cæteris oībus anteponat. Quapropter &
nō adipiscēs & cupiens dolet. cupiditas enim est cum dolore. Ab
surdo aut est p̄simile ob uoluptatem dolere. Atqui deficientes in
uoluptatibus & minus gaudentes homines q̄ oportet: nō nimiū
fiunt. Non est enim insensibilitas talis humana. Et enim aīalia
cætera cibos discernunt: & quibuscūq; quidem gaudent: a quibus-
dam uero abhorrent. Qd̄ si quis sit cui nullus prorsus est uolu-
ptati: nec ullus ab alio differt: is longe ab hoīe distat. Nomen au-
tem nō habuit talis: quia non facile fit. Vir aut temperans in his
mediocriter sese habet. Nec enim iis gaudet quib; s intēperās
maxime delectatur: sed potius moleste fert. nec iis oīno qbus de-
lectari nō decet: nec uehemēter ullis rebus huiuscemodi delecta-
tur: neq; si absint dolet neq; cupit: nisi mediocriter semp: nec ma-
gis q̄ oportet: nec quando nō oportet ulla res oīno talis ipsum de-
lectat. mediocriter aut & ut oportet eas res appetit quæ uolupta-
te qdem afficiunt. ad sanitatem aut & bonam corporis habitudi-
nem conferunt: & res cæteras uoluptatis effectrices identidem:
si nec impedimēto sint dictis habitibus corporis: nec honestatis
cancellos: nec facultatum metas egrediantur: nam qui ita se ha-
bet: magis q̄ dignum est eiusmodi uoluptates amare uidetur. At
temperans nō est talis: sed ita sese habet ut ipsa ratio recta præ-

Cap. iiii.

scribit.

Ostra aut sponte magis intemperantia q̄ timiditas com-
paratur. Hæc enim ob uoluptatem: timiditas fit ob dolo-
rem: quorū alterū expetimus: alterū fugimus. Et dolor qdē distra-

Cupiditas ē cū dolore.

*Cui nullus prorsus ē uoluptas
is longe ab hoīe distat.*

Temperans.

Dolor extrahit & corrumpit nam.

*Ad res afficientes uoluptate facilius
ē assuescere.*

Pueri cupiditate uiuunt.

*Pueri sub pedagogo preceptis uiuere
oportet.*

Uir temperans.

hit atq; corrumpit naturā eius qui habet ipsum. uoluptas autē nil tale facit. Magis igitur intemperantia nostra sponte quam timiditas acquiritur. quapropter & reprehensione magis est digna: nam ad res afficientes uoluptate facilius est assuescere. Sunt enim complures tales in uita. Et assuetudo fit sine periculo. in rebus autē formidolosis contra. Videbitur etiā timiditas non perinde atq; singula sponte agendi principio subiici. hæc enim dolore uacat: sed illa adeo dolore distrahitur: ut & arma pericere: & cætera contra decus agere compellant. Quapropter & uiolenta esse uidentur: at intemperantia fit contra: singula namq; sponte agendi principio magis subiiciunt: quippe cum intemperans ea percipiat atq; affectet. Totum autē minus: nemo enim cupit intemperans esse. Nomen autē intemperantiae: & ad puerilia delicta transferimus. habet enim similitudinem quādam. Vtrum autē ab utro dicatur nihil ad præsentem refert sermonem: constat tamen a priore posterius dici: atq; non absurde uidetur esse translatum. est enim castigandum & temperandum id omne quod turpia concupiscit & incrementum suscipit magnū atq; luxuriat. Tale autē est ipsa cupiditas maxime atq; puer: nam & pueri cupiditate uiuunt: & in his ipsis maxime uiget appetitio rerū earūque uoluptate afficiunt. Si igitur non obtemperet neq; subiici patitur nimium effere. Est. n. uolupratum appetitio infatiabilis & undique adest imprudens: & ipse cupiditatis actus id quod eiusdem generis est auget. Quod si magnæ sint uehementesq; cupiditates rationem quoque extrudunt atq; eiiciunt. Quāobrem mediocres sint ipsæ & paucæ & rationi non aduersentur oportet. atq; id quod est tale: obediens & temperatum castigatumq; uocamus. Sed ut uiuere pueri sub pedagogi præceptis oportet: sic & cupiendi uis cupere debet. perinde atq; ratio iubet. Idcirco temperantis cupiditatem concordem esse cum ratione oportet: nam utriusque propositum est honestas. Atq; uir temperans ea cupit que cupere oportet: & ut oportet: & quā oportet. Hoc autē modo & ipsa ratio dicitur. Hec igitur sunt de temperantia dicta.

Finis tertii libri.

QVARTVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

Eincept de liberalitate dicamus. Videtur itaq; medio
critas circa pecunias esse: nō enī bellicis in rebus ipse
uir liberalis: nec in quibus laudatur uir temperans:
nec etiam in iudiciis sed in dandis capiendisue & magis in dan
dis pecuniis laudatur. Atq; pecunias ea dicimus uniuersa: quae
aestimatio mensuratur nummo. Est autē & circa pecunias exupe
ratio quidem prodigalitas. defectus autē illiberalitas. & illiberali
tatem quidem ac auaritiā iis semper accomodamus: qui magis q̄
oportet pecuniis student. Prodigalitatē uero necientes nōnunq̄
effecerimus: nā eos hoīes qui sunt incontinētes & ob intemperan
tiam pecunias profligāt prodigos uocitamus. Quapropter tales
hoīes sunt flagitiosissimi. multa nanq; uitia simul habent. At nō
proprie tali noīe nuncupantur. est enim prodigus qui malū unū
aliquod habet: corrumpit in quā patrimoniū. Prodigus enim est
qui ob seipsum p̄ditur. Videtur autē & patrimoniū dissipatio in
teritus quidā ipsius esse: p̄pterea q̄ patrimonio ac facultatibus
uiuitur. Hoc igitur mō prodigalitātē accipimus. Rebus autē his
quae est aliquis usus & bene uti & male etiam possumus. At di
uitiae res sunt tales. Is autē optime se quis utitur qui eam uirtutē
habet quae ad rem illam accomodatur. Et diuitiis igitur optime
is utitur qui uirtutem eam habet quae ad pecunias attinet. Hic
autē est ipse uir liberalis. Atqui sumptus q̄dem datioq; pecuniae
est usus earū. acceptio uero conseruatioq; possessio potius esse ui
detur. Quo circa uiri liberalis est potius dare quibus oportet q̄
capere unde oportet: & non capere unde nō oportet. est enim ipsi
us uirtutis beneficia potius conferre q̄ suscipere: & honesta potius
agere q̄ nō agere turpia. Nō est autē obscurū cum das quidem se
qui ut beneficia conferas honestaq; agas: cum capis uero ut su
scipias aut nō turpia agas. Gratia praeterea sequit eum qui dat
nō eum qui nō capit: & laus etiam magis. Facilius est etiam non

Liberalitas.

Pecunia.

Illiberalitas.

Prodigalitas.

Prodigus.

Uiri libalis ē potius dare q̄ capere

Uirtutis ē beneficia potius conferre q̄ suscipere.

Gratia sequit eū qui dat nō eū qui nō capit.

Facilius ē accipere q̄ dare.

*Libales hoīes magis alius fore studio
sua amant.*

*Facile suscipere beneficia nō est hoīis
beneficia conferentis.*

Libalis sibi ip̄i pauciora relinquit.

Libalis actio.

*Magis libales sunt qui nō compa-
rant sibi facultates.*

Opera oēs sua amant.

Facile nō ē libale diuites ē.

accipere q̄ dare: hoīes enim multo minus erogant sua q̄ nō acci-
piunt aliena: si quoq; qui dant liberales dicunt: sed qui nō acci-
piunt nō ob liberalitatē: sed ob iustitiā potius laudant: qui uero
capiunt nec laudant ualde. Liberales insup hoīes maxime oīm
fere studiosos amantur: p̄sunt enim: at id consistit in dando. oēs
aut actus uirtutum honesti sunt & honestatis causa fiunt. Et li-
beralis igitur honestatis causa dabit & recte dabit enim quibus
oportet & quorū oportet & cum oportet: ceteraq; oīa obseruabit
que dandi actū rectum sequunt: & etiā cum uoluptate uel sine
ullo dolore: id enim quod per uirtutem efficit afficit uoluptate:
aut fit cū indolentia sane: minime uero affert dolorem: at is qui
dat qbus nō oportet: aut nō honestatis gratia: sed ob aliquā aliā
causam nō liberalis: sed alius quidā dicit: & itidem is qui dādo
dolet. honestis enim actibus talis pecunias antepōnit: quod qdē
nō est liberalis. At uero neq; capiet unde nō oportet: talis enim
acceptio nō est eius qui pecunias nō magnificat. Nec etiā ad po-
stulandū propensus erit: facile namq; suscipere beneficia nō est ho-
minis beneficia conferentis. Verū unde oportet accipiet: ex pro-
priis inq; rebus: nō quia id ipsum honestū sit: sed q̄ necessariū ut
donare possit. At neq; res suas negliget: quippe cum p̄ illas qui-
busdā affectet opem afferre. Neq; qbusuis dabit: ut quibus opor-
tet & qn̄ & ubi est honestum donare possit. Ad hoīem præterea
liberalem p̄tinet imprimis ut in dādo adeo exuperet: ut sibi ip̄i
pauciora relinquat: est enim liberalis nō ad seipsum respicere. at
enim pro facultatibus ipsa liberalitas dicitur: liberalis enī actio
nō in multitudine resū quæ dant: sed in habitu dantis consistit.
hic aut pro facultatibus erogat. Nihil igitur prohibet eum ma-
gis esse libalē qui pauciora donat: si mō minores ei sint facul-
tates. Magis aut ii liberales sunt qui nō comparant sibi facul-
tates: sed ab alijs acceperunt. nec enim expti sunt indigentia: &
opera oēs sua amant: ut parentes atq; poctæ. At uero facile nō est
libalē diuitem esse: quippe cum nō sit ad capiendū & conse-

QVARTVS

uandum: sed ad erogandū p̄liuis: neq; magni per se faciat ipsas pecunias: sed causa dandi. Quapropter & accusat fortuna quod homines ii qui maxime sunt digni minime sunt locupletes. Accidit autē idipsum nō sine rōne: fieri. n. nō potest ut is pecunias habeat qui nō adhibet diligentia ut pareat ipsas: quēadmodū & ceteris in rebus fieri solet: attamen nō dabit qbus nō oportet: neq; quando nō oportet: & de ceteris talibus simili mō. nō enim ageret liberalitatis ipsius lege: & consumptis ad hec ipsa fortunis ad ea que oportet: & cum oportet sumptus facere dareq; nō posset. Etenim is est ut paulo antea diximus liberalis: qui pro facultatibus erogat & in qbus oportet. qui uero exupat p̄dignus est. Quocirca tyrannos prodigos nō dicimus: nō enim facile uidetur esse dando ac erogando tantā rerum quas habent copia exuperare. Cum igitur liberalitas mediocritas sit circa dandas capiendāsque pecunias: liberalis dabit in qbus oportet & quot oportet: tā in paruis q̄ etiā in magnis: atq; cū uoluptate: & accipiet unde oportet & quot oportet: nā cū uirtus circa utrūq; sit mediocritas: utrūq; faciet ut oportet. sequitur enim dationē bonā talis acceptio. Ea uero quæ nō est talis cōtraria est. Hæ igitur quæ sequuntur fiunt in eodem simul: cōtrariæ uero nō fiunt. Qd si præter id quod oportet & bene sese habet contigerit ipsum pecunias erogare: dolebit sane. moderate tñ & ut oportet. ad uirtutem enim p̄tinet ut pro qbus oportet: & ut oportet uoluptas fiat ac dolor. Est etiam in rebus pecuniariis lenis socius ipse uir liberalis: potest enim iniuriam pati: quandoquidē pecunias nō multifacit: magisq; moleste fert siquid cū oporteret non erogauerit: q̄ dolet siquid cum non oporteret erogauerit: Simonidisq; sententiā non p̄bat. Prodigus autē & in his ipsis delinquit: nec enim lætatur: nec dolet pro qbus oportet: & ut oportet. atq; hoc magis patebit per ea que deinceps dicemus. Diximus autē exuperationem quidem esse prodigalitem. Defectum autē illiberalitatem & in his duobus: in datione atq; acceptioe: & sumptū enim in datione ponimus. Prodiga

LIBER V

*Cito deficiunt patrimonia prauorum
hominum erogantium.*

Prodigus melior auaro.

litas igitur in dando quidem: & non in capiendo exuperat: in capien-
do autem deficit. at illiberalitas ac auaritia deficit quidem in dando:
exuperat autem in capiendo: in paruis tamen. Prodigalitatis igitur illa
duo non nimium simul persistunt: non est. n. facile nulla ex parte capi-
entem cunctis donare. cito namque deficiunt patrimonia priuorum
hominum erogantium. qui quidem & prodigi sunt. Atque talis non parum
melior uidebitur esse illiberali: & ab aetate enim & ab egestate fa-
cile curari: & ad mediocritatem accedere potest: nam habet ea quae
sunt hominis liberalis: dat enim & non accipit: quantum neutrum facit ut
oportet ac recte. quod si ad hoc assuescat uel aliquo alio modo mutetur
fiet utique liberalis. etenim dabit quibus oportet & capiet unde opor-
tet. Quapropter & uidetur non esse moribus prauus: non est enim
improbi: nec ingenerosi tam in dando: quam in non capiendo exuperet
stolidi tamen. Qui uero hoc modo est prodigus multo melior est illibe-
rali atque auaro. cum ob ea quae dicta sunt. tum etiam quia prodigus
quidem compluribus predest: illiberalis autem nemini: ne sibi ipsi qui-
dem. Sed plerique prodigorum ut dictum est & accipiunt unde non
oportet: & sunt hoc ipso illiberales. ad capiendum autem prouisi sunt
quia cupiunt quidem erogare. hoc autem facile nequeunt facere: cum
cito facultates ipsis deficiant: itaque ex alienis dare coguntur. Et si-
mul quia nulla est eis honestatis cura: sine ullo discrimine & un-
dique capiunt: dare namque percipiunt. quoniam autem modo aut unde
nullum est apud ipsos discrimen. Quapropter nec dationes ipso-
rum sunt liberales: non enim sunt honeste: nec honestatis gratia:
nec ut oportet efficiunt: sed interdum quos oportet esse pauperes
eos diuites faciunt: & iis quidem qui moderati sunt moribus nihil da-
rent. adulatoribus autem multa: aut quamquam aliam afferentibus uolu-
ptatem. Quapropter & plerique ipsorum intemptes sunt: nam cum facile
erogent: prouisi sunt & ad sumptus in flagitiis faciendos. Atque quia
non ad honestatem uiuunt ad uoluptates declinant. Prodigus igitur
si nullam prorsus habeat emendationem ad hec transgreditur. Cura ue-
ro diligentiaque adhibita ad medium & ad id quod oportet tandem

QVARTVS

deuenerit. At illiberalitas ac auaritia incurabilis est. etenim & se-
nectus & imbecillitas oīs auaros efficit. Estq; hoibus infira ma-
gis q̄ p̄dgalitas: plariq; nanq; cupidi sunt magis pecuniarū q̄ ad-
dandū procliuēs. Extendit̄ prāterea longe & plures species subit
Complures enim sunt illiberalitatis ac auaritiē modi: nā cum in
duobus hisce cōsistat: in defectu inquā dandi: & exupatione acci-
piendi: nō oībus inest tota: sed interdū seiungitur. & qdam in ca-
piēdo exupant: quidā in dando deficiunt. Qui nāq; talibus ap-
pellationibus nuncupant̄ parci: tenaces: aridi: oēs in dando defi-
ciunt. aliena uero nō appetunt neq; accipere uolūt. Quidā enim
in dando deficiunt ppter modestiā qdam turpiūq; rerū cautio-
nem: uident̄ enim nōnulli uel saltē aiunt ob eam rem sua cōser-
uare: ne compellerent̄ aliqñ turpe aliquid agere. Ex his est & ipse
cumini sector: & quiuis talis: qui qdem ab exuperatione nō dan-
di cuiq; nomen habuit tale. Quidā uero ob metū abstinēt alienis
quippe cū nō facile sit ipsos aliena: & nō alios res ipsorū accipe-
re. Itaq; nec accipere ipsis nec dare placet. Quidam aut̄ in capiēdo
exuperant undiq; & quoduis capientes: quales sunt ii qui opera-
tiones illiberales exercēt: ut lenones oēs: & oēs tales: & scenerator-
res: & qui dant parua pro magnis: hi nanq; oēs unde nō oportet
& q̄tum nō oportet accipiunt. Cōis aut̄ ipsis oībus esse uidet̄ tur-
pis comparatio lucri. uniuersi nāq; gratia lucri & huiusce qdem
parui probra sustinēt. eos enim qui grandia unde nō oportet &
que nō oportet accipiunt: ut tyrānos ciuitates expugnātes & tē-
pla spoliātes: nō illiberales: sed p̄nitiosos: sed impios: sed iniustes
potius appellamus. Aleatores tñ & fures atq; latrones illiberales
sunt. turpi. n. uersant̄ in lucro: oīa nanq; causa questus agūt & su-
stinent probra. Atq; fures qdem capiendi gratia maxima picula
subeūt. Aleatores aut̄ ab amicis qbus dare oportet lucrāt. Vtriq;
igī unde nō oportet lucrari uolēt̄ turpi in lucro uersant̄: & oēs
tales accipiendi actus illiberales sunt. Merito aut̄ illiberalitas li-
beralitati contraria dicit̄: nā & maius est malū q̄ prodigalitas: &

*Auaricia incurabilis ē
Senectus et imbecillitas oīs
auaros efficit*

Parci. Tenaces. Aridi.

Cumini sector.

Operes illiberales.

Tyrāni expugnantes.

Aleatores.

Liberalitas: liberalitas gria.

homines magis hac ipsa peccant q̄ ea quā diximus pdigalitate.
De liberalitate igitur & utrius ipsi cōtrariis hec dicta sufficiant.
Cap. ii.

Magnificētia.

Equitur iam ut de magnificentia differamus: est enim & ipsa uirtus quaedam circa pecunias: nō tamen sese extendit ut liberalitas ad oīs pecuniarios actus: sed ad sumptus tantū atq; in his ipsis liberalitatē exuperat magnitudine: nā ut ipsum nomen significat: decens sit per ipsam in magnitudine sumptus. Magnitudo autē est ad aliquid: nō enim idem sumptus triremis & ipectaculoꝝ p̄fectum decet. Decēs igitur est & ad ipsum: & in quo: & circa que sit: Qui uero paruis in rebus aut mediocribus pro dignitate sumptus facit: qualis est ille qui dicit: Atq; ego saepe p̄gre dedi uenientibus ultro: nō dicitur magnificus: sed is qui in magnis: nam magnificus quidem liberalis est. at liberalis nō continuo magnificus est. Talis autē habitus defectus qdē circa decoꝝ pusillitas nuncupat. exuperatio uero sordiditas & circa decoꝝ ruditas appellat. & quot sunt tales nō circa que oportet exuperantes magnitudine: sed in qbus nō oportet: & quēadmodum nō oportet: quærentes sibi splendorē: de quibus posterius dicemus. Magnificus autē sciētī similis est: nam decoꝝ ipsum contemplari potest & magnos cōcinne facere sumptus. Vt enim in principio diximus habitus operationibus & iis quoz est definit. Sumptus igitur magnifici magni sunt & decētes. talia autē & opa sunt: sic enim magnus erit sumptus & decens ad opus: ut sumptu qdem opus: ope uero dignus sit uel etiā exuper sumptus. At qui magnificus honestatis causa: tales faciet sumptus: hoc. n. oībus est cōe uirtutibus: & etiam cum uoluptate & sine parsimonia erogando. exacta nāq; ratio ad pusillitatē nimirum attinet. atq; potius quonā modo pulcherrimū. maximeq; decens fuerit ipsum opus considerabit: q̄ quanti cōstiterit: & quonā modo cōfēctum per q̄ minimos fuerit sumptus. Necesse est igit ipsum magnificū liberalem etiā esse. etenim liberalis sumptus faciet: quos

Pusillitas. Sordiditas. Ruditas.

Sumptus magnifici.

QVARTVS

oportet & ut oportet. In his aut est magnū ipsum magnificū ut magnitudo circa hec liberalitatis & ab æquali sumptū magnificēcius faciet opus: nō. n. eadē est uirtus rei quæ possidet & opis. Etenim illa qdē est ea quæ q̄plurimo precio digna est & preciosissima: ut aurū. & opus qd magnū est atq; pulchrū. talis enim operis aspectus est admirabilis. At qd est magnificū est admirabile: atq; uirtus operis est magnificentia in magnitudine: Impenſæ uero sunt hæc quas dicimus honorabiles: ut ea que decore heroūmq; cā fiunt: dedicationes inq; & extructiōes ac sacrificia: & ea que ad Rēp. liberaliter fiūt: ut si aliquo in loco ludos splendide facere oportere putāt: aut prefecturas subire nauū: aut etiā cpulum publicū exhibere: atq; in uniuerſis ut diximus: & ad agentē habet respectus quisnam sit: & quas habeat facultates. digna. n. his esse oportet. & nō solū opus: uerū & ipsum facientem decere. Quocirca paup nō erit magnificus: quippe cū ei nō sint ea e quibus multos decore faciat sumptus: qui uero aggreditur fatuus est: nā præter dignitatem facit: & id qd oportet. id uero qd recte sese habet a uirtute emergit. Decet aut & eos qbus talia antecedunt: aut p seipsos: aut per maiores: aut p eos recta ad quos ipsi se referunt ppingtatis aliqua rōne. & nobiles etiā & gloriosos. & quot quot sunt huiusmodi. hec. n. uniuerſa amplitudinē habēt & dignitatē. Maxime igit talis est ipse magnificus: & in talibus impenſis. uersat ipsa magnificentia quēadmodū diximus. & maxime. n. & honorabilissime sunt. E priuatis uero hæc p̄tinent ad magnificū que semel fiūt: ut nuptiæ & siqd aliud tale. & si circa aliquid tota ciuitas: aut q sunt in dignitatibus studeant: & circa hospitū susceptiones: & missiones: & munera. nō. n. ad seipsum: sed ad publica sumptus facere magnificus solet. ipsa aut munera simile quid hūt iis que diis dedicant. Ad magnificum etiam pertinet & domū a se extructā ut diuitias decet habere. est. n. quoddā & hæc ornamentū. & itē in iis magni opibus sumptus facere que diuturno tpe persistere possunt. hæc enim sunt maxime pulchra.

Paup nō erit magnificus.

Nuptiæ ad magnificū.

Domū extruere.

*Magnificentissimus qd est magnus
in magno.
Magnū in ope differt a magno
quod ē in sumptu.*

Exhibere purpurā in festis.

Puillus

Magnanimitas

atq; in singulis decorū ipsum seruare: nō enim eadem diis & ho-
minibus & ad templum atq; sepulchrum accommodantur. Est au-
tem unusquisq; sumptus magnifici suo in genere magnus. & ma-
gnificentissimus quidem is est qui est magnus in magno: hic au-
tem is qui est in his magnus. Et differt magnū quod est in ope-
re a magno quod est in sumptu. Pila namq; pulcherrima: aut pul-
cherrimus urceus puerilis quidem muneris magnificentia habet
precium autem eius pusillum est atq; illiberale. Quapropter ma-
gnifici est quocūq; in genere faciat magnifice facere: Tale nāq;
neq; facile superari potest: & sese habet ut sumptus dignitas po-
stulat. Talis est igit ipse magnificus. Is aut qui exuperat atq; sor-
didus est sumptus faciēdo ultra id quod oportet exuperat ut est
dictum: nam paruis in rebus multa consumit: & splendorem in-
concinne captat: nunc his qui pecunias cōserunt ad cōuiuia sibi
paranda nuptiali apparatu epulum præbēs: nunc subministrās
comedis exhibens in eorū transitu purpuram: ut facere Megaren-
ses consueuerunt. & oīa talia nō honestatis sed ostentatōnis diui-
tiarū causa facit: & ut admiratione propter hec ut putat afficiat.
atq; ubi quidem multos facere sumptus oportet paruos facit: ubi
uero opus est paruis magnos. Pusillus aut in decoro circa uni-
uersa deficit: & maximis factis sumptibus in paruo perdit deco-
rum: & quicqd facit tarde differendoq; facit. consideratq; quonā
modo q̄ minimos faciat sumptus. & etiam queritur: cunctaq; ma-
iora q̄ oportet se facere putat. Sūnt igitur hi duo habitus: uitia
quidem: nō tamen afferunt probra: propterea q; neq; detrimento
sunt aliis. neq; nimium sunt deformes.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

Agnanimitas circa magnā quidem uel ex ipso nomine
uersari uidetur. Circa que uero uersatur primum acci-
piamus oportet: atque nihil refert siue habitum ipsum: siue

QVARTVS

eum consideremus qui habitum habet. Itaq; magnanimus is est
 qui magnis est dignus & dignū sese magnis cēset. qui nanq; nō
 pro dignitate hoc facit stolidus est: at eorū qui prāditū sunt uirtu-
 te nemo demens: nemo stolidus est. Is igitur quē diximus ma-
 gnanimus est: qui nāq; parua meret & hisce dignū seipsum cen-
 set: modestus qdē at nō magnanimus est: Magnanimitas enim
 in magnitudine: sicut & pulchritudo corpe in magno consistit.
 parui uero formosi quidē sunt & mēbris apti: sed nō pulchri. Is
 autē qui est indignus & magnis dignū seipsum censet lentus est.
 Non est autē oīs lentus qui maioribus q̄ meret dignum seipsum
 censet. At is qui se dignū minoribus q̄ dignus sit opinat pusilla-
 nimus est: siue magnā: siue mediocria mereat: siue parua quidē.
 minoribus uero se dignū esse existimet. & maxime uidebitur is
 qui magnis est dignus. quid enī faceret si tātis nō esset dignus?
 Est igit ipse magnanimus magnitudine qdem extremus. rōe autē
 eius quod oportet mediū. Dignū enim eo se ipse censet quod
 ad dignitatē suam accōmodat: illi uero exuperant & deficiunt.
 Qd si magnitudine animi prāditus magnis se dignū censeat &
 sit dignus: & maxie maximis: circa unū genus maxime uersabit
 ipse: Dignitas autē ad externa dicit bona. Maximū uero id asse-
 ruerint oēs esse quod diis ipsis tribuimus: & quod maxie hoīes
 qui sunt in dignitate affectant: qdēq; dari premiū ob res pulcher-
 rimas solet. Talis autē est ipse honor: hoc est enim bonorū maxi-
 mū externorū. Circa igit honores & oppositū eorundē uersat ut
 oportet ipse magnanimus. & sine etiā rōne magnanimi circa ho-
 nores esse uident: Viri nāq; magni maxime se dignos esse hono-
 re pro dignitate cēsent: sed pusillanimus deficit tam ad seipsum
 q̄ ad ipsius magnanimi dignitatem. Lentus autem respectu qui
 dem sui exuperat: nō tamen ipsum magnanimū. Atqui magna-
 nimus ipse cum sit maximis dignus fuerit optimus sane: melior
 enim maiora semp meret: & optimus maxima. Eum ergo qui ue-
 re magni est animi bonum esse oportet: atq; magnanimi uidebi

Magnanimus.

Modestus.

Pulchritudo corpe in magno

cōsistit

lentus.

Pusillanimus.

Honor bonorū maximū externorū

Melior maiora semp meret & optimus maxima.

tur id esse quod est in unaquaq; uirtute magnū: nulloq; mō conuenit magnanimo pericula fugere ob timorē aut iniuriā facere. Gratia namq; cuius is aget turpia cui nihil est magnū. Singula uero consideranti magnanimus si nō sit bonus: ridiculus oīo uidebit. nec etiā dignus erit honore si prauus sit: quippe cum honor premium sit uirtutis ac bonis hoībus tribuat. Videt igitur ipsa magnitudo animi tanq; ornamentū quoddā esse uirtutū: nā maiores efficit ipsas: & sine illis ipsa nō fit. Quāobrem difficile est uere magnanīmū esse. nō enim esse potest si non oīs probitas adsit. Magnitudo igit; animi maxime circa honores & oppositū uersatur: atq; magnanimus pro iis qdem honoribus qui & magni sunt & a studiosis hoībus offerunt moderate letabitur tanq; accommodatos sibi uel minores etiam adipiscens. uirtuti enim cumulate nullus dignus honor fieri potest. Accipiet tamen: quia maiora nequeūt exhiberi: sed eos honores quos quouis hoīes: & paruis tribuunt paruipendet oīo: nō est enim his dignus. Similiter & id quod est honori contrarium: nō enim iure fuerit circa ipsum. Vt igit; dictū est uir magnanimus maxime circa honores uersatur: & circa tū diuitias & potestates & oēm p̄speritatem aduersitatēq; fortunā quocunq; euenierit modo moderate sese habebit: & neq; uehementer in p̄speritate letabit; neq; nimium in aduersitate dolebit. neq; n. circa honorē ita sese habet: qui qdē maximū bonū est. p̄tates enim diuitiaq; p̄pter honorem expetunt. Itaq; qui hēc habent per ipsa honoribus affici uolunt: cui igitur & honor est paruum: huic & cetera parua sunt. Quapropter ipsi magnanimi contemptores sunt. Videtur aut; & prosperitates fortunæ ad magnanimitatem cōducere: nobiles enim & ij qui sunt in potestatibus cōstituti uel diuites: digni censent honore. In excellentia namq; consistunt: atq; omne bonū quod excellit dignū est magis honore. quapropter & talia magis magnanimos faciūt. A quibusdā enim honorantur: re aut; uera solus bonus est honorabilis. atq; ij qdem qbus insunt ambo digni magis honore cen-

Honor finis uirtutis.

Difficile ē magnanīmū ēē.

Virtuti cumulate nullus dignus honor fieri pot.

Digni honor.

Oē bonū quod excellit dignū ē magis honor.

Re vera solus bonus ē honorabilis.

QVARTVS

sentur: qui uero sine uirtute talia bona habent iū merito se dignos
magnis honoribus aestimant. neq; magnanimi recte dicunt: nō
enim sunt hec sine cumulata dīrtute: contēptores aut perulātesq;
fiūt: nō est n. facile sine uirtute res moderate sepe secundas: atq;
cū æquabiliter ferre nō possint: putētq; se ceteris antecellere: il
los qdem despiciūt. Ipsi uero quicqd cōtingit agūt: imitant. n.
magnanimū: & si similes ei nō sunt: idē faciūt in qbus possunt.
Ea igitur que a uirtute p̄ficiscunt nō agunt: despiciūt aq; ceter
ros: sed magnanimus iure despicit: opinat enī uera: uulgus aut
ut cōtingit. Non aut parua pericula subit: nec periculorū est cupi
dus: p̄pterea q; res pauca multifacit: sed subit magna: atq; cum
in periculo uersatur uitæ suæ nō parcat: quasi nō sit dignū oīno
uiuere. Est etiā talis ut beneficia cōferat: & pudeat ipsum si susci
piat beneficia: Illud. n. superioris est: hoc inferioris. & in retribu
endo maiora beneficia cōferat: hoc enim. mō debitor insup̄ficis
qui primus cōtulit: atq; suscipiet beneficiū. Videt etiā & eorū q;
dem meminisse in quos beneficia cōtulit: eorū aut nō meminisse
a qbus ipse suscepit: est enim is qui suscepit inferior: eo q; cōtulit
beneficiū: ipse uero uult superior esse: & cū uoluptate qdem au
dit ea quæ contulit: sine aut uoluptate ea quæ ipse accipit. Qua
propter & Thetis nō enarrat beneficia Ioui: nec Atheniensibus
Lacedæmonii que cōtulerunt in illos: sed que suscepērūt ab illis.
Est etiā magnanimi nemini aut uix indigere: subministrare aut
prompte: & ad eos qdem hoīes qui in dignitate sunt cōstituti: p
speritatibusq; utuntē fortunæ magnū esse: ad medios aut medio
crē: illos. n. superare difficile est & gloriosum: hos aut facile. & in
ter illos quidē gloriari nō est ingenerosum: inter humiles aut est
importūnū: quemadmodū uiribus contra imbecillos cōtendere.
Est etiā magnanimi nō adire ea que afficiunt: honore: & ubi
alii primas occupant partis: & ociosum esse actardū: nisi ubi ma
gnus est honos uel opus. & paucas qdē agendas res aggredi: ma
gnas aut & præclaras. Necessē est etiā palam ipsum tā odisse q;

*Non ē facile sine uirtute res mo
derate sepe secundas.*

*Est is qui suscepit inferior eo q
cōtulit.*

Apte loqui ac agere.

*Oēs adulatorēs quales sūt / oēs humi-
les adulatorēs.*

Nō ē magnanimi meminisse mala.

*Nō parat q̄ circa pauca studeat.
Acumen vocis et celeritas.*

etiam amare. quippe cū metuentis sit occultare. Et magis ipsi
cura ueritatem: q̄ opinionē esse: & apte loqui ac agere: est. n. hoc
contemptoris. Quapropter utiē libertate: est. n. & libertatē utēz
tis. Iccirco cōtempitor est & etiā uerax: nisi dissimulatōe utat quā
qdē ad multitudinē utiē. & nō posse ad aliū uiuere: nisi ad solū
amicū. est enī seruile. quapropter & oēs adulatorēs seruiles sunt
& oēs humiles adulatorēs. Nec est p̄cliuis: ad admirandū: nihil
enim apud ipsum est magnū: nec est sibi mali memor illati. non
est enim magnanimi meminisse mala: sed potius de-
spicere. nec de hoibus loquitur. Etenim neq; de se ipso neq; de alio
dicet. Nec. n. ut laudet ipsi: nec ut alii reprehēdant est ipsi curat.
nec rursus est laudator. Iccirco nec maledicus: ne in inimicos q̄
dem nisi ob cōtumeliā. De necessariis prāterea rebus uel paruis
minime est querulus: nec ad precandū p̄cliuis. est enim studētis
circa hec ita sese habere. Est ē talis ut res magis pulchras sineq;
fructu q̄ fructuosas uilesq; possideat. Est enim magis sufficiētis.
Insup ipsius magnanimi motus tardus esse debet: & uox grauis
& locutio tarda: nō. n. p̄perat is qui circa pauca studet: nec est ue-
hemens. qui nihil existimat magnū. acumen aut uocis & celeri-
tas p̄pter hec ipsa fieri solent. Talis est igit ipse magnanimus. Is
aut q̄ deficit pusillanimus est: q̄ uero exupat lentus. Nec igit hi
mali hoies sunt: quippe cū mala nō faciāt: sed aberrāt. Pusillani-
mus. n. meret q̄dem bona: his tñ se ipse priuat q̄bus est dignus:
atq; malum quoddā habet: q̄a bonis se dignū nō censet: & se ipse
ignorat. appeteret enim ea quibus est dignus: cū sint bona: nō tñ
stolidi tales hoies: sed pigri potius & sunt & dicunt. Talis autē
ōpinatio deteriores ipsos efficit: singuli nanq; appetunt ea qui-
bus sunt digni. Dimouent sese & a prāclaris actibus & officiis
quasi sint indigni: & a bonis externis simili mō. at lenti stolidi
sunt: & seipos ignorāt & etiā claret nām quasi sint digni res eas
aggrediuntur que honorantur: deinde redarguuntur. Vestituq;
se & gestu & similibus ornant: & prosperitates suas manifestas

QVARTVS

esse uolunt. De ipsis etiam dicunt ut ob ipsas afficiantur honore. Magnitudini aut animi pusillanimitas opponitur magis quam lentitudo. sic enim magis & peior est. Magnitudo igitur animi circa honorem ut diximus uersatur.

Cap. ii.

Sed etiam circa honores ut antea diximus & alia quaedam uirtus: quae quidem perinde sese habet ad animi magnitudinem: atque sese habet ad magnificentiam liberalitas. haec namque uirtutes ambae a magnitudine quidem discedunt. circa uero mediocritas paruaeque nos: ut oportet disponunt. Atque ut in capiendis dandisque pecuniis mediocritas est & nimium atque parum: sic & in honore appetitione fit: ut magis quam oportet & minus: & unde oportet: & ut oportet appetantur honores. Reprehendimus enim ambitiosum hominem: atque honoris appetitione uacantem. Illum quia plus quam oportet & unde non oportet honorem appetit. Hunc quia ne ob res quidem honestas honoribus affici uult. Interdum autem illi tanquam uirilem & rei cupidum pulchrum. Interdum hunc tanquam moderatum modestumque laudamus: quod admodum & antea diximus. Constat autem cum pluribus modis quispiam alicuius cupidus rei dicatur non ad idem nos semper ambitiosum ipsum referre: sed cum laudamus ad pluresque quia magis quam plerique honores cupit. Cum reprehendimus ad id quod oportet: quia magis quam oportet honores affectat. Cum autem nomine mediocritas uacet contendere de ipsa tanquam regione uacua uidentur extrema. In quibus uero nimium est atque parum in iis est & medium. At honores & magis quam oportet affectantur & minus. Ergo fit ut affectentur & ut oportet. Laudatur igitur hic habitus quo ut oportet affectantur honores: cum sit mediocritas circa honorem nomine uacans. Atque ad ambitionem quidem uacuitas appetitionis honoris. ad uacuitatem autem appetitionis honoris ambitio. ad utrumque autem utrumque quodam modo esse uidetur: quod quidem & in ceteris esse uirtutibus constat. Extremi autem hic opponuntur: quia medio nullum est positum nomen.

magnitudo animi uersatur circa honorem

in quibus nimium est atque parum in iis est & medium

LIBER

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. unicum.

Anfuetudo est qdem mediocritas circa iram. At cum medium & extrema fere nomine uacent: ad medium qdem mansuetudinē ipsam adducimus: cum ei quod est parū & noīe uacat propior sit q̄ nimio: quod iracundia qua dā dici potest. Et enim affectus quidā est ira. Ea uero quæ ipsam efficiunt multa sunt & diuersa. Is igit̄ qui pro qbus & quibus oportet & ut oportet: & cum oportet et q̄to in tpe oportet irascitur: laudatur. Estq; hic mansuetus: siquidem laudatur ipsa mansuetudo. Mansuetus enim ac mitis p̄turbatione uacare: & nō ab affectu duci: sed pro his & tanto in tpe irasci solet perinde atq; ratio iubet. Peccare autem circa defectum magis uidet̄: Nō est enim uindex ipse mansuetus: sed potius clemens & ad ueniam propensior dandam. Defectus uero siue sit quā dā iræ uacuitas: siue aliquid aliud uituperatur. Qui namq; nō irascuntur pro quibus oportet & ut oportet & cū oportet & quibus oportet fatui sunt. Nam neq; sentire neq; dolere uidentur. Atq; qui nō irascitur nō est aptus ad ulciscendum. Perferre aut̄ cōtumelias & suos negligere seruire est sane. Exuperatio uero per omnia quidē fit: nam fit & in qbus non oportet: & pro quibus nō oportet & magis & uelocius: & maiore in tpe q̄ oportet: nō tamen uniuersa eidem insunt. quippe cū esse nō possit: malum enim & seipsū p̄dit: & si integrum sit intolérable fit. Iracundi igitur cito quidem irascuntur: & quibus nō oportet: & pro quibus nō oportet: & magis q̄ oportet: At cito desistunt. Quod qdem & optimū habent. Hoc aut̄ ideo fit: quia nō detinēt iram: sed reddunt iccirco & manifesti sunt ob celeritatē: deinde cessant. Exuperatōe aut̄ sunt celeres & ad quiduis & pro quouis iracundi: qui summe sunt bilis. Vnde & summe bilis homines appellant̄: Amari aut̄ cum difficultate placantur: & longo tpe sunt sub ira: detinent enim ipsam: sed ubi reddiderint cessant. Vltio namq; ponit iræ modum: pro dolore uoluptatem effi-

Mansuetudo.

ira.

ira laudabilis

qui nō irascim̄ fatui sunt.

qui non irascitur non est aptus ad ulciscendu

Perferre cōtumelias et suos negligere fuit ē.

iracundi.

qui summe st bilis

Amari

Vltio ponit iræ modū.

QVARTVS

ciens. Quod si hoc nō fiat habet ipsum pondus. Etenim quia nō est manifestū nemo psuadet ipsis. Vt in se aut concoctio fiat irae tpe opus est. Sunt aut tales hoies & sibiipsis & amicissimis pmo lesti. Infenso aut eos dicimus qui pro quibus nō oportet & magis q̄ oportet & longiore tpe irascuntur: sineq; ultione uel pcena nō reconciliant. Mansuetudini aut magis exuperationē opponi mus: sit enim magis. quippe cū humanius sit punire. Et ipsi in-
Infenso.
Humanus ē punire.
 fenso difficiliore sunt ad uitā simul agendā. At enim quod & an tea dictum est & ex iis quā dicunt emergit: non est facile deter- minare quonā modo & quibus & pro qbus & q̄to tpe irascendū sit: & quonq; iratus recte faciat quis aut peccet. qui nanq; parū transgredit nō reprehenditur: siue ad id quod est nimium decli-
qui parū infre dū nō reprehendit.
 net: siue parum. non hūc enim deficientes laudamus mansue-
In singulis. n. et sensu indicat.
 tosq; uocamus. & ipsos infensos tanq; aptos ad dñandum uiriles dicimus esse. Facile igit nō est assignare rōne q̄tum & quomodo quispiam egressus uituperandus est: in singulis enim & sensu iu- diciū est. Illud tamen est manifestū medium qdem habitū quo quibus oportet & pro qbus oportet & ut oportet irascimur: & si- mili modo de ceteris: laudabilem esse: extrema uero uituperantē. Atq; si parū distent a medio leuiter: si plus magis: si nimium ue-
*Mediū laudabile extrema uo-
 uant.*
 hementer carpēda sunt. Constat igitur habitum medium com- parandum esse ac amplectendum. Sed de habitibus qui sunt cir- ca iram satis iam diximus.

TRACTATVS QVARTVS.

Cap. i.

IN congressionibus & conuictu & usu cōmuni uerborum
Placidi.
 ac rerum quidā placidi sunt. qui qdem pro uoluptate affe-
Difficiles et transi.
 renda laudant oīa & nihil aduersantur: putantes haud quāq; sese molestos cuiq; esse oportere. quidam contrā in oībus aduersantes neq; curā ullam habentes si dolorem afferant difficiles cōtentio- siq; uocantur. Patet igit hos quidem duos habitus esse uitepe-

LIBER 99

randos: medium aut inter hos laudandum. quo quidem quispiam ea que oportet & ut oportet accipiet & similiter egrefferet. Verum ipsi nomen nullum est positum: similis aut est amicitiae. talis est enim is qui medium hunc habet habitum: qualem probum hominem amicum dicere solemus: sumpta dilectione. sed differt ab amicitia: quod est sine affectu dilectioneque eorum quibus cum is congregatur qui hunc habitum habet: non enim amore uel odio: sed quia talis est ipse probat singula ut oportet: nam similiter tam ad notos quam ad ignotos: tam ad familiares quam ad non familiares id ipsum aget: in singulis tamen ut conuenit: non enim aequae familiarium & externorum curam habere: neque dolore similiter eos afficere oportet. Vniuersaliter igitur dictum est ipsum congregari ut oportet. respiciens autem ad honestatem utilitatemue: coniectabit dolorem non afferre uel delectare. Videtur enim hic circa uoluptates doloremque eos uersari qui in congressionibus fiunt. Atque quibus uoluptatibus non est honestum ipsi uel affert damnum delectare: eas moleste feret: & eliget dolorem inferre. Et si facienti deformitatem non paruum afferat aut damnum: oppositio uero paruum dolorem: non probabit: sed egrefferet. Diuerso autem modo cum iis qui sunt in dignitatibus: & cum priuatis: & cum magis minusue notis: & cum aliis identidem differentia: hominibus congregietur: singulis tribuens id quod decet: & per se quidem expetens delectare. Cauens autem dolorem afferre & se quens ea quae eueniunt si sint maiora: honestum inquam & id quod conducit: atque uoluptatis gratia magna quae eueniet dolorem affert paruum. Talis est igitur ipse medius: sed nomen non habet. Is autem qui delectatur si id agit studens esse iucundus non ob aliud quicquam placidus uocatur. si enim emolumentum causa sit ut inde sibi pueniat in pecuniis: & in iis quae pecuniis comparantur utilitas adulatorum uero qui moleste fert omnia difficilem contentiosumque quendam dicimus esse. Videntur autem extrema inter se oppositionem suscipere: quia medium nomine uacat. *Cap. ii.* circa eadem fere uersatur & arrogantiae mediocritas: quae

QVARTVS

quidem & ipsa nomine caret. atq; nō inutile fuerit de his etiam
 pertractare: nam & ea magis que ad morē p̄tinent percipiemus
 si de singulis fuerit p̄tractatum. & uirtutes etiā ipsas mediocrita
 tes esse credemus si id in oib; fuerit ita sese habere p̄spectum
 De iis igit̃ qui in conuictu ad uoluptatem congregiunt atq; do
 lorem iam diximus: sed nunc de ueracibus mendacibusue simili
 ter & in uerbis & in actibus & in fictiōe dicamus. Arrogās itaq; *Arrogans.*
 p̄clara & ea que nō insunt & maiora q̃ insunt sibi inesse fingit
 Dissimulatur aut̃ contra: negare que sibi insunt aut̃ imminuere *Dissimulatur.*
 solet. At medius cum sit talis ut unūquodq; quale est ipsum di
 cat atq; ostendat tam uita q̃ uerbis est uerax: ea sibi inesse confi
 tēdo que insunt & neq; maiora neq; minora. Fit aut̃ ut horū unū
 quodq; quispiā & alicuius & nullius rei causa faciat. atq; qualis
 est unusquisq; talia tam dicit q̃ agit: & ita uiuit nisi alicuius gra
 tia agat. Per se aut̃ mendacium q̃dem improbum est & uitupera
 bile: uerum aut̃ probum ac laudabile. Itaq; uerax q̃dem cum sit *Mendacium.*
 medius est laudabilis: mendaces aut̃ ambo uitupabiles sunt. sed *Verum.*
 arrogans magis. At enim de utroq; dicamus oportet: prius aut̃ de
 ueraci. atq; nō de illo nunc dicimus qui in stipulationibus uerū
 dicit & in iis que ad iustitiam & iniustitiā p̄tinet: hec enim ad
 aliā uirtutem accōmodatur: sed de eo qui in quibus hoc nihil re
 fert & in uerbis & in uita ex eo uera dicit: quia habitu talis est.
 Atq; talis æquus & bonus esse uidebit̃: qui nanq; uerū amat & *Æquus & bonus.*
 in quibus nil refert uera dicit: is multo magis uera dicet in qui
 bus refert: ut turpe enim mendaciū fugiet quod & per se fugie
 bat. Talis uero laudabilis est. magis aut̃ ad defectū ueritatis de
 clinat: hoc enim æquabilius est propterea quod exuperationes
 sunt p̄molestæ. Sed qui res sibi maiores q̃ insunt fingit: si nullius
 causa rei prauo q̃dē est similis: nō enim mendacio gauderet. Va
 nus tamen magis q̃ malus est. Sin alicuius gratia: si gloriæ uel
 honoris nō nimium est uituperandus: ut arrogans. sin argenti &
 eorū que ad argentum redigunt̃: deformior est. Arrogans autem

nō in potentia sed in electione consistit. habitu namq; q̄a talis est arrogans est sicut & mendax: quidā ipso mendatio gaudens: quidā gloriā aut lucrum affectans. Qui igit̃ gloriā causa sunt arrogantes ea simulant pro q̄bus hoīes laudant̃: aut beati esse dicuntur. Qui uero gratia lucri: ea quoq; usus ad proximos transit: & que nō in esse latere possunt: fingunt enim se medicos uel uates egregios. Quapropter pleriq; talia simulant ac arroganter sibi assumunt. sunt enim in ipsis ea que dicta sunt. At dissimulatores extenuantes sua: elegantiores sunt moribus: nō enim id lucri causa facere uident̃: sed fugientes tumiditatem. Maxime aut̃ hi negant ea que sunt præclara: ut & Socrates faciebat. Sed q̄ parua manifesta: dissimulat̃ ij delicati simul malitiosi: dicunt: & facile sperni possunt. atq; id ipsum arrogantia uidet̃ interdū: qualis est Lacedæmoniōz uestitus: nam & nimīū & parum ad arrogantiam p̄tinent. Sed q̄ moderate dissimulatione utunt̃ nec ea dissimulant que nimis ante oculos sunt & extant: gratiosi sunt. Arrogans ueraci opponit̃. est enim dissimulatore deterior.

Cap. iiii.

Vm uero sit & requies in uita: atq; in hac ipsa ioco sese recreent homines: uidet̃ & hic esse quædam æquabilis congressio & dicendo & audiendo ea que oportet & ut oportet. Differt aut̃ & dicendo inter tales & audiendo tales: atq; patet etiam in his esse nimīū atq; parū. Qui igitur in ridiculis exuperat̃ scurræ sunt ac importuni: affectantes oīno ridiculū: & magis cōiectantes facere risum q̄ honeste loqui: & nō afficere eū dolore in quē facete dicunt. Qui uero neq; dicerēt quicq; ridiculi: neq; alios dicere paterent̃: rustici sunt & duri. At is qui cū moderatione iocatur: comis atq; urbanus uocatur. talem sane moris iam habitum assecutus ut ad bene recteq; iocandū sese flectere possit. huiusmodi namq; motiones mores ipsius esse uidentur: atq; uti corpora sic & ipsi mores motionibus discernuntur. Cum aut̃ exundet ipsum ridiculum: plurimiq; ioco salibusue magis q̄ oportet gau-

Socrates dissimulator.

Lacedæmoniōz uestitus.

Scurræ.

Rustici & duri.

Comis & urbanus.

QVARTVS

deant scurræ quoq; eodem noīe nūcupantur: ut gratiosi elegantes. sed eos differre atq; nō parum ex iis que diximus constat. Acco-
modat aut huic habitui mediū & ipsa dexteritas. atq; ipſius est
dextri ea dicere & audire que ad modestū uirum liberalēq; acco-
modantur. Sunt enim quædā que ioco dicere & audire talem ho-
minem decet. Atq; ipſius liberalis iocus & eruditi a seruilis ioco
rudisq; differt: licet hoc tam in antiquis q̄ in nouis comediis in-
tueri: Quibusdā enim uerborū obscenitas. quibusdā potius subin-
tellectio ridiculum erat. Atq; hec nō parum honestatis differunt
rōne. Is ne igitur dicendus est recte facetiis uti: qui dicit ea que
liberum hominem decet: an is qui eum qui audit dolore nō afficit:
uel etiā delectat: an & hoc indefinitū esse cōstat? Est enim aliud
alii odio & iucundū. Talia aut & audiet. Que nanq; fert audien-
do ea uidetur & facere. at nō quiduis faciet. Etenim facetiæ con-
uitia quedā sunt: & legum latores nōnulla conuicia dicere uetāt.
Fortasse aut illos & nōnulla phibere facere dicere oporteret. Vir
itaq; graciosus ac liber ita sese habebit quasi sibi ipsi lex sit in ioco.
Talis est igitur ipse mediū siue dexter: siue urbanus: siue co-
mis dicatur. Scurra aut a ridiculo superat: & neq; sibi: neq; aliis
parcit: modo moueat risum. eaq; dicit quosq; nihil prorsus gratio-
sus ipse diceret: & aliqua ne audiret quidem. Sed rusticus ad ta-
les congressiones inutilis est. quippe cum nec ipse quicq; afferat
salis: & cum afferunt alii egre molesteq; ferat. Requies aut & ioc-
cus in uita necessaria sunt. Tres igitur & sunt quas diximus me-
diocritates in uita. Sūt aut oēs circa uerborū quorundā actiūue
cōem usum: sed differunt q̄ una circa ueritatem: cetera circa uo-
luptatem uersantur. atq; harum altera q̄dem est in ioco: altera au-
tem in congressionibus reliquæ uitæ consistit.

TRACTATVS QVINTVS.

Cap. unicum.

E uerecundia ut de aliqua uirtute dicere nō oportet. est

f3

Dexteritas

Facetys un.

*Legislatores nōnulla conuicia di-
cere uetant*

Scurra a ridiculo supā.

*Requies & iocus in uita ne-
cessaria sunt*

E uerecundia.

Timor.

Qui uerecundam erubescunt
qui timor mortis palleant.

Iuuenes uerecundos esse oportere.

Nec continentia uirtus est.

enim affectui magis q̄ habitui similis. Itaq; definitur timore: timorq; dicitur dedecoris quidam. & fit perinde atq; circa res formidolosas timor fieri solet: nam qui uerecundantur erubescunt: qui timent mortem palleant. Vtrunq; igitur ad corpus quodammodo accommodatum est. quod quidem magis ad affectum uidetur q̄ ad habitum pertinere. Non autem ad quauis ætatis is affectus: sed ad iuuenilem accommodatur. censemus enim eos qui huius ætatis sunt uerecundos esse oportere: ut cum nō sine perturbatione uiuant: multumq; ob hoc peccent a uerecundia prohibeantur delinquere. Atq; laudamus q̄dem eos iuuenes qui sunt uerecundi. Sed nemo ex eo seniore hominem laudabit quia est uerecundus: nihil enim eorum ipsum oportere censemus agere: pro quibus emergere uerecundia solet. Neq; enim homini probum uerecundia competit: quippe cum p̄ rebus improbis fiat. nō enim sunt res tales agenda. Quod si quædam reuera: quædam opinione sunt turpes: nihil refert, neutra namq; sunt agenda. Quare nō est erubescendū: sed improbi est & talem esse: ut aliqd turpe agat. Probū autē ideo quempiam esse putare: quia ita se habet ut si turpe quid egerit uerecundetur: absurdum est sane. Uerecundia namq; fit pro iis que sua sponte quispiā facit. sed nunq̄ sua sponte uir bonus res aget turpes. erit autem uerecundia probum ex suppositione: nam si egerit uerecundabitur. hoc autem in ipsis uirtutibus nō est. Quod si impudentia & quempiam nō pudere res turpes agentē improbū est: nihilo magis ob id ipsum probum erit: quempiam res turpes agentem erubescere. At uero neq; continentia uirtus est: sed est quædam permixta. Ostendit autem de ipsa post paulo: nunc de iustitia dicamus oportet.

Finis.

QVINTVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

E iustitia iam & iniustitia consideremus oportet: circa quales actus uersentur: & qualis nā mediocritas sit ipsa iustitia: & inter que iustum ipsum medium est, atq; hec consideratio eundem seruet modum doctrinæ quo antea dicta considerauimus. Videmus itaq; omnes talem habitum dicere iustitiam uelle: quo homines apti sunt ad res iustas agendas: & quo ius agunt & uolunt iusta. Eodem modo talem habitum & ipsam iniustitiam dicere quo iniurias agunt homines resq; uolunt iniustas. Quapropter & nobis hæc primū ut in figura subiiciantur: nō enim in scientiis & potentiis atq; habitibus res sese habet eodem modo: eadem nāq; potentia scientiaq; contrariorū est: sed contrarius habitus nō est contrariorum, nempe a sanitate sana dumtaxat & nō contraria fiūt. dicimus enim quempiam ambulare sanct: cum perinde ambulat atq; sanus. Sæpe igitur contrarius habitus ex contrario cognoscitur: sæpe etiam habitus ex subiectis: nam si bona corporis habitudo sit nota: & ipsa mala corporis habitudo sit manifesta. Et ex iis que bonam habitudinem efficiunt corporis ipsa bona habitudo sit nota: & ex ipsa rursus ea que faciunt ipsam: si enim habitudo bona sit spissitas carnis & malam habitudinem raritatem esse carnis: & id quod efficit habitudinem bonam efficere spissitatem in carne necesse est. At uero plarunq; sequitur: si alterum pluribus modis dicat & alter pluribus dicat ut si iustū & ipsum iniustum. Videtur autem tam iustitia q̄ iniustitia pluribus modis dici: sed quia propinqua est ipsarū æquiuocatio latet: & nō ita ut iis que longe distant est manifesta. multum enim talia differunt forma. Patet enim clauem æquiuoce dici: & eam quæ sub collo est animalium: & eam qua ostia clauduntur, sumatur igitur quorū iniustus dicitur modis: atq; uidetur iniustus esse & qui a legebis exorbitat: & qui plus caput atq; iniquus. Quare patet & in

Iusticia.

Iniusticia.

Habundo bona spissitas carnis

Clauis.

Iniustus.

Iustum. Inustum.

Legum transgressor Iniquus.

Omnia legitima quodammodo iusta.

Leges a sanctis dicuntur.

Iustitia virtus perfecta.

Iustum esse eum qui legitime facit: & eum qui æquus est. Iustum ergo est quod est legitimū & quod est æquū: iniustum uero quod est contra leges & quod est iniquum. Cum autē iniustus & pluri sit auidus: nō erit ipse circa omnia bona: sed circa ea dūtaxat in quibus consistit prospera fortuna atq; aduersa: quæ simpliciter quidem semper sunt bona: alicui uero nō semper. Homines autē illa sibi optant atq; persequunt. at nō oportet. Sed optare quidem ea que sunt simpliciter bona & sibi ipsis esse bona: expetere autē ea que sibi ipsis sunt bona oportet. Iniustus autē non semper plus sed minus etiam expetit in iis que sunt simpliciter mala. Sed quia uidet & minus malum quodammodo bonum esse: & plus habendi cupiditas ipsius est boni: fit ut pluri ob id ipsum uideatur auidus esse. Est autē iniquus. hoc enim continet & est cōmune: & legum transgressor. hoc enim legum transgressio: id est iniquitas omnem iniusticiam continet: & est ad iniusticiā omnem cōmune. Cum autē legum transgressor sit iniustus: qui uero legitime facit iustus: cōstat omnia legitima esse quodammodo iusta. Ea namq; quæ a facultate ferendarum legum sunt definita legitima sunt: & horum unū quodq; iustum dicimus esse. Ipse autē leges de omnibus dicant: coniectantes autē cōmunem omnium utilitatem: aut optimorum aut principum: uel uirtute uel aliquo alio tali modo. Quare uno modo dicimus iusta ea que scēlicitatem cuiusq; partes societati ciuili efficiunt & conseruant. Præcipit autē lex & ea agere que ad uirum pertinent fortem: ut non deserere locum in acie: nō fugere nō abicere arma. Et item ea que sunt temperantis: ut nō cōmittere adulterium: non libidine uti. Et etiam ea que sunt māsuētis: ut non pulsare: non conuicia dicere. Et in cæteris identidem uirtutibus atq; uitiis alia iubens: alia uetans. recte quidem ea quæ recte posita est: deterius autem ea quæ incōsulte est exarata. Hec igitur iustitia perfecta quidē est uirtus: at non absolute: sed ad aliū. atque ob id ipsum iustitia præclarissima p̄ sepe uirtutū esse uidet. & neq; est Hesperus ira: neq; Lucifer admirabilis. Et pro

QVINTVS

Abdere xps promicat
sidus refulget iam nobis

uerbio dicere consueuimus. Iustitia in sese uirtutes continet omnis.

Atq; perfecta maxime uirtus est: quia perfecte uirtutis est usus. Idq; est ex eo quia nō ad se solum: sed ad aliū etiam is qui ipsam habet uti uirtute potest. Complures enim in propriis quidē uti uirtute possunt: sed in iis que sunt ad aliū nequeunt. Et propterea sententia biantis illa bene sese habet: Magistratus uirū estendet. ad aliū enim est: & in societate iam ipse magistratus constitit. Ob id autem ipsum & alienum bonum ipsa iustitia sola ex omnibus uirtutibus & habetur & est: cum sit ad aliū. Agit enim ea quæ alii uel principi: uel reipublicæ conferunt. Pessimus igitur est qui ad seipsum & ad amicos utitur prauitate. Optimus autē nō qui ad seipsum: sed qui ad aliū utitur ipsa uirtute. hoc enim est opus difficile. Hæc igitur iustitia nō pars uirtutis: sed tota est uirtus. Similiter & iniustitia huic cōtraria nō uitii pars sed totū uitium est. Quid autem interest inter hanc iustitiam & uirtutem ex iis que diximus innotescit: sunt enim idem: esse autem nō est idem. Sed quo quidem est ad aliū est iustitia: quo uero talis est habitus simpliciter uirtus.

Cap. ii.

Verimus eam iustitiā quæ uirtutis est pars: est enim quædam ut diximus. Et item iniustitiam eam quæ pars uitii quædam est. Esse autem hanc iniustitiam hoc indicat signum: qui namq; ceteris uitiiis operatur iniuriam quidem facit. at non plus capit: ut qui clypeum timiditate proiecit: aut qui conuicia ob iracundiam dixit: aut qui non attulit ob illiberalitatem per pecunias opem. At cum quispiā sæpe plus capit: nullo tum eius modi uitio is operatur: nec etiam uniuersis: aliqua autem prauitate. Vituperamus enim illum atq; ob iniustitiam. Est ergo alia quædam iniustitia: ut pars totius iniustitiæ quædam: & iniustum itidem quoddam: ut pars totius iniusti. quod quidem est præter legem. Præterea si quidam lucrādi causa facit adulter.

Alfapetis

Magnus vix ostendet.

Cap. ii. de iniustitia

LIBER IV

atque pecunias accipit: quidam erogat damnūque patitur ob cupiditatem: hic quidem intemperans potius quam pluris avidus: ille autem iniustus: sed non intemperans esse videbitur. Pater ergo talem illum uideri: quia lucratur. Insuper alia quidem omnes iniuria ad aliquod semper uitium redigunt: ut si commiserit quispiam adulterium ad intemperantiam si deseruerit in acie socium ad timiditatem: si pulsauerit quempiam ad iracundiam. sed si lucratu fuerit ad nullam aliam prauitatem. quam ad iniustitiam ipsam refert. Quare perspicuum est prater totam aliam esse quidam iniustitiam ut partem uniuersam: quia de finitio genere est in eodem. ambae namque id possunt: ut sint ad alium. Vix hec quidem circa honorem uersantur: uel pecunias: uel salutem: uel si quo uno nomine complecti hec uniuersa possumus. & circa uoluptatem quae sit a lucro. Illa uero circa omnia ea in quibus studiosus uersatur. Iustitias igitur esse plures: & aliam quidam esse prater ipsam totam uirtutem perspicuum iam euasit. Sed quenam sit & qualis sumamus deinceps oportet. Determinatum est itaque iniustum quidem esse: quod est contra leges: & quod est iniquum. Iustum autem quod est legitimū: & quod est aequum. Iniustitia igitur antea dicta est a qua proficiscitur id iniustum quod contra leges dicimus esse. At cum iniquum & plus non eadem sint: sed alter se habeat ad alterum ut pars se habet ad totum. Omne namque plus est iniquum sed non omne iniquum est plus. Iniustum etiam & iniustitia non eadem sunt sed diuersa ab illis. & hec sunt ut patet: illa ut tota. Hec enim iniustitia totius est iniustitiae pars: & iustitia iustitiae simili modo. Quare de iustitia quae quidem est pars: & de iniustitia similiter est dicendum & de iusto etiam & de iniusto. Ea igitur iustitia quae perinde atque tota uirtus est ordinata: & ea iniustitia quae aduersat illi: quae altera uirtutis: altera uitii totius ad alium usus est omittat. & iustum id & iniustum quod ad has attinet. patet quoniam sit modo definiendum. Etenim pleraque legitima ea feruntur quae a tota uirtute aguntur. Lex enim iubet uniuscuiusque uirtutis uiuere ratione: & uetat uitii cuiusuis uiuere modo. Necnon

iniustum & iniustitia non eadem sunt.

QVINTVS

Legitima que ad publicam pertinet disciplinam ea sunt que uirtutem totam efficere possunt. Sed de singulorum disciplina: quae quidem uir bonus est absolute utrū sit civilis an ad aliam facultatem pertineat determinabitur postea. nō est enim idem fortasse uirum esse bonum: & ciuem bonum. Iustitiae autem eius quae est pars: & eius quod ad ipsam attinet iusti una quidem species est ea quae in distributione consistit aut honoris: aut pecuniae: aut ceterarum rerum quae inter eos diuidi possunt: qui in eadem civili societate uersantur. In his enim fit ut quispiam & nō aequū habeat ad alium: & etiam aequum. Alia autem ea quae in cōmerciis est hominum emendandis: cuius sunt duae partes. Commercium namque quaedam sua sponte faciunt homines: quaedam inuitis ipsis efficiuntur. Et ea quidem quae sponte faciunt talia sunt: uenditio: emptio: mutuatio: uadimonium: locatio: depositio: mercede conductio. Atque propterea sponte haec fieri dicuntur quae principium ipsorum sponte procedit ac agitur. Ea uero quae inuitis hominibus fiunt aut clandestina sunt: ut furtum: adulterium: ueneficium: lenocinium: seruorum seductio: caedes cū dolo: falsum testimonium. Aut uiolenta: ut uerberatio: uincula: mors: rapina: membrorum captio: conuicium: contumelia.

Cap. iiii.

Utrum iniustus sit iniquus: & iniustum iniquum: constat & aliquod medium esse iniqui. Atque hoc est ipsum aequum. Quo enim in actu plus est & minus: in eodem est etiam aequū. Si igitur iniustum est iniquum: iustum est aequum. Quod quidem & absque ratione patet omnibus. At cum aequum sit medium iustum medium quoddam erit. Ipsum autem aequum in minimis est duobus: necesse est igitur ipsum iustum & nō medium esse & aequum: & ad aliquid: & quibusdā. Atque quo medium quidem est hoc aliquoties est: quae quidem plus sunt & minus. Quo autem aequum est duobus est. At quo iustum est quibusdā est. Ipsum ergo iustum in minimis quattuor consistat necesse est. Hoies. n. qbus

*Nō ē ut uir & bonū &
ciuē bonū.*

Iustum ē equū.

LIBER IV

est iustum duo sunt: & res in quibus & ipsæ duæ sunt: atq; eadē
est equitas quibus atq; in quibus: nam ut sese habent ea in quibus:
sic sese habent & illa. si enim nō sunt æqui: nō æqua habebunt.
Sed hinc pugna nascunt & inculatiōes atq; querelæ: cum æqui
nō æqua: aut æqua nō æqui habent ac possunt. Id ita esse ex eo
quod pro dignitate fit constat: Iustum enim quod in distributiōi
bus est: omnes uno ore pro dignitate quadā oportere esse dicunt:
ipsam tamen dignitatem nō eandē omnes inquit esse: sed Po
pulares qdem libertatem: Pauci uero potentes opulentiā: nōnul
li nobilitatem: Optimates uero uirtutem. Iustum ergo rationū
quandam comparationem subit. Comparationem nanq; rōnum
subire nō absoluti numeri solum: sed numerabilis etiam omnino
propriū est. Etenim comparatio rōnum æqualitas est rationū:
& in quattuor minimis est. & seiunctā quidem in quattuor esse
constat. At uero continua in quattuor est: uno nanq; termino uti
tur & duobus & bis illum sumit: hoc modo: ut A. sese habet ad B.
sic B. sese habet ad C.

XII VI

A B C

Bis igitur dictū est ipsum B. Quare si B. bis positū fuerit: quat
tuor erunt ea quæ cōparatiōe subeunt rōnum. Est aut & ipsum
iustū in quattuor minimis: & ratio eadē est: sunt enim seiuncta
similiter & quibus & que: Erit ergo ut est. A. terminus ad B. ter
minū: sic C. terminus ad terminū D. Et mutato ergo ordine: ut
A. sese habet ad C. ita B. sese habebit ad D. Quare & totū ad to
tū: quod qdem distributio ipsa coniungit. & si ita compositū fue
rit iuste coniungit. Coniunctio igitur A. termini cum C. & B. cū
D. iustum est id quod ad distributiōem accommodatur: & est me
dium eius quod comparatiōem rationum nō subit. Quod enim
subit ipsam medium est iustum autem subit.

QVINTVS

XII	VI	VIII	III
Achilles	Aiax	Munus Achillis	Munus Aiacis
A	B	C	D

XII	VIII
Achilles	Munus Achillis
A	C
VI	III
Aiax	Munus Aiacis
B	D

Talem autem rationum comparationem Mathematici Geometricam uocant. In Geometrica nanque fit ut & totum ad totum perinde sese habeat: atq; ad utrunq; sese habet utrunq;. Non est autem continua hæc comparatio rationum: non enim fit terminus unus numero cui & quod. Iustum igitur hoc in comparatione rationum consistit: iniustum autem est id quod a comparatione rationum exorbitat. Fit igitur aliud plus aliud minus. quod quidem & in ipsis actionibus accidit: In bonis enim qui iniuriam facit plus habet: qui iniuriam patitur minus. in malis autem contra: Boni nanque rationem subit minus malum ad maius malum: minus enim malum magis quam maius est expetibile. At quod expetitur bonum est: & quod magis maius. Hæc est igitur una species iusti.

Boni ratione subit minus malum ad minus malum.

Cap. iiii.

Estat id iustum quod fit in emedandis commertiis: tam iis que sua sponte faciunt homines quam iis que inuitis

LIBER IV

ipsis efficiuntur. hoc autem aliam habet speciem a priore: Iustum enim distributivum eorum que communia sunt in dicta semper comparatione rationum consistit: nam si e pecuniis publicis distributio fiat: eadem erit ratione quam habent inter sese ea que in rem publicam sunt collata. & iniustum quod huic opponitur id est: quod a comparatione rationum exorbitat. Iustum autem quod est in communiis est quidem æquum quoddam: & iniustum iniquum: sed non illa comparatione rationum: sed arithmetica. nihil enim refert si probus prauo detraxerit: an prauus probi. neque si adulterium probus an prauus commiserit: sed ad differentiam nocumenti lex respicit tantum & utitur ut æqualibus: si hic iniuriā facit ille patitur: & si hic nocuit ille est lesus. Quare iniustum hoc cum sit iniquum: iudex æquare conatur: nam cum hic quidam percussus est aut occisus: ille uero percussit aut occidit: passio atque actio diuisa est in partes non æquas: sed ad æqualitatem auferendo lucro damni respectu nititur redigere iudex. dicunt enim hec in talibus absolute dicendo. Atque quantum hec notia quibusdam accommodata non esse uidentur: ut ei qui percussit lucrum: & ei qui passus est damnum: cum mensurata tamen fuerit passio hoc damnum illud lucrum uocatur. Quare æquum quidam inter plus & minus medium est. lucrum autem atque damnum plus sunt & minus: contrario modo plus boni & minus mali lucrum: contrarium autem damnum: quorum medium est ipsum æquum: quod quidem dicimus esse iustum. Quare iustum emendativum medium est inter damnum & lucrum. Quapropter & cum controuersiam habent ad iudicem ipsum confugiunt. Ire autem ad iudicem est ire ad ipsum iustum. iudex enim ut iustum est animatum suapte natura: & querunt iudicem medium. Et uocant nonnulli mediatores: ut ipsum iustum assecuturi: si medium iustum consequantur. Medium ergo quoddam est ipsum iustum: siquidem & iudex medium est. Iudex autem ad æqualitatem redigit. & pinde atque si linea duas in inæquales partes diuisa: id quo maior pars dimidium excedit abstulerit: minorque addiderit parti. cumque totum diuisum fuerit

Iustum emendativum.

Ire ad iudicem est ire ad ipsum iustum.

Medium quoddam est ipsum iustum.

QVINTVS

duas in partis æquales: tum suum aiunt habere cum æquū acceperint. Aequū aut mediū est inter maius & minus in Arithmetica comparatione rōnum: nam si sint duo æqualia: & ablata ab altero q̄tamuis partē addideris alteri: talibus duabus excedit partibus alter. si enim ablata fuisset & nō addita: una sola parte excederet. Excedit ergo mediū una: & ipsum medium excedit id a quo est ablatio facta una. Hoc ergo cognoscemus & quidnā auferendum ab eo sit qui plus habet: & quid addendum sit ei qui minus habet. Id enim quo medium excedit addendum est ei qui minus habet. Id autem auferendum a maximo est quo exceditur mediū. Sint æquales lineæ tres. AB. CD. EF. atq; ab. AB. pars auferatur. AG. & addatur ipsi lineæ. EF. Sitq; illa. HE. Quare tota lineæ. HEF. excedit. GB. lineam parte. HE. & parte. E. excedit ergo mediam. CD. lineam. HE. parte.

Hoc autem in ceteris artibus. etenim e medio tollerentur nisi agens ageret & quantum & quale: & paties pateretur hoc & tantum & tale. Nomina aut hec: damnum inquit & lucrum: ex iis contractibus quos sua sponte faciunt homines tracta sunt: qui enim emendo uendendo ceteraq; agendo que lege cōcessa sunt: plus habent q̄ suū: ii lucrari. qui minus q̄ in principio: ii damnum pati dicunt. sed qui neq; plus neq; minus habet: sed sua p se ipsa sunt facta: ii se sua inquit habere: & neq; damnum pati: neq; lucrari. Quare iustū medium est inter lucrum quoddam & damnum

Est autem hoc & in ceteris artibus. etenim e medio tollerentur nisi agens ageret & quantum & quale: & paties pateretur hoc & tantum & tale. Nomina aut hec: damnum inquit & lucrum: ex iis contractibus quos sua sponte faciunt homines tracta sunt: qui enim emendo uendendo ceteraq; agendo que lege cōcessa sunt: plus habent q̄ suū: ii lucrari. qui minus q̄ in principio: ii damnum pati dicunt. sed qui neq; plus neq; minus habet: sed sua p se ipsa sunt facta: ii se sua inquit habere: & neq; damnum pati: neq; lucrari. Quare iustū medium est inter lucrum quoddam & damnum

*Damnum.
Lucrum.*

LIBER V9

que fuit inuitis hoibus. Equale inq̃ & prius & posterius habere.

Repasio

Cap. v. Idē nonnullis & ipsa repasio simpliciter esse iustum: ut Pythagorici censuerunt. qui quidem absolute definiētes iustum repasione esse dicebant. Vez repasio nec ad distributiuum iustum: nec ad emendatiuum accomodatur. Quāq̃ eam ipsam & Rhadamanthi ipsius iustum asserunt esse. Sique fecerat: hec etiam patietur & ipse. Iudiciū fuerit perfectum atq; exitus æquus.

Persæpe enim discrepat: nam si quis magistratum gerens percussit quempiā: nō decet eum reperi. Et si quispiā eum qui magistratū gerit percussit: is nō solum reperiendus est: uez etiā supplicio afficiendus. Præterea multū inter se differunt: id quod sponte & id quod inuitus quispiam fecit. Sed in societatibus cōmerciōz tale iustū: repasio in quā: per comparationē rōnum & nō per æqualitatem continet ciuitatem. ciuitas enim tum conseruatur cū retributio fit ut comparatio flagitat rōnum: nam hoies aut reddere malum quærunt: quod nō faciant seruitus esse uidetur. aut retribuere sibi bonū: quod nisi fiat actus dandi beneficiūq; nō fit. At ciuitates his cōseruant. Quāobrem & gratiæ templū in ciuitate media condunt: ut retributio sit. hoc enim gratiæ proprium est: nam is qui suscepit subministrat uicissim ei q̃ munus contulit: & ipse rursus incipiat conferre oportet. Coniunctio aut quæ per diametru est facit eam retributionem quæ per comparationem rōnum efficit. Hoc modo sit Aedificator quidem. A. Sutor aut. B. Domus in. C. Et calceus collocetur in. D.

Gratiæ templū in media ci.

Aedificator

Sutor

A

B

C

D

Domus

Calceus

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

QVINTVS

Aedificatorem igitur a futore accipere opus illius & ipsum illi suū dare oportet. Si igitur primū sit id iustū quod comparatione rationū est æquum: deinde repassio fuerit: erit quod dicitur. sin minus nō erit æquū neq; constabit societas. Nihil enim phibet unius opus alterius opere prestabilius esse. Hec igitur ad æqualitatem redigantur oportet. Est autē hoc & in cæteris artibus. etenim e medio tollerent: nisi agens ageret & q̄tum & quale: & paties pateretur hoc & tantū & tale. nō enim duobus ex medicis fit societas: sed ex medico atq; agricola. & ex diuersis oīno ac inæqualibus. uesq; hi redigantur ad æqualitatem oportet. Quapropter ea uniuersa quorū est pmutatio inter sese cōparabilia quodāmodo esse oportet. p quo nūmus in usum hoīm uenit: & fit quodāmodo mediū metitur enim cuncta. Quare & nīmū atq; parum: quot nam calcei domui uel uictui sunt æquales. Oportet igitur quod est aedificator ad futorem tot pro domo uel alimento calceos esse. Quod si hoc nō fuerit: nō erit pmutatio neq; societas. hoc autē nō erit si nō æqua quodāmodo fuerint. Oportet ergo aliquo uno mensurari cunctas: sicut & antea diximus. Hoc autē est reuera qdem indigentia ipsa: quæ oīa continet: nam si nō indigeant: aut nō similiter nō erit permuratio: aut nō eadem erit. Nūmus autē ex instituto factus est ut pro indigentia sit. Et ppter ea nomen hoc habet: quod nō natura constat sed lege: & in nobis est situm ipsum mutare atq; inutilem facere. Erit igitur tunc repassio cū redacta fuerint ad æqualitatem: ut quod est ad futorē agricolæ: id sit opus futoris ad agricolæ opus. Oportet autē in figurā comparatiōis rationū ducere cū permurare uoluerint: si minus alterū extremū plus in se habebit: & minus. Sed cū hnt sua sic æquales & socii sunt: q̄a hæc æqualitas in ipsis fieri pōt: Atq; sit agricola qdē. A. & alimentum. C. futor autem. B. & opus ipsius quod in æqualitatem iam est redactum. D. Quod si hoc pacto non esset repassio: non esset sane societas.

non enim duobus ex medicis fit

Nūmus.

Indigentia.

Nūmus ex instituto factus ē

LIBER IV

Agricola **Sutor**
Alimentum **Calcei**

Ipsam aut indigentiam continere ut quid unum hoc sane declarat. Cum enim aut ambo se non indigent mutuo aut aliter: non fit permutatio sicut fit cum eius quispiam indiget hoc habet ipse: ut vini pro quo dat ille triticum exportandum. Oportet igitur hoc redigi ad æqualitatem. Quod si nunc non indigeat: nummus intercedit pro permutatioe futura ipsam si indiguerit fore. Liceat enim oportet hunc afferenti accipere. Patitur igitur idem & ipse: non enim semper æquale potest: attamen magis ipse persistere solet. Idcirco definitæ sint precio res omnes oportet: sic enim erit permutatio semper. Quæ si erit societas erit. Nummus igitur ut mensura res ipsas metiendo redigit ad æqualitatem. Etenim neque societas fuerit sine permutatione: neque permutatio sine æqualitate: neque æqualitas sine communi mensura. Atque re quidem vera fieri nequit: ut ea quæ adeo differunt conveniant communi mensura. Attamen indigentia ratione facti fieri potest. Unum quid igitur esse oportet: atque hoc ex positione. quapropter nummus vocatur. Hic enim facit ut omnia mensura conveniant: mensurant enim omnia nummo. Sit domus quidam A. Vinctiæ autem decem. B. & lectica collocetur in C. Atque A. quidam dimidium sit ipsius. B. si precium domus quinque uncia sint aut æquale. B. ipsi. C. autem id est lectica sit pars decima ipsius. B. Patet igitur quot lecticæ domui sunt æquales: sunt enim quinque.

Domus **Vinctiæ decem** **Lectica**
A **B** **C**

QVINTVS

Hoc autem modo permutatio erat anteaq̃ esset numinus . nihil enim interest siue lecticæ quinq; siue precium quinq; lecticarū detur pro domo. Dictum est igitur quid nam sit iustum atq; iniustum. His aut̃ determinatis constat iuris actōnem medium inter hæc esse: agere inq̃ ac pati iniuriā. Alterq; enim est plus habere alterum minus. Iustitia aut̃ nō eodem modo quo priores uirtutes mediocritas est. Sed q̃a medii est: iniustitia uero extremorum. Et iustitia quidem est qua iustus dicitur: actiuus electione iusti atq; distributiuus: & sibiipsi ad alium: ac alii ad alium: non hoc modo ut cōmodi quidem plus sibi tribuat: & pximo minus incōmodi autem contra: sed æqui quod ex comparatione rōnum exoritur: & alii simili modo ad alium. iniustitia autem contra iniusti. Hoc autem est nimium & parum: cōmodi uel incōmodi cōtra comparationem ratōnum. Quapropter iniustitia exuperatio est & defectus: quia est exuperationis & defectus. In se quidē exuperationis eius quod est simpliciter cōmodum: & defectus eius quod est incōmodum. In aliis autem totius quidē similiter. eius uero quod a comparatione rationum exorbitat ut contigerit. Iniuria autem minor q̃dem est iniuriā pati: maior aut̃ iniuriā facere. De iustitia igitur ac iniustitia quæ nā sit utriusq; natura: sit dictū hoc modo. Similiter & de iusto uniuersaliter atq; iniusto.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

Vm uero fieri possit ut iniuriā quispiā faciat: & non dum sit ipse iniustus: quales nā iniurias quispiam faciens unaquaq; iniustitia iam est iniustus: fur inq; uel adulter uel latro. An hoc modo nihil intererit. Etenim fieri potest ut quispiam coeat cum muliere sciens cum qua coit: sed non ob electionis principium: sed ob affectum . atq; iniuriā q̃dem agit: sed iniustus non est: ueluti neq; fur: furatus est tamen: neq; adulter: adulterium tñ fecit: & eodem de cæteris modo. Quomō

LIBER V

igitur sese habet ad ipsum iustum repassio dictum est antea. Oportet autem non latere iustum quod nunc quaerit id esse quod est simpliciter iustum: ipsum inquam iustum civile. Hoc autem est inter locios uite: ut sit sufficientia liberorum atque aequalium aut in comparatione rationum consistens: aut in numero. Quare in quibus hoc non est: inter eos civile iustum non est: sed quoddam iustum & per similitudinem quandam: in iis enim est iustum quibus inter se ponitur lex. Lex autem iis poni solet in quibus est iniustitia. Iudicium enim diiudicatio est iusti atque iniusti. In quibus vero est iniustitia in iis est etiam iniuriam facere: sed non in omnibus est iniustitia in quibus est iniuriam facere. Hoc autem est plus quidem ex simpliciter bonis: minus autem ex simpliciter malis sibi tribuere. Idcirco non sinimus hominem dominari sed rationem: quia sibi ipsi id facit & fit tyrannus: magistratus autem custos est iusti. Quod si iusti & aequi: atque quia nihil sibi ipsi plus tribuendum esse censet si est iustus. Ex simpliciter enim bono plus sibi non tribuit nisi comparatione rationum sit ad ipsum accommo-
dato datum: ideo alii non sibi ipsi laborat. Atque ob id ipsum alienum bonum inquirunt iustitiam esse: sicut & antea diximus. Merces ergo quaedam tribuenda est ipsi: honos inquam & premium. sed quibus hec non sufficiunt ii sunt tyranni. Herile autem paternumque iustum non idem: sed his est simile. non est enim iniustitia ad sua simpliciter. Id autem quod possideretur & filius qui diu sit parvus & non separatus: ut pars ipsius est patris: se vero nemo uult ledere. Quapropter non est ad seipsum iniustitia. neque ergo iustum neque iniustum civile. est enim lege: atque in his est in quibus lex esse potest. qui quidem ii sunt quibus inest aequalitas imperandi atque parendi. Idcirco magis ad uxorem iustum esse uidetur quam ad filios & ea que possidentur. hoc enim est rei familiaris iustum. Verum & hoc aliud est a civili.

Cap. ii. Iustus non iustus est
Iustus iustus aliud est naturale: aliud legitimum. Et natura

QVINTVS

le quidem est quod ubiq; uim habet eandem: & nō quia uidetur
uel nō uidetur. legitimū autem quod a principio quidem nihil
refert sic an aliter habeat: cum uero positum fuerit refert: quale
est mina captiuos redimi: uel capram diis sed nō duas oues ma-
ctare: & etiam ea que de singulis lege iubentur: ut sacra brasidæ
facere: & que publicis decretis instituuntur. Videntur autem qui-
busdam omnia talia esse: propterea q; omne quod natura cōstat
immobile est: & uim eādem habet ubiq; sicut ignis hic & apud
Persas urit. Iusta autem moueri uident. Vg; hoc non ita sese ha-
bet: sed aliquo modo. Atq; apud deos quidē nihil ullo modo for-
sitan est quod ita sese habet. apud nos autem est quidem aliquid
etiam natura cōstās mutabile uerum nō omne. Attamen aliud
est natura: aliud nō natura. Patet autem quidnam eorum quæ
possunt & aliter se habere natura cōstet & quid nō: sed lege ac
instituto si ambo mutari similiter possunt. & ad cætera eadē ac-
comodabitur definitio: dextra nanq; manus ualidior est leua na-
tura: & tamen fieri potest: ut omnes euadant apti ad utendū ma-
nu sinistra perinde ac dextra. Iusta autē ea que ex instituto sunt
& ob utilitatem similia sunt mēsuris: nō enim omnibus in locis
æquales sunt uini triticiq; mēsuræ. sed ubi quidem emunt ma-
iores sunt: ubi autem uendunt minores. Simili modo & ea quæ
non naturalia sunt sed humana iusta nō eadem sunt ubiq; nam
neq; respublicæ sed una tantū ubiq; scdm naturā est ipsa optia.
Vnumquodq; autem iustū & legitimū ut uniuersale sese habet
ad singula. Etenim ea que aguntur sunt multa: unūquodq; autē
illorum est unum. est enim uniuersale. Interest aut inter iniuriā
& iniustum: & inter ius & iustū. Iniustum enim est natura uel
instituto. Id aut ipsum cum actum fuerit iniuria est: antea uero
q̄ sit actum nullo modo est iniuria sed iniustū: pari modo & ius
Vocatur autem magis iuris actio ipsum cōmune: ius autem in-
iuriæ emendatio. Quæ uero & quot species uniuscuiusq; ipsorū
sint: & circa que uersantur considerandum est postea.

dextra manus ualidior est. leua

LIBER IV

Cap. iii.

Vm autem iusta sint & iniusta ea que diximus: iniuriam
 quidem quispiam facit & ius agit cum ea sua sponte agit
 Sed cum inuitus non iniuriam facit: neq; ius agit. Agit enim ea
 quibus accidit ut sint iusta aut iniusta. Iniuria autem atq; iuris
 actio tunc est cum a sponte agente fit: tunc enim uituperatur &
 simul tunc iniuria est. quare erit quid iniustum quidem: sed nō
 dum iniuria si non a sponte agente sit factū. Equidem id a spon-
 te agente fieri dico: quemadmodū & prius est dictū: quod quis-
 piam in se situm sciens agit & non ignorās: neq; quem neq; quo:
 neq; gratia cuius: ut quem pulsat & quo & gratia cuius: & unū
 quodq; illorum neq; per accidēs neq; ui: ut si quispiā ui mouens
 manum ipsius alium pulset. Sponte enim ipse tum sua non pul-
 sat: quippe cum nō sit in se situm. Fieri etiam potest ut qui pulsa-
 tur sit pater: ipse autem sciat quidē illum hominem esse: uel ali-
 quem eorum qui adsunt. ignoret autem esse patrem. Idem dicen-
 dum est & de eo gratia cuius agitur & circa totum etiam actum
 Quod igitur ignoratur: aut nō ignoratur quidem: nō est autē in
 ipso situm sed ui fit id omne agitur ab inuito. Et corū enim que
 nobis natura competūt complura scientes agimus atq; patimur:
 quorum nihil aut nostra sponte aut inuitis fit nobis: ut senescere
 aut mori. Est autem in iniustis ac iustis similiter id quod per ac-
 cidens dicimus: nam si quispiam depositum inuitus & ob timorē
 reddiderit: nō est dicendum hunc iustū aut ius agere nisi per
 accidens. Similiter est dicendum & cum iniuriā facere atq; iniu-
 sta per accidens agere: qui cogitur atq; inuitus non reddit depo-
 situm. Eorum autem que sponte agimus alia cum electione agi-
 mus alia sine electione. Ea cum electione agimus que antecessit
 deliberatio. Ea sine electione que nō antecessit deliberatio. Cum
 igitur lesio sit in societatibus triplex tunc sunt cum ignorance
 peccata cum quispiam egerit aut circa quem: aut quod: aut quo
 aut gratia cuius agere nō putauit: nā aut nō pcutere: aut nō hoc

QVINTVS

aut nō hunc: aut non gratia huiusce putauit: sed accidit id cuius gratia non putauit: ut non ut uulneraret sed ut pungeret: aut nō quem: aut non modo hoc. Atq; cum extra rōnem fit lesio infortuium est: cum nō extra rōnem sine tamen uitio peccatū. Etenim peccat quidem quispiam: cum in ipso est principium causæ. Aduersa uero fortuna utitur cum est foris. cum aut sciens quidem: sed nō deliberatione præmissa quispiam ledit iniuria est. Cuius generis ea sunt uniuersa que per iram efficiunt aliaq; animi perturbationes quecunq; necessario uel natura hominibus accidunt. hec enim iniuriæ sunt: atq; ii qui ob hæc nocent ac peccant iniuriam quidem faciunt. tamen nōdum ob hec ipsa sunt iniusti uel prauis: nō enim nocent ob prauitatem: sed cum nocet electione iniustus est atq; prauus. Quapropter perfecte ea que proficiunt ab ira: nō diiudicantur ex prouidentia fieri. Non enim is incipit qui facit ira: sed is qui prouocauit ad iram. Præterea nō fit in talibus controuersia si factum sit nec ne: sed si iure sit factum. Ira namq; ob apparentem oriri iniustitiā solet: nō enim de facto perinde atq; in cōmertis cōtendunt: ubi necesse est alteri improbū esse si non id faciat obliuione: sed de re cōueniētes iure an iniuria sit facta disceptant. Qui autem fecit insidias nō ignorat. quare alter putat iniuriam pati: alter nō putat. Quod si electione nocuerit iniuriam facit: atq; his iam iniuriis est iniustus qui iniuriam facit: cum comparisonem ratōum aut æqualitatem transgreditur. Pari modo iustus etiam est cum ius agit electione. Ius aut agit si solum sua sponte agit. Eorū autem que ab inuitis fiūt alia sunt uenia digna: alia non sunt uenia digna: nam ea que nō solum ignorantes: sed ob ignorationem etiā faciunt ignoscenda sunt: sed ea que faciunt nō ob ignoratiōē. sed ignorantes qdem ob affectū nō naturalem: neq; humanum non sunt uenia digna.

Cap. iiii.

Mbigeat autem quispiam si determinatum sit satis de faciendo patiendq; iniuriam: atq; si ita sit ut Euripides in-

LIBER IV

quit absurde dicens: Quæris parentem quomodo occidi meam? Sero est brevis: non exitus longos habet. Volens uolentem: uel uolentem non uolens. Vtrum enim re uera sua sponte quispiam iniuriâ patiatur an nemo: sed oēs inuiti: quemadmodū & omnes qui iniuriâ agunt sua faciunt sponte. Et utrum omnes hoc modo: an quidam sponte quidā inuiti. Similiter & cum patiunt homines ius: nam oēs cum ius agunt sua faciunt sponte. Quare consentaneum est rōni similiter opponi eos qui iniuriâ & qui ius patiuntur: ut aut sponte patiantur aut inuiti. At absurdum uidebitur si omnes etiâ ius pati sua sponte dixerimus. Nonnulli namq; nō sua sponte ius patiuntur. Enimuero de hoc quoq; quispiam dubitauerit: si omnis qui passus est iniustum iniuriâ patiatur. An ut in agēdo sic & in patiēdo res sese habet. Etenim fit ut ad utrūq; per accidēs ipsa iusta accōmodentur: & eodem modo iniusta. Nō enim est idem iniusta agere & iniurias agere: neq; iniusta pati & iniurias pati. Similiter & in agēdo patiēdoq; ius. Fieri enim nō potest ut patiatur quisq; iniuriâ: nisi quis iniuriâ faciat. aut ius patiatur: nisi ius quispiam agat. Quod si simpliciter iniuriâ facere sit sua sponte quempiam lædere: & id ipsum sponte inquā lædere sit lædere scientem & quem & quo atq; quomō. Incontinens autē ipse sibi sua noceat sponte: ipse nimirū iniuriâ patiē sua sponte. sic riq; potest ut sibi ipsi iniuriâ faciat. Atq; hoc etiam ipsum unum quid est eorū que dubitantur: si fieri inquā possit ut sibi ipsi quispiam iniuriâ faciat. præterea fit ut sua sponte quispiā ob incōtinentiam ab alio sponte nocente lædatur. Quare fit ut sua sponte aliq; iniuriâ patiatur. An definitio dicta nō recte sese habet: sed huic lædere inquā scientē & quem & quo atq; quomodo: hoc est addendum præter illius uoluntatē. Lædit igit aliquis sua sponte patitur atq; iniusta: sed iniuriâ sua sponte patitur nemo. nemo namq; uult. Neq; incontinens ipse: sed præter uoluntatem agit.

QVINTVS

neq; enim ullus id uult quod non existimat esse bonum. incōti-
nens aut id agit quod nō putat esse agendum. Qui uero dat sua
quēadmodū arma Diomedi glaucus dedit: ut dicit Homerus.
Proq; nouem centum pro ferro tradidit aurum.
Is iniuriam nō patitur. Dare nanq; est collocatum in ipso: sed ut
iniuriam patiatur nō est in potestate ipsius sitū: sed is sit qui in-
iuriam agat oportet. Patet igitur sua sponte neminem iniuriam
pati. Insuper ex iis quę proposuimus hec duo restāt deinceps di-
cenda: uter iniuriam faciat: is ne qui plus prāter dignitatem tri-
buit: an is qui illud habet. Et si fieri possit ut sibi ipsi quispiā in-
iuriam faciat. Etenim si sit illud quod prius est dictū & q̄ distri-
buit nō qui plus habet iniuriā faciat si quispiā plus alii q̄ sibi tri-
buat sciens sponteq; quod q̄dem moderati hoīes faciunt (Bonus
enim & æquus minora sibi tribuere solet) is profecto sibi ipsi in-
iuriam facit. An neq; hoc simplex est. Ex alio nāq; bono plus for-
te consequitur: ut gloriam: aut absolute honestum. Soluitur prā-
terea & per definitionem agēdi iniuriam. nihil enim ipse prāter
suam patitur uolūtatem. quare nō iniuriam patitur ob id ipsum
sed si minus capit læditur tantum. Patet autem & distribuētem
iniuriā agere: sed nō eum semper qui plus habet: nō enim is in-
iuriam facit cui inest iniustū: sed is cui potestas inest id faciendi
sponte. Hec autem est unde est principium actus: quod quidem
in ipso est distribuyente: nō in accipiente. Prāterea cū facere mul-
tis dicat̄ modis: & modo quodam expertiā animā: & manus: &
seruus occidat hero iubente: iniuriam quidē non agit: iniusta au-
tem facit. Insuper si iudicauit ignorās: nō iniuriā facit legitimo
iusto: nec est iniustum iudiciū. Est tamen aliquo modo iniustū.
Aliud enim est legitimū iustū aliud primū & naturale. Sin ue-
ro cognoscens iudicauit iniuste: plus habet & ipse uel gratiā uel
uindictā. Perinde igit̄ & is qui ob hec iudicauit iniuste plus ha-
bet: atq; si quispiā acceperit iniurię partem: nam in illis qui fun-
dum peruerso iudicio tribuit nō fundum caput sed argentū. At

LIBER IV°

qui putant homines in seipsis esse sitū iniurias facere. Quapropter & iustum esse facile arbitrant. hoc autē nō ita sese habet. Coire nanq; cum uxore uicini: & pulsare proximū dareq; argentum manu facile est & collocat in ipsis. Sed hec agere sic se habentes neq; facile est: neq; in ipsis est sitū. Simili modo cognoscere iusta atq; iniusta nullam sapientiam esse putant. propterea q; non est difficile ea de quibus leges dictitant intelligere. At nō hec sunt ipsa iusta nisi per accidēs: sed tunc sunt iusta cū quodā aguntur modo: & quodam distribuuntur modo. Id autē difficilius est q̄ ea que sanitatem efficiunt scire. Et ibi nanq; mel uinum ueratum adustionem incisionemue scire perfacile sane est. Sed quonā modo ad sanitatem efficiendam & cui & quando sint tribuēda tanta est difficultas scire: quāta est medicū esse. Ob id autem ipsum & iusti nō minus esse putant iniuriam facere: quia uir iustus nō minus: sed etiam magis horum singula facere potest: uitare inq; uxorem cuiuspiam: & pulsare aliquem: & uir fortis in acie proicere clypeū tergisq; uersis fugam surripere. At timide agere & iniuriam facere nō est hec facere nisi per accidens: sed sic se habentem hec facere: quemadmodum & mederi atq; curare nō est incidere uel non incidere: aut medicamēta dare aut nō dare: sed hoc modo sese habentem hec agere. Iusta autē in iis sunt qui participes sunt eoz que sunt simpliciter bona: habent autem & exuperationem in his & defectum: nam quibusdam nō est ipsorū exuperatio: ut diis fortasse. quibusdam uero nulla pars est utilis: incurabilibus inquā malis: sed omnia nocent. Quibusdam autem usq; ad aliquem terminum atq; hoc est humanum.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

Einceps dicendum est de aequitate & bonitate: atq; a quo & bono: quonā mō sese habet eqtas qdē & bonitas ad iu-

QVINTVS

stitiam: æquum autem & bonum ad iustum: Nam consideranti-
 bus neq; simpliciter idem: neque genere diuersum esse uidetur.
 Atq; interdum laudamus æquum & bonū uirumq; talem. qua-
 re & ad alia laudantes transferimus pro bono: ipsum æquius de-
 clarantes melius esse. Interdum rationem sequentibus absurdū
 uidetur: si æquum & bonum sit. quid præter iustum laudabile
 sit: nam aut iustum non est studiosum: aut æquum & bonum: si
 aliud sit a iusto aut idem sunt si utrunq; est studiosum. Hæc igitur
 dubitatio ob ea fere quæ dicta sunt nascitur de ipso æquo &
 bono. Recte autem aliquo modo sese habēt omnia: & nihil pror-
 sus ipsis aduersatur: nam æquum & bonum iustum est: & est ali-
 quo iusto melius: & non ut aliquod aliud genus melius est ipso
 iusto. Idem est ergo iustum atque æquum & bonum. & utrunq;
 quidem est studiosum. præstabilius autem est ipsum æquum &
 bonum. Fit autem hæc dubitatio: quia æquum & bonum iustū
 quidem est: nō autem lege: sed emendatio legitimi iusti. Causa au-
 tem est: quia lex quidem omnis uniuersalis est. fieri autem non
 potest ut de quibusdam uniuersaliter recte dicat. In quibus igitur
 uniuersaliter quidem dicere necesse est. fieri autem nō potest
 ut recte dicatur: in iis lex id accipit quod fit plarumq; nō igno-
 rans peccatum. Et est nihilominus recta: peccatum enim non est
 in lege: nec in legislatore: sed in ipsa rei natura. Continuo nanq;
 rerum earum que sub actionem cadunt materia talis est. Cū igitur
 lex quidem uniuersaliter loquitur: in his autem præter uni-
 uersale quippiam accidit: tum recte sese habet ut ea parte qua le-
 gislator omisit atq; peccauit absolute locutus emendet defectus.
 Qd & ipse legislator si adesset hoc mō dixisset: & si sciuisset iubē-
 tem legē tulisset. Quapropter iustū qdem est & præstabilius ali-
 quo iusto: non tamen simpliciter iusto: sed eo quod peccat. pro-
 pterea quod simpliciter dictū est. Atq; hæc est natura ipsius æq-
 & boni. emendatio legis ea ex parte qua deficit: ob uniuersales
 hoc enim est causa: Et ut non omnia sint lege: quia de quibus

dam impossibile est ponere legem. quare decreto est opus. Indefi-
finite nanq; rei indefinita & regula est: sicut & ædificatiõis. Les-
biæ plumbea norma: Ad lapidis enim figuram mutatur & non
manet: & decretum ad res ipsas simili modo. Patet igit; quid est
æquū & bonū. & esse iustum & quo iusto præstabilius. Ex quo
etiā patet & quis nā sit homo bonus & æquus: est enim is qui ta-
lia eligit & agit: & qui nō exacte iustum in deteriore exequit;
partem: sed imminuit: tam & si legem adiutricem ad illud habet
Et habitus hic æquitas & bonitas dicitur. quæ quidem iustitia
quædam est & non alius quisq; habitus.

Cap. ii.

At ex iis que diximus si fieri possit ut sibiipsi quispiam
iniuriam faciat nec ne. Iusta enim quedā ex omni uirtute
a lege sunt ordinata: & lex nō iubet seipsum quenq; occidere: que
uero nō iubet uetat. Præterea cum quispiam contra legem lædit
nō laceffit: tum is iniuriam sponte facit. Sponte autem is in-
iuriam facit qui scit & eum cui facit: & modū quo facit. At qui
seipsum ob iram occidit: sponte id quod lex nō permittit contra
legem efficit rectam. iniuriam ergo facit. Sed cui nam quæso: an
ciuitati nō sibiipsi: nam sua patitur sponte. nemo uero sponte in-
iuriam patitur. Quapropter & ciuitas mulctat. & instituta est
ignominia quædam aduersus eum qui sibi mortem consciuit: ut
ciuitati iniuriam facientem. Præterea fieri non potest ut sibiipsi
quisquam iniuriam faciat ea ratione qua iniustus est qui solum
iniuriam facit: & non omnino est uitiosus: hic enim differt ab il-
lo: Homo nanque iniustus est modo quodam sic prauus ut ipse
timidus non ut totam habens prauitatem. Quare nec hac iniu-
stitia sibiipsi quisquam iniuriam facit: nam idem simul ablatū
ab aliquo: ac eidem additum esset: quod fieri nequit: sed semp in-
ter plures iustū atq; iniustum esse necesse est. Præterea qui iniu-
riam facit sponte agit & electione & prior: qui nanq; lesus idem
uicissim facit iniuriam facere non uidetur. Ipse autem simul ea-

QVINTVS

dem patitur sibi; facit. præterea sua sponte quispiam iniuriā patitur. Insuper sine singulis iniuriis iniuriam facit nemo. At nemo adulterium sua cum uxore committit: nemo parietem confodit suum: nemo res suas furatur. Omnino autem hoc tibi inquit iniuriam facere soluitur definitione iniuriam patiendi: sua namque sponte patitur iniuriam nemo. At uero constat utrumque prauum esse: facere inquit iniuriam atque pati: alterum enim est plus: alterum minus habere medio. Quod quidem perinde se habet atque in medicina quidem quod ad sanitatem: in exercendi autem arte quod ad habitudinem corporis bonā conducit. peius tamen est iniuriam facere: hoc enim cum uitio est atque uituperatur. & uitio uel perfecto & simpliciter uel prope, non enim omne quod sponte fit cum iniustitia est, sed pati iniuriam sine uitio & iniustitia est. Pati igitur iniuriam per se quidem minus est malum: per accidens autem nihil prohibet maius esse malum. At non curæ est artis: sed dolorem lateris maiorem morbum quam pedis offensionem esse dicit. quam fieri potest nonnunquam contra per accidens: si euenierit ut quispiam offenso pede caperetur ab hoste ut trucidaretur. At qui per translationem atque similitudinem est iustum non sibi ad seipsum: sed suorum quibusdam. Non omne autem iustum sed herile uel reifamiliaris. His enim rationibus distat ea pars animæ quæ rationem habet ab ea parte quæ est rationis experta. ad quas inspicientibus: ad seipsum iniustitia esse uidetur: præterea quod in his est pati aliquid contra suas appetitiones. Ut igitur est quid iustum magistratum gerenti: & quibus ipse præest: sic & his etiam esse uidetur. Sed de iustitia quidem cæterisque morum uirtutibus hoc sit modo determinatum.

Finis quinti libri.

LIBER

TRACTATVS PRIMVS.

Cap.i.

Vm antea dictum sit medium expetendū esse: non id quod nimium est atq; parum: & medium perinde sese habeat atq; recta ratio dicat: hoc ipsum deinceps diuidamus oportet. In omnibus enī dictis habitibus quemadmodum & in ceteris est quoddā signum: ad quod is incipiens qui rationem habet intēdit atq; remittit. Estq; quidam terminus mediocritatum: quas inter exuperationem delectumq; dicimus esse: ita sese habentes ut recta ratio statuit. Atq; sermo talis est quidem uerus: non tamen dilucidus: nam & in quauis opera atq; cura circa quam uersatur scientia uerum est dicere: neq; nimium neq; parum esse elaborandum uel quiescendum: sed mediocriter & ut ratio recta praescribit. Atqui hoc tantum habet nihil plus scierit ut si quispiam dixerit ea esse corpori affrenda que medicina & ut is qui hanc habet scientiam iubet. Quapropter & circa habitus animi nō modo uere hoc dictū esse oportet: sed etiam determinatū quenā sit ipsa ratio recta: & quā eius sit definitio. Virtutes itaq; animae superioribus in locis diuisimus: & alias moris: alias mentis diximus esse. Atq; de moris quidem uirtutibus iam transegimus. de reliquis uero dicamus oportet: prius hūc de anima declaratis. Duas igit esse animae partes antea diximus: Eam quā rōnis est particeps: & eam quā eiusdē est expers. Nunc autē identidem pars ea quā rationem habet est diuidenda. atq; sit suppositum duas esse partis quā sunt particeps rationis: Vnam qua contemplamur ea quorum principia ut aliter sese habeant minime fieri potest. Alterā qua perspicimus ea quā aliter sese habere possunt. Ex nanq; animae partes diuersae sunt genere quā sunt aptae ad res eas cognoscendas: quā genere differunt. Siqdem ipsis inest res cognitio similitudine quadam atq; accommodatione. atq; harū altera uis sciendi: altera uis subducendi rationem uocetur. Consultare nanq; rationemq; sub

SEXTVS

ducere eadem possunt. Nemo aut de is rebus consultat. que aliter sese habere non possunt. Quare uis subducendi rationem una pars eius partis est animae: quae rationis est particeps. Sumendum est igitur quis nam utriusque sit optimus habitus. hic enim utriusque est uirtus. Virtus autem est ad proprium opus.

Cap. ii.

Ria sunt in anima que habentur agendi principia: ueritasque: Sensus: Intellectus: Appetitus. Atque sensus nullius est principium actus. quod quidem ex eo patet: quia belluae sensum quidem habent. actionis autem sunt expertes. Est autem id in appetitu persecutio atque fuga: quod est affirmatio negatioque in mente. Quare cum moris quidem uirtus habitus sit electiuus. electio uero appetitus deliberatiuus. ob hec ipsa & rationem ueram & appetitum rectum esse oportet: si electio sit studiosa atque eadem illam quidem dicere hunc autem persequi. Haec igitur mens atque ueritas actiua est. mentis autem eius quae contemplandi non agendi neque faciendi principium est bonum ac malum uerum est atque falsum. Hoc enim mentis est omnis opus. sed actiue mentis ueritas est consentanea appetitui recto. Electio igitur actus principium est unde est motus: sed non id gratia cuius. Appetitus autem eaque ratio quae alicuius est gratia electio nis principium est. Idcirco neque sine intellectu menteque: neque sine habitu moris est ipsa electio. Sine namque mente atque more non est actio bona: nec item contraria. Mens autem ipsa nihil mouet: sed ea quae alicuius est gratia et actiua: haec enim & effectrici menti praestit: nam omnis qui facit gratia huius facit. & non est simpliciter finis sed ad aliquid. & alicuius id quod efficitur: sed non id quod agitur. ipsa namque bona actio finis est: & huius est appetitus. Quapropter electio uel intellectus est appetitiuus uel appetitus intellectiuus. & tale principium est homo. Nulla autem res facta est eligibilis. nemo enim eligit illum expugnasse. Neque enim de eo quisque consultat quod factum est: sed de futuro ac contingente. factum autem non contingit non factum esse. Quapropter recte Agatho dixit.

LIBER 32

Hoc etiam ipse deus soloq; carere uidetur.
Infectum ut faciat quod factum est atq; peractum.
Opus igitur utriusq; partis intellectus ueritas est. Quare qbus
habitus maxie pars utraq; uerū dicitur sunt amba; uirtutes.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

E ipsis igitur rursus dicamus oportet altius initio sumpto
Sint itaq; ea quibus uerum anima dicit affirmando aut
negando numero quinq;. Hec aut sunt: ars: scientia: prudentia:
sapia: intellectus. Fieri enim pōt ut falsum existimatione opinio
neq; dicat. Scientia igitur quidnam sit hinc perspicuum est si ex
acte dicere oportet & non similitudines sequi: Omnes enim pu-
tamus id quod scimus aliter sese habere non posse. Que uero
possunt aliter se habere post contemplationem latent si sint an
non sint. ipsum ergo scibile necessario est. ergo est æternum.
Que enī necessario simpliciter sunt æterna sunt omnia. At æter-
na ingenita & icorruptibilia sunt. Præterea omnis scientia doce-
ri & scibile disci posse uidetur. At ex antea notis ut in resolutionis
etiam diximus sit omnis doctrina: nam alia per inductionem:
alia p ratiocinationem efficitur. Atque inductio quidem princi-
pium est ipsius uniuersalis. Ratiocinatio autem est ex uniuersa-
libus. Sunt enim principia ex quibus ipsa ratiocinatio constat:
quorum non est ratiocinatio. ergo inductio. Scientia ergo demō-
stratiuus est habitus: & cætera quæ in resolutionis determinau-
mus. Tum enim quispiam scit cum aliquo modo credit & sunt
ipsi principia nota: Si enim nō sunt magis q̄ conclusio nota per
accidens habebit scientiam. De scientia igitur sit hoc modo de-
terminatum.

Cap. ii.

Orū que aliter sese habere possunt est & aliquid quod
sub effectorem: & aliquid quod sub actionem cadit.

SEXTVS

Diuerſa uero ſunt effectio atq; actus. De his autem ipſis & extrariis ſermonibus credimus. Quare & habitus qui cum ratione actius eſt diuerſus eſt ab eo habitu qui cum ratione eſt effectiuus. Neq; alterum ab altero cōtinetur. Neq; enim effectio actus eſt: neq; actus effectio. Atqui cum extruendarum edium facultas ars quedam ſit ac habitus quidam faciendi cum ratione: nullaq; ſit ars quæ nō ſit habitus faciendi cum ratione: nec ullus habitus talis qui nō ſit ars: ſit ut idem ſit ars/atq; habitus faciendi uera cum ratione. At uero circa generatiōem ars omnis uerſatur. & inuentionem contemplationem ue quonam modo fiat eorum aliquid que & eſſe & non eſſe poſſunt: & quorum principium non in eo quod efficitur ſed in ipſo eſt faciente. Nā neq; eorum que neceſſario ſunt uel fiunt eſt ars: neq; eorum que ſunt ſecundum naturā. Hæc enim in ſeipſis habent principium ipſum. Cum autem effectio atq; actus diuerſa ſint: artem effectiōis eſſe non actus neceſſe eſt. Atq; circa eadem quodāmodo uerſatur ars & fortuna: quemadmodum & Agarho dicit: Quippe ars fortunam fortunaq; diligit artem. Ars igitur ut diximus habitus eſt quidam faciendi uera cum ratione. Contrarium autem artis habitus eſt faciendi falſa cum ratione circa id quod ſeſe aliter habere poteſt.

Cap. iiii.

de prudentia uero quānam ſit percipiemus: ſi contemplantur quosnam ipſos prudentes dicimus eſſe. Videtur itaq; prudentis eſſe bene cōſulere poſſe circa ea que ſibi ſunt bona ac profunt: non aliqua ex parte: ut quenam ad ſanitatē uel uires, ſed que ad bene uiuendū oīo cōducant. Argumento eſt id ita eſſe: eos etiā qui circa aliquid uerſantur prudentes dici: cum bene ad finem ſtudioſum aliquem excogitauerint ea quorum nulla eſt ars. Quare & omnino prudens iſ eſt: qui ad cōſultandum eſt aptus. Conſultat autem de iis nemo: quæ aliter ſeſe habere non poſſunt: aut de iis quæ ipſe agere nequit.

h

LIBER XXXII

Quare si scientia quidem est cum demonstratione: quorum autem principia aliter sese habere possunt eorum non est demonstratio (cuncta enim & aliter sese habere possunt) neque de iis que sunt necessario consultatio fieri potest: ipsa prudentia perfectio neque scientia neque ars esse potest. Scientia quidem quia sub actionem cadit aliter sese habere potest. Ars autem quod aliud actionis/aliud effectio est genus. Restat ergo habitum ipsam esse agendi uera cum ratione circa ea que sunt bona homini atque mala. finis enim effectio est quid aliud preter ipsam effectioem. Actionis uero non semper. Est enim ipsa bona actio finis. Quocirca Periclem & uiros tales arbitramur esse prudentes: quia que sibi ipsis & que ceteris hominibus sunt bona perspicere possunt. Esse autem eos tales putamus qui ad rem familiarem atque ad rem publicam administrandam sunt apti. Vnde & temperantiam conseruatricem prudentiam appellamus. Conseruat autem tale existimationem. Voluptas. n. & dolor non omnem existimationem corrumpit atque peruertit. Non enim hanc: triangulum tres angulos aequales duobus rectis habere. Sed eas que circa id habent quod cadit in actionem. Nam principium quidem rerum agendarum id est gratia cuius sunt ipsae. ei uero qui corruptus est ob uoluptatem aut dolorem continuo non uidebitur principium ipsum. nec huius gratia ac propter hoc ipsum expetenda esse uniuersa atque agenda. Vitium enim principii corruptiuum est. Quare prudentiam habitum esse agendi circa humana bona uera cum ratione necesse est. At uero artis quidem est uirtus. prudentiam uero non est. Et in arte quidem qui sua sponte peccat magis est expendendus. circa uero prudentiam minus: quemadmodum & circa uirtutes. Patet igitur prudentiam uirtutem quandam esse: non artem. Cum autem duae sint animae partes rationem habentes: alterius erit ipsa prudentia uirtus. ipsius inquam opinatiuae. Nam & opinatio circa id uersatur quod aliter sese habere potest. & prudentia ipsa. Atqui neque habitus est cum ratione solum. Huius autem indicium est: talis quidem habitus obliuionem esse: prudentiam uero non esse.

SEXTVS

Cap. iiii.

Ubi autem scientia existimatio sit de uniuersalibus & iis
que necessario sunt: suntq; demonstrabiliū scientiaq; oīs
principia (est enim ipsa scientia cum ratione) principii rei scibi-
lis nec est sciētia nec ars nec prudentia. Scientia: quia ipsum sci-
bile demonstrabile est. Ars & prudentia: quia in iis uersantur que
se se aliter habere possunt. At neq; sapientia est. est enim sapiētis
de quibusdā demonstrationē hēre. Qd si ea quibus uerū dicimus
& nunq; falsum in iis que possunt aut non possunt aliter se ha-
bere hęc sunt: scientia/prudentia/sapiētia/intellectus. Horū autē
trium habituum nullus esse potest. atq; tres dico prudentiā/sciē-
tiam/sapientiam. Restat intellectum esse principiorū.

Cap. v.

Sapientiam in actibus iis tribuimus: qui in ipsis sunt ex-
actissimi. Phidiam enim sapientem sculptorem lapidum
dicimus: & Polycletem statuarium itidem sapientem. Atq; hic p
sapientiā nil aliud intelligimus q̄ ipsius artis uirtutē. At quosdā
etiam esse sapientes omnino: nō aliqua ex parte nec aliqd aliud
q̄ sapientes arbitramur: ut in Margere dixit Homerus:

Diuum is munere: nec fessor nec durus arator:

Nec sapiens alia ulla nimirum extitit arte.

Quare cōstat exactissimam scientiā: ipsam sapientiam esse. Sa-
pientem ergo non solū ea scire que ex principiis cognoscuntur:
sed etiā circa principia dicere uera oportet. Quare sapiētia: intel-
lectus est & scientia: & ut caput habēs sciētia rez eaz: quæ sum-
mis afficiuntur honoribus. Perabsurdū est enim si quispiā facul-
tatem ciuilem aut prudentiam studiosissimā esse putet: si non sit
homo eoz optimū que sunt in mundo. Quod si salubre quidem
ac bonū aliud est hominibus: aliud piscibus: album autem & re-
ctum semper est idem: & sapiēs omnes idem pfecto: prudēs uero
diuersum dixerint esse. Quod enim circa seipsum recte singula
perspicit id prudentiam habere dixerint: & huic ipsa cōmiserint.

h 2

Qua propter & nonnullas beluas prudentiā habere dicunt que
 cunq; in sua uita prouidendi uim habere uidentur. Constat igit
 eandem non esse sapientiam & facultatem ciuilem. Nam si eam
 facultatem sapientiam esse dicēt: quæ circa cōmoda propria uer-
 satur: multæ sane sapientiæ erunt. Non enim una circa omnium
 animalium bonum: sed alia atq; alia circa unumquodq; uersat:
 nisi de omnibus que sunt una sit & facultas medendi. Qd si ho-
 mo præstantissimum esse ceterorum animalium diceretur: nil re-
 fert. Etenim homine sunt alia longe diuiniora natura. ut ea ma-
 nifestissime ex quibus ipse constitit mundus. Patet igitur ex iis
que diximus sapientiam scientiam esse & intellectum eorū quæ
honorabilissima sunt natura. Quapropter Anaxagoram & Tha-
 lem & similes sapientes quidem at non prudentes inquit esse
 cum uident ipsos propria cōmoda ignorare. Et superflua quidē
 & admiranda & difficilia cognitu diuināq; scire ipsos. Sed inuti-
 lia dicunt: quia non quærunt bona humana. prudentia autem
 circa humana uersatur: & in quibus habet consultatio locū. Pru-
 dentis enim hoc maxime opus dicimus esse bene inq; consulere.
 Consultat autem de iis nemo que aliter sese habere non possunt
 & quorum non est aliquis finis. Atq; is bonum agendum. is au-
 tem ad bene consulendum est simpliciter aptus: qui coniectura
 quod est homini optimum eorum que cadunt in actionem exco-
 gitando mente capere potest. Neq; prudentia est uniuersalium
 solum: sed singula etiam oportet cognoscere. est enim actiua &
 actio circa singula ipsa uersat. quapp & nesciētes nōnulli magis
 q̄ nōnulli scientes idonei sunt ad agendū & in ceteris ii q̄ sūt ex-
 perti. Nam si quispiam sciat leues carnes facile concoqui ac esse
 salubres: quæ uero sint leues ignoret: non efficiet sanitatem. Sed
 qui scit auium carnes leues esse atq; salubres: is efficiet magis.
 Prudentia autem est actiua. Quare utranq; cognitionē aut hanc
 potius habere oportet: fuerit autem quedam & hec architecturæ
 subiēns rationem.

SEXTVS

Cap. vi.

T qui ciuilis facultas & prudentia idem est habitus : esse
 tamen ipsarum non idem est. Eius autem quæ in ciuitate
 uersatur ea quidem quæ est ut architectura prudentia : legum est
 ferendarum facultas. Quæ uero in singulis uersatur : ciuilis no-
 mine cõmunis uocatur. Hæc autem est actiua deliberatiua. De-
 cretum enim in actiõem uenit ut ultimum. Idcirco rem ciuilem
 hos solos gerere dicunt. Hi namq; soli agunt : periade atq; ii qui
 suis manibus artis conficiunt opus. Videtur autem ea maxime
 prudentia esse : qua sibi ipsi quispiam uni quærit ac prospicit bo-
 na. Atq; hæc ipso cõmuni nomine prudentia nuncupatur. Illæ
 autem alia gubernandæ rei familiaris : alia ferendarum legum fa-
 cultas : alia ciuilis uocatur. Atq; huius alia est deliberatiua : alia
 iudicialis. Cognitionis igitur quædam species fuerit ea quæ bo-
 na sunt sibi scire. Sed magnam differentiã habet. Atq; qui sciunt
 ea quæ sibi ipsis sunt bona in illisq; uersantur prudentes esse ui-
 dentur. ciuiles autem negotiosi. Quapropter & Euripides dixit :
 Qui namq; prudens sum : negotio sine
 Licebat inter milites cui uiueret
 Equam ue partem habere cunctis ex bonis
 Quærit enim quod sibi ipsis est bonum : & hoc arbitrantur esse
 agendum. Ex hac igitur opinione est ortum prudentes hos esse.
 Et tamen proprium uniuscuiusq; bonum non est fortasse sine rei
 familiaris gubernatiõe atq; ciuilis. Præterea quonam modo sua
 ciuilibq; administranda sit res : non est manifestum atq; conside-
 randum est. Indicatur id quod dicitur illo signo. Geometræ eni
 iuuenes & mathematici ac sapientes in talibus fiunt : prudentes
 autem fieri non uidentur. Causa autem est : quod & singularium
 rerum est ipsa prudentia . quæ quidem per experientiam notæ
 fiunt. Iuuenis autem non est expertus. Experientiam enim tem-
 poris efficit longitudo . Nam & hoc quispiam considerauerit :
 cur puer mathematicus quidem fieri potest : sapiens autem aut

h3

modo sequens est in
 adulterio qui sine peccato
 est prius inquit sapientem

LIBER

naturalis non potest. An quia mathematica quidem sunt per abstractionem. Horum uero principia experientia innotescunt: & hec quidem adolescentes non credunt sed dicunt. Illorum autem definitiones non sunt obscurae. Præterea peccatum quod fit in consulendo aut circa uniuersale aut circa singulare fieri solet. Ignorare namque quispiam potest: aut omnes aquas ponderosas esse praeuasi: aut hanc ponderosam esse. Prudentiam autem non esse scientiam patet, est enim ut dictum est ipsius extremi. Tale enim id quod cadit in actionem: opponitur igitur intellectui, hic enim est terminorum ratio quorum non est. Hæc autem est ultimi cuius non est scientia: sed sensus non propriorum quidem. Sed qualis est is quo sentimus id quod ultimum in mathematicis est triangulum esse, stabitur enim & ibi. Sed prudentia magis est hic sensus. Illius autem est alia species.

TRACTATUS TERTIVS.

Cap. i.

a T uero querere ac consultare differunt. Consultare namque est aliquid querere. Oportet autem & de bona consultatione quidnam sit accipere. Vtrum scientia quedam sit: an opinio an coniectatio bona: an aliquod aliud genus? Scientia igitur non est. Non enim de iis querunt que sciunt. At bona consultatio quedam est consultatio. Qui uero consultat querit rationemque subducit. Atqui neque bona coniectatio est, ipsa namque sine ratione & cito fit, ad consultationem uero longum temporis spatium adhibetur. Atque aiunt celeriter quidem deliberata esse agenda, cum mora autem consulendum. Præterea diuersa sunt sollertia & consultatio bona. Sollertia uero bona quedam est coniectatio. At neque opinio ulla est. Sed cum is qui male deliberat peccet, is autem qui bene consultat recte deliberet: constat bonam consultationem rectitudinem esse quandam. Non autem scientiæ neque opinionis. Scientiæ namque non est rectitudo, quippe cum neque peccatum sit opi-

SEXTVS

nionis uero rectitudo ueritas est. Et insuper determinatum iam est id omne cuius est opinatio. At uero neq; sine ratione est ipsa consultatio bona. Deficit ergo a mente. hec enim nondū est enūtiatio. Etenim opinatio nō inquisitio sed quedam iam enūtiatio est. Qui uero consultat: siue bene siue male consulat: quatit aliquid rationēq; subducit. Sed ipsa consultatio bona: consilii quedam est rectitudo. Quapropter quarendū est primū quidnam sit consilium: & circa quid ipsum uersetur. Cum uero multipliciter rectitudo dicatur: constat non omnem rectitudinem bonam consultationem esse. Incoherens enim & prauus id quod uidere proponit attinget cogitando rationemq; subducendo. Quare recte quidem cōsultabit. malum autem magnū existimabit. Bene uero consultasse: bonum quoddam esse constat. Talis enim rectitudo consilii qua bonum quispiam assequi potest bona est consultatio. At potest quispiam & hoc ratiocinatione falsa attingere: & id quod facere oportet assequi. Non autem per quod oportet sed falsus medius terminus esse potest. Quare nec ipsa bona est consultatio: qua quispiam adipiscitur id quod oportet. nō tamē per quod oporteret. Præterea fieri potest ut. alius lōgo deliberās tempore id consequatur: alius cito. Igitur nec illa bona est cōsultatio. Sed ea reductio bona est consultatio qua quispiam ratione conducentis assequitur quod oportet & ut oportet & cū oportet. Insup sit ut & absolute quispiā bene consultet: & ad aliquē finē. Atq; bona quidem consultatio absolute est ea qua ad eum finem qui est absolute finis pergitur recte. Quedam autem ea. qua ad aliquē finem. Qd si bene consultare prudentium est: consultatio bona rectitudo est ea qua ratione cōferentis ad aliquem pergitur finem: cuius ipsa prudentia est existimatio uera.

Cap. ii.

Et & ipsa sagacitas: cui cōtrarium est hebetudo. Quibus sagaces dicimus ac hebetes nec idem omnino quod scientia aut opinio (omnes enī scientes uel opinantes sagaces essent)

nec ulla quedam sciētia: ut aut medicina de sanis: aut geometria circa magnitudines. Neq; enim de iis est que sunt semper & nō mouentur: neq; de quouis eorum que fiunt. sed de quibus dubitauerit quispiam aut consultauerit. Quapropter est quidem de iis circa que uersatur prudentia. Non est autem idem sagacitas & prudentia. Prudentia nāq; preceptiua est. Finis enim ipsius est quidnam sit agendum aut non agendum precipere. sagacitas autem uis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas & bona sagacitas: quippe cum sagaces sint & boni sagaces. Neq; autem habere neq; accipere prudentiam est ipsa sagacitas. sed in opinationis usu ad ea bene iudicanda de quibus est prudentia alio dicente consistit. fitq; hic perinde atq; cum discipulus ea discit ac comprehendit: que a scientiam tradente præcipiuntur.

Cap. iiii.

A uero quæ uocatur sententia qua bene sentientes hoīes dicimus: sententiāq; habere: iudicium est rectum æquū & boni uiri. Cuius hoc iudicium est. Bonum enim & æquum uirum ad ignoscendum procliuem dicimus esse. & ueniam in aliquibus dare bonum & æquum esse. At uenia sententia est iudicatiua recta æqui & boni uiri. recta autem est ea quæ est ipsius ueracis. Omnes autē habitus non sine ratione ad idem tendunt. Nam sententiā/sagacitatem/prudentiam & mentem ad eodē afferentes: prudentes illos atq; sagaces & sententiā habere mentemq; dicimus. Omnes enim hæ potentie extremorum sunt ac singularium. Atq; idem ea ratione qua est idoneus ad ea iudicanda de quibus est prudens sagax est beneq; sentiens: aut ad dandam ueniam aptus. Bona enim & æqua omnibus sunt cōmunia bonis ea ratione qua ad alium tendunt. Sunt autem singularia & extrema ea omnia que agi possunt. Et prudētem oportet ipsa cognoscere. Et sagacitas & sententia circa hæ ipsa uersatur. Hæc autem sunt extrema & intellectus extremorū: est ad partē utrāq;. Etenim primorū terminorū ac extremorū intellectus est & nō rō.

SEXTVS

Is quidem qui ad demonstrationes attinet immobilium terminorum atque primorum. Is autem qui in agendis rebus uersatur extremi & contingētis atque alterius propositionis. Hæc enī principia sunt eius gratia cuius. Ex singulis enī oritur ipsū uniuersale. Horum igitur sensum habere oportet. hic autem est intellectus. Quapropter & naturalia hæc esse uidentur. Atque sapiens quidem natura est nemo. sententiam autem habet & sagacitatem & intellectum natura. Signum autem est nos hæc ætates etiam sequi putare. atque hæc ætas intellectum & sententiam habet. tanquam causa sit ipsa natura. Quocirca principium & finis est intellectus. Ex his enim & de his ipsæ demonstrationes efficiuntur. Quare non minus eorum qui sunt experti: & seniores: uel prudentium in demonstrabilibus sententiis opinionibusue: quam ipsis demonstrationibus mentem adhibere oportet. Quia namque iam experientia usum habent principia ipsa cernunt. Quid igitur prudentia & sapientia est: & in quibus utraq; uersatur: & diuersarum animarum partium utranque uirtutem esse iam diximus.

TRACTATVS QVARTVS.

Cap. i.

Ubitauerit autem quispiam ad quidnam habitus hi sint utiles. Nam sapientia quidem nihil eorum contemplantur ex quibus fuerit homo felix. Nullius enim est generationis: prudentia autem hoc quidem habet. Sed cuiusnam gratia opus est ipsa: si prudentia quidem est ea quæ circa iusta & honesta bonaque homini uersatur. Hæc autem sunt ea que uiri boni est agere: atque ipsa sciendo non magis ad agendum nos sumus idonei si uirtutes sunt habitus: quemadmodum nec ea sana que non efficiunt bonam corporis habitudinem: sed ab ipsa proueniunt. Non enim magis apti sumus ad hæc agenda medendi artem aut exercendorum corporum facultatem habendo. Quod si non horum gratia sit ponenda prudentia: sed ut studiosi homines fiant: iis non fuerit utilis sane qui iam sunt studiosi. At nec etiam iis qui studiosi non sunt. Nihil enim refert siue ipsi

habeant: siue aliis habentibus pareant. Atque hoc satis est nobis quemadmodum & in sanitate. Nam & si ualere uolumus: medicinam tamen non discimus. Insuper absurdum sane uidebitur si prudentia quæ quidem est inferior sapientia: sit magis domina quam ipsa magisque princeps. Nam ea que agit: dominatur in singulis atque iubet. De his igitur est dicendum. nunc enim de ipsis dubitauimus tantum. Primum itaque dicimus has expetendas necessario per seipsas esse: quippe cum sint partium utrarumque uirtutes: etiam si neutra ipsarum quicquam efficiat. Deinde & faciunt quidem. At non ut medicina sanitatem: sed ut sanitas sic sapientia felicitatem. Nam cum sit pars totius uirtutis felicem efficit ex eo quia habetur ac operatur. Præterea opus ipsum & per prudentiam & per uirtutem moris efficitur. Etenim uirtus quidem propositum ipsum efficit rectum: prudentia autem ea que in illud perducit. Quarta autem partis animæ: quæ quidem est principium uegetandi nulla est talis uirtus: quippe cum in ipsa sit agere aut non agere situm. De eo uero quod dictum est non esse magis aptos ob prudentiam homines ad honesta iustaque agenda: paulo altius incipiendum est: hoc principio sumpto. Nam ut & iusta agentes quosdam non dum iustos esse dicimus: ut eos qui faciunt ea que legibus sunt instituta inuiti uel ob ignorantem uel ob aliquid aliud & non ob ipsa: & si agunt ea que oportet & quod uirum oportet agere studiosum: sic ut uidetur agere singula unumquemque oportet modo quodam affectum. ut sit homo bonus ob electionem inquam & ipsorum gratia que aguntur. Electionem igitur rectam efficit uirtus. Sed ea que illius gratia sunt agenda non sunt ipsius uirtutis: sed ad aliam potentiam spectant. Dicendum autem de ipsis dilucidius est. Est igitur quedam potentia: quam habilitatem uocant. Hæc talis est ut ea possit agere atque attingere que ad suppositam intentionem conducunt. Si igitur propositum sit honestum: laudabilis est. sin improbum: uersutia est. Quapropter & ipsos prudentes habiles & uersutos dicimus esse. Ipsa uero prudentia non est

SEXTVS

quidē hęc dicta potentia. Non tamen est sine ipsa. Habitus autē ipse huic oculo imprimitur animæ. Neq; absq; uirtute sicut diximus: atq; constat. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habet: cum talis sit ipse finis & ipsum optimum quicqd tandem sit illud. Sit autem uerbi gratia quiduis. Hoc autem nō nisi bono uiro uidetur. Prouitas enim peruertit: facitq; ut circa principia rerum agendarum homo fallatur. Quare patet prudētem neminem esse posse nisi sit bonus.

Cap. ii.

Considerandum est iterum & de uirtute. Etenim ut prudētia sese habet ad habilitatem/ quæ non est idem sed similis: sic & proprie uirtus sese habet ad naturalem uirtutem. Oībus enim singuli mores inesse quodāmodo natura uidentur. Etenim & iusti natura fortesq; atq; ad temperantiam nati apparent: ceteraq; continuo habemus ex ipso ortu. Sed esse tamen querimus aliquid aliud: quod est proprie bonum: & talia modo alio nobis inesse. pueris enim ac beluis naturales habitus insunt. At absq; mente nocere uidentur. Atq; ut robusto fit in corpore sine oculis se mouente (errat enim uehementer ex eo quia non habet uisū) sic & hic accidit. Si uero mentem acceperint in agendo differt. Atq; habitus ille similis tunc erit pprie uirtus. Quare ut in opinatiuo duæ sunt species: habilitas atq; prudentia. sic & in morali sunt duæ: una naturalis uirtus: altera proprie uirtus. Atq; harum ea quæ est proprie uirtus non fit sine prudentia. Quapropter inquirunt uirtutes omnes prudentias esse. Et Socrates partim recte quærebat: partim peccabat. peccabat quia uirtutes oīs prudentias esse putabat. bene dicebat q; non esse sine prudentia ipsas aiebat. Hoc autem huius indicium est. Etenim nūc omnes cum uirtutem definiunt dicentes ipsam habitum esse & afferentes ea circa que uersatur: addunt secundum rectam rationem. At recta est ea quæ est secundum prudentiam. Videntur igitur omnes uaticinari quodammodo talem habitum esse uirtutē qui

LIBER 32

est secundum prudentiam. Oportet autem parumper migrare. Est enim is habitus uirtus: qui non solum est secundum rationē rectam: sed cum recta etiam ratione. Recta autem de talibus ratio ipsa est sane prudentia. Socrates igitur uirtutes ipsas rationes esse arbitrabatur. Omnes enim sciētias esse dicebat. At nos cum ratione esse censemus. Patet igitur ex dictis fieri non posse ut sine prudentia sit homo proprie bonus: & absq; morū uirtute prudens. At enim & ea ratio qua quispiam differuerit separari uirtutes hinc solui potest. non enim idem ad omnes suscipiendas aptissimus est ingenio. quare aliam iam accepit: aliam nondum accepit. Hoc enim in naturalibus quide; uirtutibus fieri potest. At in iis quibus absolute dicitur homo bonus fieri nequit. Etenim cum prudentia quæ est una simul inerunt uniuersæ. Constat autem & prudentia opus esse: etiam si non esset actiua: quia partis est uirtus. Et sine prudentia sineq; uirtute electionem rectā non fore. Altera nanq; finem: altera ea que sunt ad finem agere facit. At uero neq; sapientiæ præest: neq; prestabilioris est partis: sicut neq; ars medendi præsidet sanitati. Non enim utitur ipsa: sed uidet ut fiat. Illius igitur gratia/non illi iubet. Præterea simile est & si quispiam facultatem ciuilem principem esse deorum dicat: propterea q; præcipit de omnibus que aguntur in ciuitate.

Finis Sexti Libri.

SEPTIMVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

Ost hec dicendum est: alio sumpto principio tres esse species eorum quæ circa mores sunt fugienda: Vitium/Incontinentiam/Feritatem. Atq; contraria quidem duobus manifesta sunt. Aliud enim uirtutem: aliud continentiam appellamus. Ad feritatem autem & immanitatem maxime uirtutem eam conuenit dicere quæ est supra nos: Heroicam inq; quandam atq; diuinam ut Homerus de Hectore propterea quod eximia bonitate præstabat dicentem Priamum induxit.

Nec iam hominis sane mortalis filius ille
Esse uidebatur sed diuo semine natus.

Quare si ex hominibus ob uirtutis excellentiâ dii fiût ut aiunt: talis quidam is habitus fuerit/qui feritati opponitur. Etenim ut fere neq; uitium est neq; uirtus/sic neq; dei. sed hæc quidem præstabilius est uirtute: illa aut diuersum quid a uitio genus. Atq; ut raro fit uirum esse diuum: ut appellare Lacones consueueris: cum ualde aliquem admirantur (dicunt enim uir diuus hic est) sic & ferus atq; immanis est inter homines raro. Maxime uero inter nationes Barbaras est. Fiunt autem quidam tales & ob morbos: lesionesq; principii. Et eos etiam homines qui in uitiiis exuperant: hac infami consueuimus appellatione notare. Sed de tali quidem dispositione mentio aliqua posterius fiet. De uitio uero prius est dictum: Nunc de incontinentia molli- tie luxuq; & de continentia atq; constantia est dicendum. Neq; enim ut idem quod uirtus & uitium: neq; ut diuersum genus hec sunt putanda. Atq; ut in cæteris egimus asserre ea quæ uidentur oportet: & dubitare primum. Deinde omnia que probabilia sunt aut saltem plurima maximeq; precipua circa hos affectus ostendere. Nam si soluantur quidem ea que difficultatem afferunt: relinquuntur autem ea que probabilia sunt:

fatis sane fuerit demonstratū. Videtur itaq; continentia quidem constantiaq; studiosa esse ac laudabilis: Incontinentia uero & molities praua atq; uituperabilis: & idem esse continens & in ratione persistens: & idem etiam incontinens & rationem egrediens. Et incontinens quidem improba sciens improba esse/agit ob perturbationem. continens autem cupiditates sciens prauas esse non sequitur ob rationem. Et temperantem quidem continentem esse aiunt atq; constantem. Talem autem alii temperantem esse omnem: alii nullum dicunt. Et item intemperantem incontinentem esse: & incontinentem intemperantem confuse: nonnunquam diuersos inquit esse. Interdum etiam ipsum prudentem incontinentem esse non posse. Interdum nonnullos homines qui prudentes ac habiles sunt incontinentes esse dicunt. Præterea incontinentes & iræ & honoris & lucri dicuntur. Ea igitur que dicuntur: hec sunt.

Cap. ii.

Vbitauerit autem quispiam: qui sit ut recte aliquis existimās agat incontinenter? Scientem igitur inquit quidam impossibile esse. Nam absurdum est ut arbitrabatur Socrates: si scientia insit/aliud quippiam uincere & ipsum perinde atq; mancipium trahere. Socrates enim omnino contra rationem ipsam pugnat: incontinentiamq; exterminabat. Neminem enim existimantem præter id quod est optimum agere: sed ob ignorantiam dicebat. Hæc igitur sententia iis aduersatur que manifeste apparent. Atq; quærere oportet quisnam in ipsa perturbatione: si ob ignoranciam agit: ignorantis sit modus? Constat enim incontinentem non putare illud esse bonum antequam in perturbatione sit constitutus. Sunt autem qui hæc partim concedunt/partim non concedunt. Etenim scientia quidem nihil ualidius confitentur. At huic non assentiuntur neminem agere præter id quod uisum est melius. Quapropter inquit incontinentem a uoluptatibus superari/non scientiam quidem sed opinionem habentem. At uero si sit opinio non scientia: neq; uehemens existimatio quæ resistit: sed

SEPTIMVS

remissa/sicut in ambigentibus uenia danda est si nō in his per-
sistit aduersus uehementes cupiditates. At prauitati non est ue-
nia danda: nec alijs cuiq̃ que uituperabilia sunt. Est ne igitur
id quod resistit prudentia? Hæc enim est ualidissimū. At est ab-
surdum: erit enim idem prudens atq; incontinens simul. Nemo
aut̃ dixerit prudentis esse ea sponte agere que prauissima sunt:
& insuper demonstratum est antea prudentem aptum ad agen-
dum esse. Etenim quidam extremos & cæteras uirtutes habere.
Præterea si continens est ex eo quia uehementes ac prauas ha-
bet cupiditates: neq; temperans continens erit: neq; continens
temperans. Etenim neq; uehemētes habere cupiditates neq; pra-
uas/est temperantis. At oportet: Nam si cupiditates sint bonæ:
prauus/est habitus ille qui phibet non sequi. Quare non omnis
continentia est studiosa. Sin imbecilles & nō prauæ: nō est quid
egregiū/nec etiā magnum quid/si sint prauæ ac imbecilles. Præ-
terea si continentia in quauis opinione facit persistere/praua est
ut si & in falsa. Et si incontinentia a quauis opinione dimoueri
erit aliqua incōtinentia studiosa. quale fecit Neoptolemus apud
Sophoclem in Philoctete. Est enim laudabilis quia nō perstitit
in iis quæ suaserat Vlysses ob mentiendi dolorem. Præterea ca-
prio mentiēs dubitatio est. Quia nāq; admirabilia præterq; opi-
nionem sophistæ inferre uolunt redarguendos: ut cum attigerint
uideant acuti. ratiocinatio facta dubitatio fit. Ligat enim mens
cum manere quidem non uult: quia conclusio non placet. proce-
dere autem non potest: quia rationem soluere nequit. Fit au-
tem aliqua ratione ut imprudentia cum incontinentia sit uir-
tus. Qui nanq; habet utrunq;: contraria iis que existimat ob in-
continentiā ager. Existimat aut̃ bona esse mala: & agere nō opor-
tere. quare bona aget & nō mala. Præterea qui persuasus agit uo-
luptatesq; sequitur atq; eligit: melior eo uidebitur esse qui nō ob
rationem sed ob incontinentiā agit. Nam facilius curari potest:
quippe cum possit illi dissuaderi. At incontinens obnoxius est ei

proverbio quo dicimus: Quid insuper bibere opus est/cum strā-
gulat aqua? Etenim si non persuasum esset ipsi ea non agenda
esse que agit: dissuasus tandem cessasset. Nunc uero persuasum
est ei & nihilominus talia agit. Insup si circa uniuersa cōtinen-
tia sit atq; incontinentia. quisnā sit ille qui est incontinens abso-
lute. Nemo enim habet incontinentias omnis. Dicimus autem
quosdam simpliciter incontinentes esse. Tales igitur quedam
hac in materia dubitationes emergunt. Horum autem alia tol-
lere/alia relinquere oportet. Dubitationis enim solutio inuen-
tio est.

Cap. iiii.

Rūm itaq; considerandum est si incontinentes scien-
tes agant/nec ne.& quonam modo scientes. Deinde circa
que sit incontinens ponendus & continens: Vtrum circa uolu-
ptatem omnem atq; dolorem: an circa definitas quasdam uolu-
ptates atq; dolores. Et utrum idem sit an diuersus continēs atq;
constans. Similiter & de cæteris que ad hanc attinent contem-
plationem. Est autem considerationis initium: utrum continens
& incontinens/iis circa que uersantur differant an modo. Dico
autem sic utrum incontinens ex eo solum sit incontinens: quia
circa hæc uersatur. an non: sed ipso modo: an utrisq;. Deinde si
continentia & incontinentia sint circa uniuersa / nec ne. Neq;
enim circa omnia uersatur is qui est incontinens absolute: sed
circa ea circa que est intemperans: neq; simpliciter sese habet ad
illa. Esset enim incontinentia ac intemperantia idem: sed hoc
modo. Nam ille quidem eligens ducitur putans semper oportere
persequi uoluptatem præsentem. Incontinens autem non pu-
tat quidem persequitur tamen. Si itaq; uera sit opinio sed non
scientia qua transgredientes incontinentes homines agunt: nihil
refert ad rationem. Nonnulli nanq; eorū qui opinantur non am-
bigunt: sed arbitrantur exacte se scire. Si igit opinātes ex eo qd re-
misisse credunt magis q̄ scientes cōtra suā agent existimationem:

SEPTIMVS

nihil differret ab opinione scientia. Sunt enim qui non minus opinionem suam quam alii suam scientiam credunt: ut ex Heraclito patet. Sed cum dupliciter dicatur scire (nam & is qui scientiam quidem habet non autem utitur ipsa & is qui utitur dicitur scire) hæc inter sese different: habentem inquam scientiam ac non contemplantem & habentem ac contemplantem: agere ea que agere non oportet. Hoc enim uidetur absurdum. Sed non si agat non contemplando. Præterea cum propositionum duo sint modi: nihil prohibet ut quispiam agat contrarium eius quod scit: si habeat quidem utraque: uniuersali tamen & non particulari propositione utatur. Nam ea que aguntur singularia sunt. Differt autem & ipsum uniuersale. nam aliud est in ipso: aliud in re. ut omni homini sicca conducunt. & hic est homo: uel siccu est quod est tale. Sed si hoc sit tale: aut non habet: aut non operatur. Magna igitur per hos emergit utique differentia modorum. atque adeo ut hoc quidem modo non absurdum esse: alio uero modo mirabile uideatur. Præterea fit ut homines scientiam habeant alio modo quam nuper diximus. Nam in habendo quidem: sed non in utendo differentem cernimus habitum ut quispiam & habeat quodammodo & non habeat ipsum. qualis est dormiens & furens ac ebrius. At hoc modo disponuntur ii qui sunt in perturbationibus constituti. nam ira & cupiditates ueneræ ceteraque similia corpus etiam manifeste permutant: atque nonnullos & in furorem ac insaniam adigunt. Patet igitur dicendum esse incontinentes perinde sese habere atque hi sunt affecti. Dicere autem eas sententias quæ a scientia proficiunt nullum est signum. Etenim ii qui sunt in hisce perturbationibus constituti demonstrationes & carmina dicunt Empedoclis. Et qui primum discunt/nectunt quidem orationes: sed nondum sciunt. Oportet enim ipsorum insideat menti ad quod tempore opus est. Quare putandum est ut histriones poemata recitent: sic & incontinentes sententias dicere. Insuper & hoc modo quispiam naturaliter inspexit causam. Opinionum enim

alia est uniuersalis : alia de singularibus / quibus iā ipse presidet
 sensus. Atq; cum ex ipsis ratio fuerit una. anima conclusū ipsum
 in contemplandis quidem dicat / in agendis autem rebus conti-
 nuo agat necesse est. Nam si omne dulce gustare oportet: & hoc
 est dulce ut unum quid singularium: is hoc simul & agat qui po-
 test nec phibetur necesse est. Cum igitur una quidē uniuersalis
 inest opinio gustare uetans. alia uero dicit omne dulce uolupta-
 tem afferre: & hoc esse dulce. hæc autem operatur: atq; inest for-
 te cupiditas: illa quidem hoc fugere dicit. Cupiditas autem du-
 cit: mouere enim singulas partes potest. Quare fit ut a ratione
 quodammodo & opinatione incontinententer agatur: non tamen
 per se contraria / sed per accidens. Cupiditas enim recte rationi
 sed non opinatio aduersatur. Quare & propter hoc bestia non
 sunt incontinentes: quia non uniuersalem existimationem / sed
 singularium imaginationem atq; memoriam habēt. Quomodo
 autem soluitur ignoratio ac rursus fit incontinens sciens: eadem
 est ratio & de ebrio & dormiente: & non est huius propria per-
 scutationis: quam quidem a naturalibus audire oportet. Cum
 autem ultima propositio rei sit sensibilis opinatio / atq; actuum
 domina: hanc incontinens aut non habet dum est in perturba-
 tione: aut sic se habet ut in habendo non sit scire / sed dicere. per
 inde atq; tumultus Empedoclis carmina profert. Et quia ter-
 minus extremus non est uniuersalis nec ad scientiam ut uniuersa-
 lis attinet. atq; id accidere uidet quod Socrates quærebat. Nō
 enim ea que proprie scientia est presente fit perturbatio: nec ipsa
 ob perturbationem distrahitur: sed sensitua. De his igitur si sci-
 ens inq; incontinens an non sciens & quonam modo sciens in-
 continententer agat: tot a nobis sint dicta.

Cap. iiii.

Trum sit aliquis incōtinens absolute: an aliqua ex parte
 sint omnes. & si sit: in quibusnam sit / dicendum deinceps
 est. Patet igitur continentes atq; constantes / & incontinentes

SEPTIMVS

ac molles circa uoluptates doloresq; uersari. Quoniam eorum que uoluptatem efficiunt: alia sunt necessaria: alia per se quidem expetibilia sunt: exuperationem autem habent. Atq; necessaria quidem dico: que ad ipsum pertinent corpus: alimentum inq; ueneris usum: & huiusmodi cetera: circa que temperantiam intemperantiamq; posuimus. Non necessaria uero: per se autem expetibilia/ uictoriam/ honorem/ diuitias/ & que sunt similis generis: que bona sunt & delectant. Eos quidem qui in his præter rectam rationem quæ est in ipsis exuperant: absolute quidem incontinentes non dicimus. sed hæc addentes/ pecuniarum incontinentes & lucri & honoris & iræ dicimus/ ut diuersos & similitudine nomen idem habentes: ut homo qui ludo in Olympico uicit. Communis enim ratio parum ab illius ratione propria differebat. attamen erat diuersa. Atq; huius signum est illud: Nam incontinentia quidem non solum ut delictum/ sed etiam ut quoddam aut simpliciter aut aliqua ex parte uitium uituperatur. at horum nemo. Eorum autem qui circa corporis uoluptates uersantur: in quibus temperantem intemperantemq; ponimus: qui non eligendo sed præter electionem ac mentem/ efficiunt quidem uoluptatem exuperationes persequitur: dolorem autem inferentium fugit. famis. sitis. æstus. frigoris. & omnium que ad tactum gustumq; pertinent. is non additione circa hec inq; ut circa iram / sed absolute solum incontinens dicitur: cuius hoc indicium est. Circa namq; has uoluptates & non circa ullam illarum intemperantes dicuntur. Et propterea in eodem incontinentem ponimus & intemperantem: & continentem ac temperantem. sed illorum neminem: quod circa uoluptates easdem quodammodo doloresq; uersantur. Atq; sunt quidem hi circa hæc eadem: sed non eodem modo. Sed illi quidem eligunt: hi uero non eligunt. Quapropter potius eum intemperantem dixerimus/ qui non cupiens aut remisse exuperationes uoluptatū persequitur: ac mediocres fugit dolores/ q̄ hunc qui ob uehementes

LIBER

cupiditates eadem agit. Quid enim faceret ille si cupiditas adueniret ingens & circa rerum necessariarum indigentiam uehemens dolor. Cum autem cupiditatum ac uoluptatum alia genere sint honeste studiosque alie non sint. Eorum enim que uoluptatem efficiunt quedam expetibilia sunt natura: quedam hisce contraria: quedam media/quemadmodum prius distinximus: ut pecunia. lucrum. honor. uictoria. in omnibus talibus atque mediis non ex eo uituperantur homines: quia his afficiuntur cupiunt atque amant. sed ob modum: & quia exuperant. Quapropter qui praeter rationem aut uincunt aut sequuntur quippiam eorum que natura sunt honesta & bona non laudantur. ut ii qui circa honorem magis quam oporteat student: aut erga filios & parentes. Etenim bona sunt haec: & laudentur qui circa haec student. Attamen est & in his exuperatio quedam: si quispiam ut niobe & aduersus deos contenderet/aut sic erga patrem afficeret ut Satyrus ille qui patris amator appellabatur. insanire namque nimium uidebatur. Circa igitur haec nulla est prauitas: propterea quod unumquodque per se ut diximus natura est expetibile. Exuperationes tamen ipsorum improbe sunt ac fugiende. Similiter nec incontinentia. Etenim incontinentia non solum est fugienda/ sed etiam uituperanda. ob perturbationis autem similitudinem adiungentes singula incontinentiam circa unumquodque dicunt: ut malum medicum aut malum histrionem/ quem absolute non diceret malum. Ut igitur neque hic absolute dicitur malus: quia non est uicium quicquam ipsorum: sed rationum comparatione simile: sic ut illic sola existimandum est incontinentiam & continentiam esse: que in iis est circa que temperantia intemperantiaque uersat. Circa autem iram per similitudinem dicimus. Quapropter & ipsam addentes incontinentem dicimus ire/quemadmodum & honoris & lucri.

Cap. v.

Utrum autem quedam natura uoluptatem efficiant: quorum alia simpliciter: alia generibus animalium/ uoluptatem atque hominum afferunt. quedam non natura: sed partim ob morbos: partim

SEPTIMVS

ob consuetudinem: partim ob naturas prauas delectent, licet & circa hos singula similes habitus cernere. Dico aut ipsos imanes ut mulierē illam quā grauidas rescindētem fetus deuorare aiūt: aut qualibus ferunt nōnullos circa pontū efferratos homines delectari. quorū alios inquit crudis: alios humanis carnibus gaudere. alios suos filios in conuiuīs comedendos mutuo dare. aut id quod de Phalaride dicit. Atq; hi quidem ferini habitus sunt. Alii aut quibusdā ob morbos & ob insaniā fiunt. ut qui mactauit matrem atq; comedit: quiq; coferui iecur item comedit. Alii sunt ex morbo uel ex cōsuetudine: ut euulsioēs pilorū & unguiū esus: & carbonū & terre & insup uenereorum habitus maribus. Aliis enim natura/ aliis ex consuetudine accidūt: ut iis qui a pueritia consuescunt. Quibus igit causa est natura: eos nemo dixerit incontinentes: quemadmodū neq; mulieres q; non futuunt sed futuuntur: pari modo neq; eos qui ob consuetudinem morbose se habent. Igitur singula quidem hec habere: extra fines est uitii: quemadmodum & ipsa feritas. Habentem aut uincere aut uinci: non est ea quā absolute est continentia aut incōtinentia. Sed ea quā per similitudinem dicitur. quemadmodum & is qui circa iram sic se habet dicendus est cū affectu & nō incontinens absolute. Omne nāq; uitium exuperans & dementia/ & timiditas/ & intemperantia/ & acerbitas: aut est ferinū/ aut ex morbo. Nam qui talis est natura ut uniuersa formidet: etiā si obstreperit forex/ timidus est timiditate ferina. Quidam etiā felem ob morbum pertimescebat. Et dementiū qui natura quidem ratione carent/ sensuq; tantūmodo uiuunt/ imanes sunt. quales nō nulle natiōes sūt lōge habitatiū Barbarorū. Qui uero nō natura sed ob morbos/ aut comitiales/ aut insaniā: ii sunt morboſi. Fieri aut potest ut hos aliqua quispiā interdum habeat tantū: sed nō superetur. ut si Phalaris puerum percipiens comedere sese detineret: aut ab nefanda libidine abstineret. Fit etiā ut nō solum habeat: uerum etiā superetur. Ut igitur & prauitas ea quidem

que est humana/absolute dicitur prauitas.alia uero cū additiōe
ferina inq̄ aut ex morbo & nō absolute: sic & incontinentiā alia
est ferina/alia ex morbo. Absolute aut̄ ea est sola quæ intempe-
rantie humane non egredit̄ fines. Perspicuū igit̄ est:incontinen-
tiā & continentiā in iis esse dūtaxat circa quæ intēperantia tem-
perantiaq; uersat̄:& in cæteris speciē aliā incōtinentie esse. quæ
quidem nō absolute/sed p̄ translationē incontinentia dici solet.

Cap.vi.

Ost̄ hæc minus esse turpem irā q̄ cupiditatū incontinen-
tiā ostendamus.Ira nāq; aliqua ex parte & nō perfecte ra-
tionem audire uidet̄. perinde atq; ueloces ministri/qui quidem
antea q̄ totum id audirent qđ dicitur/excurrunt:deinde in agē-
do aberrant.Canēs etiam anteaq̄ considerent si sit amicus/si tan-
tum pulsauerit ostium/latrant.Sic & ira p̄pter caliditatē celeri-
tatemq; naturæ audita quidem ratione non precepto autem au-
dito ad ipsam p̄perat ulctionē.Ratio nāq; uel imaginatio cōtu-
meliā aut paruipensionē esse ostendit. Illa aut̄ ac si ratiocina-
tione facta concluderit oportere tali bellum inferre/statim insur-
git.At cupiditas si solū dixerit ratio aut sensus hoc asferre uolu-
ptatem pergit ad fruendū.Quare ira quidē sequit̄ quodāmodo
rationem.Cupiditas aut̄ non sequit̄. turpior igit̄ est:Nā incon-
tinens quidem ire a ratiōe quodāmodo uincit̄:Cupiditatis aut̄
nō a ratione/sed a cupiditate.Præterea magis est ignoscendum:
si quispiam naturales appetitiones sequat̄/quippe cū & cupidi-
tates tales sequēti quæ sunt omnibūs cōmunes/& quoad cōmu-
nes sunt/uenia magis detur. At ira atq; acerbitas magis est na-
turalis/q̄ hæ cupiditates quæ exuperant & quæ nō sunt necessa-
rie:Vt qui se excusabat q̄ patrem pulsaret.& hic enim dixit suū
patrem pulsabat:& ille suū.Et hic etiam ostenso puero cum uir
fuerit me pulsabit.est enim nobis gentile.Et qui trahebatur a si-
lio sistere iubebat in ostio.Et se enim patrem Eousq; traxisse di-
cebat.Præterea iniusti magis sunt ii qui magis occulte p̄cedūt

SEPTIMVS

ac insidias faciunt. Iracundus igitur non insidias facit/nec iras sed est manifesta. Cupiditas autem contra:quemadmodum uenerem aiunt. nam ipsam dolos neectere dicunt.& Homerus Balteum ipsi tribuit:in quo fraudem etiam inesse dicit. Fraus quoq; inest quæ prudentem persepe sefellit. Quare si cupiditas magis sit iniusta q̄ ira & incontinentia quæ est circa ipsam turpior erit ea quæ est circa irā:& absolute incontinentia atq; quodāmodo uitiiū. Insuper nemo utiē libidine dolens. sed qui facit per iram: dolens omnis facit. qui uero exequit libidinem: id facit cum uoluptate. Si igit ea sunt magis iniusta quibus irasci magis est iustū:& incontinentia profecto quæ sit ob cupiditatē/magis erit iniusta. non est enim in ira libido. Incontinentiam igit circa cupiditates turpiorem esse incontinentiam circa iram:& continentiam atq; incontinentiam circa corporis cupiditates uoluptatesq; uersari/ex iis que diximus perspicuū euasit. Hæc aut ipsarū differētiæ sunt sumende. Nā ut ab initio diximus: alie sunt humane ac naturales/& genere & magnitudine: alie ferinæ: alie ob labefactatum principium atq; morbos emergunt. Circa aut hæc tantūmodo primas temperatā intemperatāq; uersat. Quapropter & feras nec temperatas nec intemperatas nisi per translationem dicimus. & si quod omnino aliud genus animalium ab alio differt petulantia coitu uoracitateq;. Non enim habent electionem nec ratiōem: sed dimote sunt a naturas. Perinde atq; homines ii qui sunt mēte capti atq; insani. Feritas aut minus est malum q̄ uitium: sed terribilius. Non enim corruptum est id quod est optimū ut in homines: sed nō habet. Fit igitur perinde atq; si quispiam inanimatū cum animato compararet/utrum sit peius. Semper enim prauitas eius quod non habet principium minus nocere potest. at mens est principium. Perinde est igit atq; si quispiā iniustitiā ad iniustum hominē compararet. Est enim utrunq; aliquo modo peius. Homo nanq; malus milies plura mala q̄ fera facere potest.

Cap. vii.

It ut circa uoluptates doloresq; per tactum gustūq; & cupiditates ac fugas/circa que uersari temperantiā & intemperantiā prius est definitum/ita sese habeat quispiā:ut aut superetur ab iis ipsis que pleriq; superant homines:aut superet ea ipsa a quibus pleriq; uincuntur. Atq; si circa uoluptates ita sese habeat:primo quidē modo incōtinens est:secundo aut continēs. Sin circa dolores:primo quidē modo mollis est:secundo aut cōstans. In hoc aut medio plurimog; hominū habitus collocantur & si ad deteriores magis declinant. Sed quoniā quādam uoluptates sunt necessarie:quādam non necessariae:& usq; ad quendam terminū. Exuperationes uero defectusq; non sunt necessarii. Et simili modo res sese habet & in cupiditatibus atq; doloribus:qui uoluptatum exuperationes:aut exuperantes uoluptates ob electionem atq; ob ipsas & ob nullam rem aliam inde prouenientē persequit̃ intemperās est. Hunc. n. nō penitere necesse est. quare est incurabilis. Quē enim nō penitet:is est incurabilis. Qui uero deficit oppositus est. At qui inter hos medius collocat̃ temperās est. Similiter intēperans est/& qui nō q̃a uincit̃/sed ob electionē dolores corporis fugit. Eog; aut qui nō eligunt:alius ob uoluptatē: alius ob eius fugā doloris qui a cupiditate puenit ducit̃. quare inter sese differunt. Cuilibet enim deterior esse uidebit̃ siq; nō cupiens/aut remisse/quippiā ageret turpe:q̃ uehementer cupiēs & si nō iratus pulsaret:q̃ cōcitatus ira. Quid enim ageret/si esset in perturbatione? Quapropter intēperans incontīnēte deterior est. At eog; quos diximus/alter mollitiā magis subiicit̃ specie: alter est incontīnens. Atq; incontīnenti quidem cōtinens:mollī uero constans opponit̃. Constantia nāq; in resistendo:continētia uero in superando cōsistit. suntq; diuersa resistere ac superare:sicut non uinci & uincere. Quapropter & continētia magis q̃ constantia est expetenda. Qui autem in his quibus pleriq; resistūt deficit:is mollis est & delicatus. Delitiā nāq; sūt mollitiā

SEPTIMVS

quedam. qui quidem uestem trahit: ne subeat laborem tollendi.
Et cum imitetur ægrotantem: se non putat miserum esse: qui mi-
sero similis est. Similiter res sese habet & circa continentia & in-
continentia. Nō est. n. mirū si quis a uehementibus & exuperati-
bus aut uoluptatibus aut doloribus uincit: quin ignoscendū est
si resistēs uincit tandem: Vt Theodecti poetæ Philottetes a ser-
pente morsus: aut Carcini cercyon in Halope: & ut homines ii
qui detinere risum enitentes accumulatum illum effundunt: ut
accidit Xenophāto. Sed si quis iis quibus multitudo resistere pōt:
succūbit: & nō aduersari pōt: non ob generis naturā aut ob mor-
bū: qualis est mollities quæ regibus Scythar: inest ob genus: &
ut mulier a uiri distat natura. Videt aut & is qui est ad iocū p-
pensior intēperans esse. est tamē mollis. Nā iocus relaxatio est si
quidē requies est. qui uero ad iocū pcliuius est: ex iis est q in hac
exuperāt. Atqui incōtinentiæ alia est temeritas/ alia infirmitas.
Quidā. n. deliberatōe facta non p̄sistunt in iis quæ statuerūt ob
perturbationē: quidā ex eo quia non consularunt a perturbati-
one ducuntur. Sunt enim qui anteficientes & prouidentes: ac
seipsos rationemq; excitantes non superantur a perturbatione:
siue uoluptatem id quod mouet: siue dolorē efficiat: perinde atq;
pretitillati non titillantur. Maxime autem celeres ac biliosi atra-
bili temeraria incontinentia sunt incontinentes. Illi enim ob ue-
locitatem: hi ob uehementiam nō expectāt rationem: ex eo quia
ipsius sunt imaginationis sequaces.

Cap. viii.

a T uero intemperantem quidē nō penitet/ ut est dictū: in
electione nāq; p̄sistit. Incontinēs aut facilis est ois ad pe-
nitentiā: quocirca nō ita res sese habet ut dubitauimus. sed ille
quidē incurabilis: hic aut est curabilis. Vitiū. n. morbis est hisce
per simile aquæ intercui inq; & tibi. Incontinentia uero morbo
comitiali. Etenim illud continua: hæc non continua est impro-
bitas. Atq; omnino diuersum est genus incontinentie atq; uitii.

Vitiū. n. latet: Incontinentia uero nō latet. Hos autē ipsos ii qui ante rōem ducunt / meliores iis sunt qui rōem quidē habent / nō autē persistunt in ea. a minore nāq; p̄turbatione uincunt / & non absq; deliberatiōe / ut illi. Incōtinens enim similis est iis qui cito fiunt ebrii & pauco uino / & pauciore q̄ pleriq;. Pater igit̃ incontinentiā uitiū non esse: nisi aliqua ex parte fortasse. Nā hęc quidem est preter electionem: illud autē cū electiōe: In actionibus tamen est similitudo: ut Demodocus in Milesios dixit. Milesii nāq; insipientes quidem nō sunt: ea tamen faciunt que agūt in sapientes: & incontinentes: iniusti quidē non sunt: iniuriā tamen faciūt. cum autē alter sit talis / ut nō ex eo quia est ipsi persuasum exuperantes corporis uoluptates prāterq; ratiōem rectā sequat̃: illi quidē dissuaderi facile: huic autē haud facile pōt. Principium enim ipsum uirtus quidē conseruat: uitiū uero corrūpit. Id autē gratia cuius: principium est in actibus: perinde ut suppositiones ipsę in mathematicis. Neq; igit̃ ibi docendorū principiorū est ratio: neq; hic. Sed uirtus aut naturalis / aut assuetudine parta causa est opinandi circa principiū recte. Talis igit̃ homo temperās est. at contrarius est intemperans. Est autē quidā alius ob p̄turbationē a recta ratione discedēs: quē p̄turbatio ut non agat quidē ut recta ratio iubet superat. Ut sit autē talis ut ipsi sit psualum oportere persēqui uoluptates libere tales non uincit. Atq; hic est incontinēs qui quidem intemperante melior est. Nec est absolute prauus. conseruat enim id in ipso quod est optimū: principiū inq; ipsum. Alius autē est huic contrarius qui persistit: & non ob p̄turbationē a ratione discedit. Ex his igit̃ patet hunc quidem studiosum: illum autem improbum habitum esse.

Cap. ix.

Verendum est utq; is sit incōtinens qui quauis in ratiōe electioneue perstat: an is qui in recta persistit? Et utq; is sit incontinens qui non permanet in quauis electiōe rationeue: an is qui non persistit in ratiōe falsa & electione nō recta? quē

SEPTIMVS

admodū antea dubitauimus. An per accidēs quidem in quauis per se autem in rōne uera rectaq; electione alter perstat/alter nō perstat. nā si quispiā hoc ob hoc expetit aut sequit̃: per se quidē hoc expetit aut sequit̃: per accidens aut̃ ipsum prius. At qđ est p̃ferid simpliciter esse dicimus. Quare fit/ut aliquo quidē modo quauis in opinione: absolute aut̃ in uera/alter persistat/alter nō persistat. Sunt aut̃ quidā in opinione p̃sistentes: quos pertinaces appellant. Hi nō nisi cū difficultate dimoueri a sua sentētia possunt. Et simile quidem quid habēt cū continēte: sicut & prodigus cū liberali: & audax cū confidēte. Sunt aut̃ in multis ab illo diuersi. cōtinens enim nō mutat sententiā ob perturbationē atq; cupiditatē. Nā cū acciderit facillē sese offert recta persuadēti. Illi uero nō a rōne mutant̃: Nā cupiditates cupiunt atq; a uoluptatibus pleriq; ducunt̃. Sunt aut̃ ii pertinaces: qui suā sunt sententiā: & qui sunt indocti ac rustici: Atq; suā sententiā homines ob uoluptatem atq; dolorem sunt pertinaces. Gaudēt. n. uincentes si non e sua sentētia dissuasione ulla dimoueant̃. & dolent si sua sint irrita ut decreta. quare potius sunt incontinenti q̃ continēti similes. Sunt etiā qui nō ob incontinentiā in sententiā nō persistūt: ut Neoptolemus apud Sophoclem in philoctete: quanq̃ ob uoluptatē non persistit/ sed honestatem. Erat. n. honestū illi uera loqui: Ab Vlyssē aut̃ fuerat illi persuasum mentiri. Etenim non oīs qui p̃pter uoluptatē quippiā agit/ intemperans est/ aut prauus/ aut incontinens. sed qui agit ob turpem. Cū aut̃ sit & quidā talis: ut minus q̃ oporteat corpis gaudeat uoluptatibus nō persistens in ratione: inter hūc & incontinentē medius ipse continēs collocat̃. Incontinēs. n. nō p̃sistit in ratiōe: quia magis q̃ oportet uoluptatibus delectat̃. Hic uero nō p̃manet: quia minus q̃ oportet eisdem gaudet. At continens perstat: & ob neutrū sententiā mutat. Oportet aut̃ si continentia sit studiosum: habitus utrosq; contrarios improbos esse: quēadmodū & uident̃. Sed quia ppauis alter hoībus inest: raroq; admodū fit: ut temperantia soli cō-

trarium intemperantiæ esse uidetur: sic & continentia soli incontinentiæ aduersari putatur. At uero cum ob similitudinē multa dicant: factū est/ut & temperans p similitudinē cōtinens dicat. Cōtinens. n. talis est: ut nihil preter rōem ob uoluptatē corporis agat. & tēperans etiā talis est. Sed ille qdem habet prauas cupiditates: hic aut nō habet. Et hic qdē est talis ut nō delectet preter rōem: ille uero talis ut delectet quidē/ sed nō ducat. Similes etiā sunt incontines & intēperans: q quidē diuersi sunt. uterq. n. corpis sequit uoluptates: s; alter & oportere putat: alter nō putat.

Cap. x.

T qui neq; fieri pōt ut idem sit prudens atq; incontines simul. Est. n. demonstratū prudentē simul & more studiosū eundē esse. Preterea nō solū ex eo quia scit prudens est: sed ex eo etiā qā idoneus est ad agendū. At incōtinens nō est idoneus ad agendū. Habilē aut nihil prohibet esse incontinentem. Quapropter & interdū nōnulli prudentes esse uident atq; incontines quia differtabilitas a prudentia eo modo quē supra diximus. Et sunt rōne quidē ppinqua: electione uero diuersa. Nec incontines sese habet ut is qui scit ac contemplat: sed ut is qui dormit aut est uinolentus. & sponte sua quidē agit: scit. n. quodāmodo & quod & cuius gratia facit. Malignus tamē nō est. electio nāq; est bona. quare semimalignus est: & non iniustus. Nō est. n. insidiosus: nā ipsorū alter quidē nō persistit in his que statuit consultando. Biliosus aut atra bili/ nec ad consultandū omnino est aptus. Et similis est igitē incontines ciuitati/ quæ decernat quidem oīa que sunt agenda/ & leges habeat bonas: sed non utatur: ut Anaxandrides facere dixit: Vrbs consultabat: leges quæ negligit almas. Malignus autem ciuitati: quæ legibus quidem utat: sed prauis. Est aut continentia atq; incontinentia circa id quod multitudinis exuperat habitū. Alter enim magis alter minus persistit: q pluri possunt. facilius aut ea curari pōt incontinentia: quā biliosa.

SEPTIMVS

atra bili incontinenter agunt: q̄ eorū qui deliberant quidem/sed non persistunt. Et ii facilius curari possunt qui p̄ assuetudinem: q̄ ii qui natura incōtinentes sunt. est enim facilius consuetudinē q̄ naturā mutare. Ideo enim & consuetudinē mutare difficile est: quia similis est naturā: quemadmodū & Euenus poeta dixit. Vfus longus mos est ac meditatio crebra: Hunc tandem assero naturam mortalibus esse. Quid igit̄ continentia sit & incōtinentia: & quid constātia molitūq; & quomodo inter sese habeant habitus hi: iam diximus.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

D ipsum aut̄ ciuile philosophū ptinet de uoluptate cōtemplari atq; dolore. Hic enim architectus est finis: ad quē respicientes: unūquodq; aut malū aut bonū simpliciter dicimus. Insup̄ & necessariū est de ipsis cōsiderare: & uirtutē. n. morū & uitū circa dolores uoluptatesq; posuimus: & felicitatē plurimi cū uoluptate asserūt esse. Quibusdā igit̄ nulla uolūptas aut p̄ se aut p̄ accidēs bonū esse uidet̄. Non enim idē bonū esse putāt ac uoluptatē. Quibusdā nōnullā quidē bonā: plerēq; aut̄ prauā esse uident̄. Sūt & q̄ tertio censent: & si oēs sūt bonā: summū tamē bonū uoluptatē esse non posse. Non bonū igit̄ oīo esse putat̄: quia oīs uoluptas generatio est sensibilis ad naturā. Generatio uero nulla genus idē subit quod fines. Nulla. n. ædificatio domus est. Preterea uir temperans fugit ipsas uoluptates. Preterea prudēs psequit̄ uacuitatē doloris: nō id quod afficit uoluptatē. Preterea uoluptates impedimēto prudētīæ sūt. atq; quo magis hisce q̄spīa gaudet: eo magis impedit̄: ut in uenerea sit uoluptate. Nemo nāq; dū est in illa mēte q̄q̄ p̄spicere pōt. Preterea ars nulla est uoluptatis. & tamē oē bonū artis est opus. Insup̄ & pueri & fere ipsas uoluptates sequunt̄. Nō esse aut̄ oēs studiosas existimat̄: q̄ sūt & turpes atq; ifames: & q̄ asserūt detrimentū.

k

Eorū enim que uoluptatem efficiūt nōnulla pariunt mōrbos. Ex eo uero uoluptas summū bonū nō esse putat: quia nō est finis sed generatio. Hęc igitur fere sunt que de uoluptate dicuntur.

Cap. ii.

On effici ob ea que dicta sunt ut uoluptas bonū nō sit: nec id quod est optimū/ex hisce sane cōstabit. Primū nāq; cū bonū sit duplex. est enim aliud absolute: aliud alicui bonum. & natura ipsa & habitus hęc sequent: quare sequent & motus & generatiōes. Atq; eaz quę prauę uident esse: quedā sunt simpliciter prauę: alicui uero nō sunt: sed expetibiles huic. Quedā nec huic: s; nōnunq; & tpe paruo: expetibiles uero nō sunt. Quedā neq; uoluptates sunt: sed uident: quę sunt cū dolore & medicaminis gratia: quales sunt egrotantiū. Preterea cū bonorū aliud sit operatio: aliud habitus: operationes quę naturalē constituūt habitum: per accidens afficiūt uoluptate. Est igitur operatio in cupiditatibus indigentis habitus atq; natura. Nam & sine dolore cupiditateue sunt uoluptates: ut operationes contempladi: nō deficiente natura. Signū aut est q; nō eisdē gaudēt homines: cū repletur & cum est constituta natura. Sed cum est constituta his que simpliciter afficiunt uoluptate: cum repletur & contrariis. Nam & acris gaudent & amaris: quorū nihil prorsus aut natura aut simpliciter afficit uoluptate. quare nec uoluptates. Nā ut ea que uoluptatem efficiunt inter sese distāt: sic & uoluptates eę que ab illis proueniunt. Atqui nō necesse est aliquid aliud esse: prestabilius uoluptate: ut quidam inquisunt generationis ipsius finem. Nō enim generationes neq; cum generatiōe sunt omnes. sed operationes & finis. Nec eueniunt dum fiūt: sed cum fit usus. Nec omnium est finis aliud quicquam: sed earū que ducunt ad perfectionē naturę. Quapropter & nō bene sese habet: uoluptatem dicere generationem esse sensibilem: sed dicendū est potius operationē eius habitus esse qui est secundū naturam: & pro hoc sensibilem: sine impedimēto. Videtur autē ex eo

SEPTIMVS

generatio quedam esse: quia est proprie boni. Operatione enim generationem esse existimant, est autem diuersum. At uero si uoluptates esse prauas ex eo censent: quia nonnulli rerum afferentium uoluptatem morbos efficiunt: idem & in salubribus rebus censebunt. Nonnulli namque ob sunt pecuniarie rei. Hoc igitur modo prauae sunt ambe. At non sunt ob id ipsum prauae. nam obest interdum ad sanitatem & contemplationem. Impedit autem neque prudentiam neque habitum ullum uoluptas ea quae ab unoquoque perdit: sed alienae. Nam et uoluptates quae a contemplatione emergunt & disciplina: conferunt potius ad contemplandum atque discendum. Id praeterea quod dicitur nullam ullius artis opus uoluptatem esse: cum ratione accidit. Nec enim ulla alia operatio artis est: sed potentior: quam & unguetaria ars & coquinaria uoluptatis esse uidentur. Temperantem autem fugere uoluptatem & prudentem sequi uacuitatem doloris: pueros denique persequi: beluasque afficientes res uoluptates: eodem modo soluunt. Nam cum uoluptatum ut dictum est: aliae sint absolutae bonae: aliae non bonae: tales uoluptates tam pueri quam beluae persequuntur: & haec indolentiam prudentes, quas cupidas comitatur & dolor: quaeque corporis sunt. Haec namque tales sunt: & haec exuperationes: quibus intemperans intemperans est. Quapropter has temperans fugit. nam sunt uoluptates & temperantis.

Cap. iiii.

T qui malum & ipsum dolorem esse ac fugiendum conceditur. Alius. n. est simpliciter malum: Alius aliqua ex parte: ex eo quia affert impedimentum. At contrarium fugiendo quo fugiendum quid est atque malum: est bonum. Igitur uoluptatem bonum quod esse necesse est. Eo namque modo quo Speusippus soluebat: non conuenit solutio: ut minori maius & equali uoluptatem contrarium esse. Non. n. sub malo uoluptatem ipsam ut specie dixerit sub genere collocari. At uero nihil prohibet uoluptatem aliquam optimam esse: si nonnullae uoluptates sunt prauae: quemadmodum & sciam aliquam: si sunt nonnullae scientiae prauae. quoniam potius forsitan & necesse est expetibile esse aliquam summe

k 2

Si sunt uniuscuiusque habitus operationes sine impedimento: siue ois
 operatio sit felicitas: siue unius cuiuspiam ipsorum uacans impedimento.
 hoc autem est uoluptas. Quare sit ut aliqua uoluptas ipsum sit sum-
 mum bonum: etiam si forte plerumque uoluptates sint simpliciter prauae. Atque
 ob id ipsum felicem uitam iucundam esse omnes arbitrantur: nec tamen ipsam
 uoluptatem cum felicitate non absque ratione. Nulla namque operatio perfecta
 est: si impediat. At felicitas operatio est perfecta. Quapropter felix
 indiget bonis & corporis & externis: ipsaque fortuna quo non impe-
 diat. Qui autem a iure qui rota torquet & magnis in calamitati-
 bus est constitutus: felicem esse si modo sit bonus. nihil profecto
 dicunt: aut sua sponte aut inuiti. Quia uero felix indiget & fortu-
 na: ideo quibusdam fortunae prosperitas & felicitas idem esse uidetur.
 Quod non est ita. nam & ipsa si exuperet impedimentum assertatque
 fortasse iure tum non est prosperitas appellanda: definitio. n. ipsius
 est ad ipsam felicitatem. Illud etiam beluas hominesque persequi uo-
 luptatem: indicat ipsam esse quodammodo summum bonum.
 Quam populi celebrant omnino fama perire. Nulla potest. Sed quoniam eadem natura habitusque optimus neque
 est neque uidetur: nec uoluptatem eandem omnes sequuntur. uoluptatem tamen
 omnes sequuntur. Fortasse autem & persequuntur non eam quam putant neque quam
 dicerent. sed eandem: omnia namque diuinum quid habent natura. Sed cor-
 poris uoluptates ex eo sibi nomen hoc uendicarunt: quia sepius
 occurrunt: & omnes sunt ipsarum participes. Solas igitur has esse putant:
 quia solae sunt notae. Patet etiam nisi uoluptas & operatio sit bonum:
 felicem uiuere cum uoluptate non posse. Cuius namque gratia ipsa est opus
 si bonum non est. At simul & cum dolore ipsum uiuere contingit. Dolor
 enim neque malum est neque bonum: si neque uoluptas. Cur nam itaque fugiet?
 Neque igitur studiosi ipsius uita iucunda erit: si non sint & operationes
 Cap. iiii. Lipsius iucunde.
 E corporis uoluptatibus considerandum est eis qui dicunt
 nonnullas uoluptates expetibiles esse ualde & honestas:
 sed non corporis: & in quibus intemperans ipse uersatur. Cur

SEPTIMVS

igitur contrarii dolores sunt prauī. Malo namq; bonum contrarium est. An necessarie uoluptates sic sūt bone : quia & id qđ est non malum est bonum. An usq; ad aliquem terminum bonæ sunt. Habituum enim eorum ac motuum: quorum non est melioris exuperatio: neq; uoluptatis est. Eorum autem quorum est: est & uoluptatis exuperatio. At bonorum corporis est exuperatio: & prauus in persequēdo exuperationem: sed non necessarias uoluptates cōsistit. Omnes enim gaudent quodammodo & epulis & uino & uenere: sed nō ut oportet. Contra autem in ipso dolore facit. Non enim exuperationem: sed omnino fugit dolorem. Non est enim exuperationi dolor contrarius: nisi ipsi persequenti exuperationem. At enim cum nō solum ipsum uerum: sed etiā falsi causam oporteat dicere. Hoc enim ad faciendam fidem conducit. nam cum id rationi consentaneum fuerit uisum: ob quod uerum esse uidetur quod non est uerum: facit ut ipsi uero magis assentiamur. Dicendum est cur corporis uoluptates expetibiliores uidentur. Primum igit ex eo: quia pellunt dolorem. Atq; ob exuperationes doloris: uoluptatem exuperātem uti medelam: & omnino uoluptatem corporis persequuntur. Ipsæ autem medele uehementes fiunt. Quapropter & ipsas sequuntur: quia tales uidentur cum contrariū adest. Et propter hæc igitur duo sicut dictum est: uoluptas non studiosum esse uidetur: quia aliæ prauæ natura sunt operationes : aut ab ortu quemadmodum feræ: aut & ob consuetudinem quales prauorum sunt hominum. Aliæ sunt medicamenta quia sunt indigentis & melius est habere q̄ fieri. Aliæ accidunt dum perficiuntur. per accidens igitur sunt studiosæ. Preterea ipsas quia sunt uehementes : ii persequuntur qui aliis nequeunt gaudere. ipsi itaq; sitim quandam sibi comparāt que cum sine quidem nocumento sit: non est increpandum. Cū uero cum detrimento perprauū est. neq; enim habent alia qbus gaudēt: & nec aliud habere plerisq; permolestum est ob naturā. Nam animal semp laborat: ut naturales etiā sermones testantur

k 3

uidere ac audire dolorem inferre dicentes: sed consueti iam sumus ut aiunt. Similiter in iuuentute quidem ob incrementa perinde disponuntur ac uinolenti. Et iuuentus ad uoluptates propensior est. Biliofi autem atra bili natura semper egent medicamento. Semper enim corpus ob complexionem mordetur: & semper in appetitione sunt uehementi. Voluptas autem contraria & queuis etiam modo sit uehemens pellit dolorem. Et propterea intemperantes homines prauique fiunt. Voluptates autem hae quae sine dolore sunt exuperationem non habent. Atque hae proficiscuntur ex iis quae natura & non per accidens afficiunt uoluptate. Ea uero dico per accidens afficere uoluptate quae medentur. etenim quia fit ut homini medeatur eo quod sanum permanet aliquid agere: ideo talia afficere uoluptate uidentur. At ea natura uoluptate afficiunt quae faciunt operationem talis naturae. Nulla autem res eadem ex eo nos semper delectat quia non est simplex nostra natura: sed inest & aliquid aliud quo corruptibiles sumus. Quare si quippiam agat alterum: id est alteri naturae praeter naturam. At cum equat: neque molestum neque iucundum uidetur quod agitur. Quod si alicuius natura sit simplex: semper eadem operatio iucundissima erit. Idcirco deus una semper simplici gaudet uoluptate. Non enim solum motionis est operatio: sed & imobilitatis. Et uoluptas in quiete potius quam in motu consistit. Mutatio uero omnium dulcissimum est secundum poetam: ob prauitatem quandam. Ut enim homo prauus facile est mutabilis: si & natura praua est: quae indiget mutatione. Non est enim simplex nec bona. Sed de continentia quidem atque incontinentia: & de uoluptate doloreue: & quid unumquodque ipsorum est: & quonam modo alia ipsorum sunt bona: alia mala diximus. Deinceps autem de amicitia dicemus.

Finit Liber Septimus.

OCTAVVS

TRACTATVS PRIMVS

Capitulum

Ost hec consequens est de amicitia pertractare. Est enim quedā uirtus: aut est cū uirtute. Res est preterea summe necessaria in uita. Nemo. n. habēs cetera omnia bona: sine amicis expeteret uiuere. Nā & locupletes & in principatū potestateq; cōstituti plurimū amicis indigere uidentur. Quid enim pdest talis prosperitas beneficio sublato: quod quidem maxime fit in amicos: ac maxime cōmendat. Aut quonā modo sine amicis custodiri cōseruariq; pōt. Quo nāq; magis abundat: eo magis periculis subiacet. In paupertate quoq; ceterisq; calamitatibus: unicū esse confugiū amici putant. Iuuenibus etiā conferūt ad cōpescenda peccata. Et senibus ad obsequiū atq; ad eos actūs p̄ficiēdos: quos ob imbecillitatem ipsi pagere nequeunt: & iis item qui sunt in statu ad actiōes honestas. Etenim si duo simul eāt intelligere magis atq; agere possunt: inesse etiā amicitia uidet natura ei quod genuit: ad id qd est ortū ab eo: nō in oībus hoībus solū: sed in plurimis etiā aīali bus & iis inter sese que sunt eiusdem generis: & hominibus maxime. Quapropter amatores hominū laudamus. Cernere etiā qd p̄iā pōt & in ipsis erroribus: familiarē oēm hoīem hoī atq; amicū esse. Ciuitates etiā amicitia cōtinet: & legūlatores circa hāc magis q̄ circa iustitiā student. cōcordia nāq; simile qd amicitia esse uidetur. Hanc autem maxime affectāt. seditionem aut ut inimicam maxime expellunt. Et si sint quidem amici: iustitia non est opus. Sin uero sint iusti: indigent amicitia. Et id quod maxime iustum est: ad amicitiam attinet. Non solum autem necessarium est: sed & honestum. Laudamus enim eos qui amant amicos: eo: p̄iaq; amicorum honestum esse putatur: & quidem eosdem uiros bonos esse atq; amicos putant. Est aut cōtrouersia de ipsa nō mediocris. Quidam enim similitudinē quandam esse posuerunt: & similes esse amicos. Vnde & similem ad simile p̄gere inquit:

LIBER. TCO

& monedulam ad monedulā & similia. Quidā cōtra figulos in-
ter se oīs talis inquirunt esse: & de his ipsis altius naturaliusue
perquirunt. Euripides quidem inquiring: ^{cori si}
Cum est sicca tellus: ipsa certe tum hymbrem amat.
Cum tūget æther: humber cum celum. tumet.
Affectat ut telluris in sinus cadat.
Heraclitus autē contrariū dicens esse conducens: & ex differenti-
bus pulcherrimū concentū oriri: & p̄ discordiā oīa fieri. Sed his
contraria cōplures alii sentiūt: Et Empedocles: q̄ quidē simile ap-
petere simile dicebat. Naturales igit̄ dubitatiōes omittamus. nō
enī ad hāc sunt accōmodate considerationē. Quā uero sunt hu-
mana: & ad mores affectusq; p̄tinēt: eas cōsideremus. Ut sit ne in-
ter oīs hoīes amicitia: an impossibile est prauos eē amicos: & utz
una species amicitia sit: an plures? Qui nāq; unā esse putant: q̄a
magis est atq; min⁹: nō sufficiētī argumēto ducunt. Nā & quē
sūt diuersa specie magis sunt atq; min⁹. S̄ de his antea diximus.
Cap. ii.
Atebunt autē hāc fortasse si ipsum amabile fuerit notum.
Nō. n. omne quoduis amat. sed ipsum amabile. Hoc autē
aut bonū/aut iucundū/aut utile est. Atq; id utile uidebit̄ esse p̄
quod efficit̄ aliqd bonū/aut uoluptas. quare fit ut amabilia sint
ipsum bonū & iucundū ut fines. Utz igit̄ ipsum bonum ament
hoīes: an id quod ipsis est bonū. Discrepant. n. nōnunq̄ hec. Simi-
liter & ipsum iucundū. Videat̄ aut id q̄sq; amare/quod bonū est
sibi. Ec̄ esse simpliciter quidē amabile ipsum bonū. Vnicuiq; aut
id quod est unicuiq; bonū. Amat aut quisq; non id quod est sibi
bonum: sed quod apparet. Neq; quicq; id refert. Erit enim ipsum
amabile apparens. Cū itaq; tria sint ea propter quē hoīes amant:
circa beniuolentiā quidē inaiataz rez nō dicit̄ amicitia: quippe
cū nō sit reciprocos amor: neq; uolūtas boni illaz. Est. n. ridiculū
forsitā uino bonū quempiā uelle. Quod si uult: saluū illud uult
esse: ut habeat ipse. at oportere aiūt amico bona illius gratia uelle.

OCTAVVS

Eos aut qui hoc modo uolunt bona: beniuolos dicunt: si non idem
& ab illo fiat. Mutua namque beniuolentia amicitia esse dicunt. An
adiungendum est: non latentem. Sunt namque complures his beniuoli: quos
non uiderunt: putant aut studiosos esse uel frugi. Atque fieri potest ut
illoz etiam quispiam similiter ad hos afficiat. Igitur hi mutuo quidem
sibi beniuoli esse uidentur. Amicos autem ipsos quoniam modo
quispiam dixerit latentes ut erga sese mutuo sunt affecti. Opor-
tet ergo amicos mutuiam habere beniuolentiam: & uelle sibi mu-
tuo bona non latentes: ob unum quid eorum que dicta sunt.

Cap. iiii. *Interferunt autem hec specie & amores ergo & amicitia. Tres
igitur sunt amicitia species: equales numero amabilibus
ipsis, ob unum quodque, non est mutui amor non latens. Atque qui sese
mutuo amant: hoc bona sibi inuicem uolunt: quo amant. Qui igitur
ob utilitatem se mutuo amant: non per se amant: sed quo aliquod a
se inuicem capiunt bonum. Similiter & qui amant ob uoluptatem.
Non namque facitos amant: quia sunt tales: sed quia ipsis afferunt uolup-
tatem. Qui igitur ob utilitatem amant ob suum diligunt bonum.
Et qui ob uoluptatem ob id quod est ipsis iucundum: & non quo
talis est is qui amat: sed quo est utilis aut iucundus. Per accidens
igitur hae sunt amicitiae, non enim amat quo talis est is qui amat:
sed quo uel bonum aliquid affert uel uoluptatem. Tales aut amicitiae
facile dissolui possunt: non permanentibus ipsis similibus. Nam si non
ulterius iucundi sint aut utiles: amare desistunt. Utilitas aut non
permanet: sed alias alia fit. Dimoto igitur eo propter quod erant
amici: dissoluitur & amicitia: utpote quae ob illud erat. Ma-
xime aut amicitia talis in senibus fieri constat. Huius namque aetatis
homines non uoluptatem: sed utilitatem sequuntur: & in iis iuuenibus
atque uiris qui suae studet utilitati. Tales aut nec multum simul ui-
uunt. Interdum enim nec sunt iucundi nec indigent igitur tali con-
gregatione si non sint utiles. Nam eo usque iucundi sunt: quousque boni
consequendi spe habent. cum his amicitias & hospitalitatem ponunt.*

LIBER TDO

Iuuenū aut amicitia ob uoluptatem constat. uiuunt enim cū affectu: & id maxime sequuntur quod sibi ipsis est iucundū & presens. At cum mutatur ætas/alia fiunt & ipsa iucunda. Quocirca cito fiunt amici citoq; desistunt. Nā simul cum eo quod ipsos afficit uoluptas: & amicitia ipsa mutat. talis uero uoluptatis celeris fit mutatio. Proni sūt etiā ipsi iuuenes ad amores. plurimū enim amatoria amicitia perturbatione fiunt & ob uoluptatem. Quapropter amant & cito desistunt eadē die ppositū saepe mutant. Hi uolūt totos dies una uersari simulq; uiuere. Sic enim fit ipsis id quod per amicitiam suam affectant. Bonorū aut amicitia similiūq; uirtute perfecta est amicitia. Hi nāq; mutuo sibi bona similiter uolunt quo boni sunt. Boni uero sunt per seipsos. Atq; ii maxime sunt amici qui bona amicis illoꝝ gratia uolunt. propter seipsos enim ita sese habent: & non per accidens. Permanet igitur horū amicitia q̄diu sunt boni. At uirtus res pmanēs est. Atq; horū uterq; bonus est simpliciter: & amico. Boni enī ipsi: & absolute: & sibi mutuo boni sunt. Et utiles & iucundi simili modo. Nā boni/ & absolute/ & sibi mutuo sunt iucundi. Singulis. n. pprie actiōes sunt uoluptari: & quæ sunt tales. Bonorū aut actiōes tales sunt aut similes. Talis aut amicitia nō sine rōne pmanens est. coniungunt enī in ipsa oīa que in amicis esse oportet. Nam oīs amicitia aut est ob bonū: aut ob uoluptatē: uel simplr̄ uel amanti: & ob similitudinē quandā. Hec aut oīa bonorū per se ipsos amicitia insunt. Huic enim similes sunt & cetera. Et id qd̄ est absolute bonū est & iucundū simpliciter. Maxime igitur hec sunt amabilia: & amare ac amicitia in his est maxime: & optima amicitia. Sūt aut merito tales amicitia raræ. pauci enim sunt tales. Tempore insup & cōsuetudine opus est. Scdm enim prouerbiū: non fit ut mutuo se cognoscant priusq̄ simul consumant diētā salis mensurā. Nec igitur fit ut prius recipiāt se sintq; amici q̄ amabilis utriq; uideat esse atq; credat uterq;. Qui uero ea celeriter inter sese mutuo faciunt que ad amicitia attinent: uolunt

OCTAVVS

quidem esse amici: sed nō sunt: nisi sint amabiles & id ipsum sci-
ant. Amicitia namq; uoluntas non amicitia celeriter fit. Hec igitur
& tempore & ceteris perfecta est amicitia: & per hæc oīa fit.
Et utriq; similis est ab utroq; qđ quidem amicis insit oportet.

Cap. iiii.

A uero quæ ob uoluptatē: & ea quæ ob utilitatē est simili-
tudinē huius habet. Boni namq; & iucūdi & utiles sibi mu-
tuo sunt. Maxime autē & tales amicitia pmanēt: cū equalē sit ab
utrisq; ut uoluptas. & non solū hoc modo: sed etiā ab eodē: ut in-
ter facetos fit: & nō inter amorē ac adamatū. Hi namq; nō dele-
ctant eisdē. sed ille quidem aspectu gaudet adamat: hic autē ob-
sequio amatoris. Desinente uero pulchritudine: amicitia quoq;
nōnunq; desinit. Illi namq; aspectus non est iucundus. huic autē ob-
sequiū nō prætāt. Pleriq; autē in amicitia pmanēt: si ex consue-
tudinē dilexerint: eosdē mores habentes. Sed qui nō uo-
luptatem in amoribus: sed utilitatem cōmutāt: ii & minus sunt
amici: & minus permanent. Qui uero sunt ob utilitatē amici: ii
simul cum utilitate dissolunt. Non enim hi sese mutuo: sed uti-
litatem amabāt. Fit igitur ut & prauis prauis & bonis prauis & neu-
tri quibusuis amici sint ob uoluptatē atq; utilitatē. sed boni soli
sunt propter seipsos amici. Mali namq; seipsis nō gaudēt: nisi uti-
litas pueniat aliqua. In sola etiā bonorū amicitia nullū calūnia
locū habet. Non enim facile cuiq; quispiā de eo credere pōt: quē
ipse diuturno tpe cōprobauit. In his ipsis est & sibi mutuo cre-
dere: & nunq; iniuriā facere: ceteraq; oīa quæ amicitia uere cen-
sent inesse. In ceteris autē amicitia nihil phibet ea quæ sūt hisce
contraria fieri. Interdū namq; hoīes eos etiā dicere consueuerunt
amicos: qui ob utilitatē amant: ut ciuitates. societates enim a ci-
uitatibus utilitatis gratia fieri uidētur. Et item eos qui se ppter
uoluptatē mutuo diligunt: ut pueri: nos etiā fortasse tales quidē
amicos dicere oportet: & asserere species amicitie plures esse. Atq;
primo quidem & proprie amicitia eā esse quæ bonorū est homi-

LIBER TCO

num ratione sane qua boni sunt. ceteras aut per similitudinem. Quo namq; bonū quoddā in ipsis est & simile: hoc sunt amici. Id enim quod afficit uoluptate bonum quoddam his est qui uoluptatem amant. Nō aut multū hāc copulant: nec iidem ob utilitatem uoluptatēq; fiunt amici. Nā ea que per accidens sunt: non nimīū cōiungunt. In has aut species amicitia distributa: prauī quidē erunt ob uoluptatem aut utilitatem amici: hac rōne similitudinē subeūtes. Boni autem sunt ppter seipsos amici. Ea nāq; ratione qua boni sunt. Hi igitur sunt absolute amici: Illi uero p accidens & quia sunt similes his.

Cap. v.

U. T autem in uirtutibus alii habitu: alii actu boni dicunt: sic & in amicitia. Amicorum enim alii simul uiuētes gaudent se mutuo bonaq; conferunt: Alii dormientes aut locis se iuncti: non operant quidem: sed ita sese habent: ut operētur amice. Loca namq; non dissoluunt amicitiam absolute: sed operatiōem. Quod si diuturna absentia fuerit: amicitia quoq; uidet obliuionem efficere. Vnde dictum est: taciturnitas amicitias complures dissoluit. At qui neq; senes neq; seueri uidentur esse ad amicitia apti. exigua enim afficiunt uoluptate. Nemo aut cōuersari cū eo pōt qui dolorem afferat: aut non sit iucundus. Maxime nāq; natura uidet molestia quidem fugere oblectamenta aut affectare. Qui uero se quidem mutuo accipiunt: nō simul aut uiuū: ii beniuolis magis sunt similes q̄ amicis. Nihil enim tā proprium est amicorū q̄ uiuere simul. Nam egentes quidem utilitatē affectāt. Simul aut uiuere & ipsi beati. Etenim solitarios quidem hos esse minime cōuenit. Vt simul aut degāt fieri nō pōt: nisi sint iucundi eisdemq; gaudeant. quod quidē amicitia sodalitia uidetur habere. Bonorū igit amicitia maxime est ut sēpe diximus amicitia. nā amabile quidē id & expetibile esse cōstat: quod est absolute bonū/aut iucundū. unicuiq; uero/ quod ipsi est tale. Bono aut ppter hāc utraq; bonus. At uero amor quidem similis est affectui:

OCTAVVS

amicitia uero habitus. Amor namque non minus est ad inanimata. Amici autem amant sese mutuo cum electione: electio uero ab habitu proficiscitur. & uolunt iis bona quos amant illorum gratia: non per affectum sed habitum. & amantes amicum id amant quod sibi ipsis est bonum. uir enim bonus factus amicus bonum fit ei cui iam est amicus. Vterque igitur & id quod sibi bonum est amat: & par reddit uoluntate atque iucunditate. Dicitur enim amicitia equalitas. maxime autem bonorum hec amicitia insunt.

Cap. vi.

In seueris autem atque senibus tanto minus fit amicitia quanto difficiliore sunt: & minus congressionibus gaudent. Hec enim ad amicitiam maxime spectare & ipsa efficere uidentur. Quocirca iuuenes quidem cito: senes autem non cito fiunt amici. Non enim fiunt iis amici quibus non delectantur. Similiter nec seueri: sed tales beniuoli quidem mutuo sibi sunt. etenim & bona uolunt & prompti sunt ad necessitates. Amici uero non ualde sunt: propterea quod non simul degunt: neque sese mutuo delectantur. que quidem ad ipsam amicitiam pertinent maxime. Non fit autem ut amicitia perfecta multis quispiam sit amicus quemadmodum nec ut coplures si mul admet. est enim exuperatio similis. Tale autem ad unum aptum fieri. Multos uero eidem uehementer placere non facile est: fortasse autem nec bonos esse. Oportet autem & experientiam accipere: & consuetudinem fieri: quod quidem est perdifficile. Ob utilitatem autem ac uoluntatem multis placere quis potest. Coplures enim sunt tales. & sub ministraciones manifeste breui in tempore fiunt. Hanc autem ea magis est similis amicitia: quae est ob uoluptatem: cum eadem ab utrisque pueniunt: & sese mutuo gaudent aut eisdem. quales sunt iuuenum amicitiae. inest enim magis in his liberalitas. At ea quae ob utilitatem constat eorum est hominum qui questui uacant. Beati etiam utilibus non indigent sed iucundis. cum quibusdam enim simul uiuere uolunt & molestum paruo quidem tempore ferunt. Continue uero nemo nec ipsi bonum toleraret: si dolore ipsum afficeret. Quare iucundos querunt

LIBER 100

num ratione sane qua boni sunt. ceteras aut per similitudinem. Quo namq; bonū quoddā in ipsis est & simile: hoc sunt amici. Id enim quod afficit uoluptate bonum quoddam his est qui uoluptatem amant. Nō aut multū hā copulant: nec iidem ob utilitatem uoluptatēq; fiunt amici. Nā ea que per accidens sunt: non nimiū cōiungunt. In has aut species amicitia distributa: prauī quidē erunt ob uoluptatem aut utilitatem amici: hac rōne similitudinē subeūtes. Boni autem sunt ppter seipsos amici. Ea nāq; ratione qua boni sunt. Hi igitur sunt absolute amici: Illi uero p accidens & quia sunt similes his.

Cap. v.

u. oup T autem in uirtutibus alii habitu: alii actu boni dicunt: do uas sic & in amicitia. Amicorum enim alii simul uiuētes gaudent se mutuo bonaq; conferunt: Alii dormientes aut locis seiuēt: non operant quidem: sed ita sese habent: ut operetur amice. Loca namq; non dissoluunt amicitiam absolute: sed operatiōem. Quod si diuturna absentia fuerit: amicitia quoq; uidet obliuionem efficere. Vnde dictum est: taciturnitas amicitias complures dissoluit. At qui neq; senes neq; seueri uidentur esse ad amicitia apti. exigua enim afficiunt uoluptate. Nemo aut cōuersari cū eo pōt qui dolorem afferat: aut non sit iucundus. Maxime nāq; natura uidet molestia quidem fugere oblectamenta aut affectare. Qui uero se quidem mutuo accipiunt: nō simul aut uiuūt: ii beniuolis magis sunt similes q̄ amicis. Nihil enim tā proprium est amicorū q̄ uiuere simul. Nam egentes quidem utilitatē affectāt. Simul aut uiuere & ipsi beati. Etenim solitarios quidem hos esse minime cōuenit. Vt simul aut degāt fieri nō pōt: nisi sint iucūdi eisdemq; gaudeant. quod quidē amicitia sodalitia uidetur habere. Bonorū igit amicitia maxime est ut sēpe diximus amicitia. nā amabile quidē id & expetibile esse cōstat: quod est absolute bonū/aut iucundū. unicuiq; uero/quod ipsi est tale. Bono aut propter hāc utraq; bonus. At uero amor quidem similis est affectui

OCTAVVS

amicitia uero habitui. Amor namque non minus est ad inanimata. Amici autem amant sese mutuo cum electione: electio uero ab habitu proficiscitur. & uolunt iis bona quos amant illorum gratia: non per affectum sed habitum. & amantes amicum id amant quod sibi ipsis est bonum. uir enim bonus factus amicus bonum fit ei cui iam est amicus. Vterque igitur & id quod sibi bonum est amat: & par reddit uoluntate atque iucunditate. Dicitur enim amicitia equalitas. maxime autem bonorum hec amicitia insunt.

Cap. vi.

In seueris autem atque senibus tanto minus fit amicitia quanto difficiliore sunt: & minus congressionibus gaudent. Hac enim ad amicitiam maxime spectare & ipsa efficere uidentur. Quocirca iuuenes quidem cito: senes autem non cito fiunt amici. Non enim fiunt iis amici quibus non delectantur. Similiter nec seueri: sed tales beniuoli quidem mutuo sibi sunt. etenim & bona uolunt & prompti sunt ad necessitates. Amici uero non ualde sunt: propterea quod non simul degunt: neque sese mutuo delectant. que quidem ad ipsam amicitiam pertinent maxime. Non fit autem ut amicitia perfecta multis quispiam sit amicus quemadmodum nec ut complures simul adameret. est enim exuperatio similis. Tale autem ad unum aptum fieri. Multos uero eidem uehementer placere non facile est: fortasse autem nec bonos esse. Oportet autem & experientiam accipere: & consuetudinem fieri: quod quidem est perdifficile. Ob utilitatem autem ac uoluptatem multis placere quis potest. Complures enim sunt tales. & sub ministraciones manifeste breui in tempore fiunt. Hanc autem ea magis est similis amicitia quae est ob uoluptatem: cum eadem ab utrisque pueniunt: & sese mutuo gaudent aut eisdem. quales sunt iuuenum amicitia. inest enim magis in his liberalitas. At ea quae ob utilitatem constat eorum est hominum qui questui uacant. Beati etiam utilibus non indigent sed iucundis. cum quibusdam enim simul uiuere uolunt & molestum paruo quidem tempore ferunt. Continue uero nemo nec ipsum bonum toleraret si dolore ipsum afficeret. Quare iucundos querunt

LIBER 100

ab iis qui sunt in potestatibus ppter spem. Putāt enim se siquo indigeant id ab illis impetraturos. Gaudent igit ipso honore: ut signo beneficii suscipiendi. Qui aut appetunt a bonis uiris atq scientibus honorari: cōfirmare opinionem eā quā ipsi habent de se affectant. Gaudent igit: quia sunt boni: credentes eorū iudicio qui id dicūt. Amari autem p se gaudēt. Quapropter prestabilius ipsum erit q̄ honorari: & amicitia expetenda per seipsam esse. Videtur aut magis in exhibendo amorē: q̄ in suscipiendo cōsistere. Argumēto sunt matres: amando gaudentes. Nōnullæ nāq̄ suos tollendos filios dant. Et amant quidē scientes. Ut ament aut ab illis nō querūt: si utrūq̄ fieri nequeat. Sed satis est ipsis si in prosperitate uident illos esse constitutos. Amantq̄ illos: & si illi non possunt ob ignoratiōē ea que sunt exhibenda retribuere matri. Cū igit amicitia magis in amando consistat: & laudent q̄ amāt amicos: uirtus amicorū uidet̄ esse amare. Quare in qbus hoc fit pro dignitate: ii stabiles sunt amici: & amicitia tailum est stabilita. Hoc aut modo & qui sūt inaequales: maxie fuerint amici. Equales enim fieri possunt. Equalitas aut & similitudo est amicitia. Et maxime quidē eorū similitudo qui similes sunt uirtute. Nam cum stabiles p seipsos sint: & tales inter se sunt: & neq̄ indigent prauis neq̄ talia subministrant: quin potius phibēt. Est enim bonorū hominū neq̄ ipsos delinquere: neq̄ amicos permittere praua subministrare. Praui aut stabilitatē quidē nō habēt: quippe cū neq̄ sibi ipsis similes perseuerent. Breui uero tpe fiūt amici: sua gaudentes mutuo prauitate. Vtiles aut & iucūdi permanent magis. permanent enim quousq̄ uoluptates aut cōmoda sibi mutuo prestant. Ex contrariis aut maxime uidet̄ ea fieri amicitia: que ob utilitatem efficitur. Nam fit amicus pauper diuiti: ac indoctus scienti. Cuius enī quis indiget id affectās aliud affert pro ipso. Huc trahere quispiā & amatorē ac adamatū: & pulchrū ac turpē potest. Quapropter & amatores ridiculi uidentur interdum dignum esse censentes perinde amari ut amāt. At

OCTAVVS

si similiter quidē amabiles sint: amandi sunt fortasse ut censent.
Si uero nihil amabilis habeāt: ridiculū est profecto sese ut amāt
amari oportere censere. Fortasse autē neq; contrariū per se contra
rium appetit: sed per accidentis. Appetitū uero ipsius est mediū:
hoc enim est bonum, uteluti sicco: nō ut humidū fiat: sed ut acce
dat ad mediū: & calido & ceteris simili modo. Sed hæc quidem
missa faciamus. Non enim ad hunc locum accommodantur.

Cap. iiii.

Idetur amicitia & iustū ut in principio diximus circa ea
dem & in eisdem esse. In omni nanq; societate iustū aliqd
& amicitia esse uidetur. Itaq; & amicos appellant simul nauigā
tes & cōmilitones & ceteros similiter socios. Atq; quatenus com
municant: eatenus est amicitia. & iustū enim eodē modo & pro
uerbiū recte ea que sunt amicorum cōmunia dicit esse. Amicitia
nanq; in cōmunicatione societateq; cōsistit. Atq; fratribus quidē
sodalibusue cūcta cōmunia sunt. Ceteris autem definita. Et
aliis pluraliis pauciora. & amicitiarum enim alix magis: alix
minus amicitia sunt. Differunt autem & iusta. Non enim eadē
sunt parentibus ad filios & fratribus inter se: neq; sodalibus atq;
ciuibus: & in ceteris similiter amicitis. Diuersa igit sunt & in
iusta ad horum singulos: & incrementa suscipiūt: q; sunt ad ma
gis amicos, est enim grauius sodali q; ciui pecuniā auferre: & fra
tri q; extraneo opem nō ferre: & patrem q; quemuis aliū pulsare.
Crescit autem & iustum cum amicitia simul: quippe cum sint in
eisdem: & æque sese extendant. At uero societates omnes similes
sunt partibus societatis ciuilis. Nam ob utilitatem aliquā conue
niunt homines: & aliquid eorum consequuntur que ad uitam
conferunt. Ciuilis quoq; societas gratia utilitatis ab initio cōsti
tuiti permanereq; uidetur. Hoc n. & latores legū cōiectant: & iu
stū id inquit esse/ quod publice prodest. Ceteræ igitur societates
per partes utilitatem appetunt. Nautæ quidē eam quæ ex nau
igatione prouenit: acquisitionem inq; pecuniarum: aut aliqd tale.

LIBER 100

Milites autem eam quæ fit ex bello: siue pecuniam siue uictoriã siue ciuitatem affectent. Eodem modo contribulesq; & populares. Nonnullæ autem societates gratia uoluptatis constant. ut eorum qui choros simul exercent: aliaq; similia: & eorum qui pecunias conferunt ad conuiuia sibi paranda: hæ nanq; sacrificii conuictusq; causa fiunt. Omnes autem hæ sub ciuili societate collocantur. Non enim presens cõmodum ciuilis affectat. sed ad oẽm uitam. Atq; sacrificia & cetera circa hec faciunt: honorem diis tribuentes: & sibi ipsis requietem prestantes cum uoluptate. Verum ista nanq; sacrificia conuentusq; post frugũ perceptionem ut primitiæ celebrabantur. Hoc enim in tempore maxime ocio indulgebant. Societates igitur uniuersæ partes esse ciuilis manifestũ est. Tales autem amicitia tales societates sequuntur.

Cap. iiii.

Reipublicæ tres sunt species: & totidem etiã transgressiones & quasi labes illarũ. Et ille quidẽ sunt regnũ & optimorũ potestas: & tertia est ea que e censibus fit: quã censu potestate dicere accommodatum uidetur. Plurimi autẽ Rempublicã appellare consueuerunt. Atq; harũ optima quidem est Regnũ. Deterrima uero Censu potestas. Transgressio autẽ regni quidem tyrãnis est. In utraq; enim unus est princeps. Sed inter sese plurimum differunt. Nã tyrãnus quidem suũ: Rex autẽ eorũ qui ab ipso regunt cõsiderat cõmodũ. Nõ est. n. rex: nisi sit ex sese sufficiens: & bonis omnibus antecellat. Talis autẽ nullius indiget rei. non ergo suas ipse: sed eorum qui reguntur utilitates cõsiderat. Qui nãq; talis non est: sorte potius quidam est princeps q̃ rex. Tyrãnis autẽ est contraria regno. suũ nanq; bonum sequitur ipse tyrannus. Quo magis patet ipsam esse pessimam. pessimum enĩ id est quod est contrariũ optimo. Fit autem in tyrannidem ex regno transgressio. Tyrannis enim eius principatus est prauitas: in quo unus est princeps. Prauus autem rex fit tyrannus. Ex optimatũ uero potestate ad paucorum potentiam fit transgressio: uitio principum

OCTAVVS

qui res ciuitatis preter dignitatem distribuunt: & cuncta bona sibi uel plurima tribuunt: & magistratus semper eisdem plurimi diuitias facientes. pauci igitur & prauī pro optimis dominant. Sed ex censu potestate ad popularem fit transgressio. Sūt enim hae finitimae. Nā & censu potestas multitudinis esse solet: & pares sunt omnes qui sunt in censu. Minime uero prauū est popularis potestas, pars enī reip. transgreditur speciem. Res igitur publicae hoc maxime modo mutantur. Minima enim sic atq; facilis fit ipsarū migratio. Similitudines aut ipsarū & quasi exempla quispiā & in domibus accipere pōt. Societas enim patris ad filios regni pre se fert effigiem. Nati nāq; patri sunt curae. Hinc & Homerus Iouem patrem appellat. Ipsum nāq; regnū imperiū est suapte natura paternum. Patris autē apud Persas imperiū tyrannicū est. suis enim filiis utuntur ut seruis. Heri etiam ad seruos tyrannicū est. nā in ipso utilitas agitur heri. Atq; hoc quidē rectū esse uidetur. sed Persarum aberrat. diuersorū enim diuersa sunt imperia. Viri autē & uxoris societas similis est optimatū potestati. pro dignitate nāq; uir praesidet & in iis que uirū oportet. Que uero uxori accommodantur hec illi tribuit. Quod si in omnibus uir dominetur: in paucorū potestatem mutatur. preter dignitatē enim hoc facit: & non ea ratione qua prestabilior est. Interdum autem dominantur uxores ob amplitudinem patrimonii. Non igitur fiūt imperia ob uirtutem: sed ob diuitias & potentia. perinde atq; in paucorū fit potestate. Fratrum uero societas similis est censu potestati. Sunt enim pares: preter differentiā aetatis. Quocirca si multū aetatibus differat: non fraterna inter ipsos fit amicitia. Popularis autē potestas in iis maxime habitationibus est: que domino carent. Hic enim omnes sunt aequales: & in quibus princeps est imbecillis: & unicuique inest potestas.

Cap. v.

i N unaquaq; autem Republica tantum amicitiae constat esse: quantum & iusti. Atq; regis quidem amicitia ad eos

LIBER 100

qui reguntur: in excellentia beneficii consistit. Confert enim in eos beneficia: qui ab ipso reguntur. Siquidem cum sit bonus curam ipsorum habet quo bene sese habeant ut ouium pastor. Unde & Homerus Agamemnonem populorum nuncupauit pastorem. Talis autem est & amicitia paterna: beneficiorum uero magnitudine differt. Est enim essendi causa pater: quod maximum esse certum est & enutritionis ac eruditionis. Hæc eadē & ceteris maioribus tribuuntur. Natura namque pater filiorum & aui nepotum & rex eorum quibus presidet imperiū obtinet. Hæc autem amicitia in excellentia consistunt. Quapropter & honorantur ipsi parentes. Et iustum igitur in his non idem est: sed quod efflagitat dignitas. Sic enim sese habet & amicitia. Et uiri etiā ad uxorem eadē est amicitia: & in optimatū potestate. Est enim ut uirtus postulat. & prestabiliori plus tribuit boni & quod unicuique accommodat. Sic autem sese habet & ipsum iustum. At amicitia fratrum similis est sodalitiæ. sunt enim pares atque æquales ætate. Tales autem eiusdē plerumque disciplinæ & eorundē sunt mores. Similis est huic & que est in censu potestate. Ciues enim pares esse solent: ac boni. Et quisque nunc dominatur nunc parerit: & æque. sic igitur est in ipsis & amicitia. In transgressionibus autem quemadmodum & iustum sic & amicitia exigua est & minima est in ea que est pessima. In tyrannide namque nihil aut perparum est amicitia. In quibus. n. nihil est commune imperanti: atque parati. nec amicitia est: nam neque iustum. Sed tale quidē est quale est artifici ad instrumentum: & animæ ad corpus: & hero ad seruū. Hec enim omnia utilitatē quidem ab iis suscipiunt qui ipsis utuntur. Sed amicitia non est ad inanimata nec iustum. quin neque ad bouem uel equū: neque ad seruū ea ratione qua seruus est. Non est enim quicquid commune. Seruus enim animatum est instrumentum. Instrumentum autem inanimatus est seruus. Ad seruū igitur hoc ipso quo seruus est non est amicitia: sed quo est homo. Nam omni homini iustum quoddam est ad omnem hominē qui communicare secū legē pactionēque potest.

OCTAVVS

quare & amicitiam: ratioe qua homo est. Perparum igitur & in tyrannide est amicitia atq; iusti. In popularibus autem potestatibus plurimū. Complura enim his sunt cōmunia cū sint pares.

Cap. vi.

Mnis igitur amicitia ut dictum est in societate consistit. Consanguineam aut quispiam seiunxerit ac sodalitiā. Cuium autem amicitia & contribulū & simul nauigantium: & quotquot sunt tales magis in societate cōsistunt. Nā stipulatioe quasi quadā cōstare uident. Inter has quispiā & hospitalitiā collocauerit. Cōsanguinea uero multiplex est. Pendet aut omnis ex paterna. Parentes enī diligūt natos ut aliqd sui. nati uero parentes ut aliquid ex illis. Atq; magis sciunt parentes eos qui sunt ex ipsis: q̄ nati se esse ex illis. Magisq; coniunctū est id ex quo natū est ipsi nato: q̄ factū ei quod fecit. Est enī ei ex quo est ortū propriū id quod ex ipso est ortū: ut dens crinis & quoduis habenti. Nulli aut illoꝝ id ex quo orta sunt: aut minus. Accedit eodē & temporis longitudo. Parentes enim natos continuo diligunt. illi uero parentes incrementis tempore susceptis: & mentis comprehensione/uel sensus. Ex his aut patet & cur magis diligant matres. Parentes igit natos ut seipsos amant. qui nāq; ex ipsis sunt orti sunt quasi ipsi alii separatione. Nati uero parentes ut orti ex illis. Fratres autē sese mutuo diligunt: q; ex eisdē sunt orti. Identitas enim quæ est ad illa idem inter ipsos facit. Quapropter eūdem sanguinem dicunt & stirpem & talia. Sūt igit quodāmodo idem & in diuisis. Magnū aut ad amicitia est & enutritos simul esse: & ætatis equalis. Equalis enim equalē delectat & ipsi familiares sodales sunt. Et idcirco fraterna amicitia sodalitiæ similis est. Patruales uero ceteriq; propinqui ex his sunt coniuncti/ propterea q; sunt ex eisdē. Atq; alii magis alii minus fiunt ex eo cōiuncti: quia ppe est aut distat origo. Amicitia aut que filioꝝ est ad parentes: & hominū ad deos: ut ad bonū est atq; excellēs. Nā maxia beneficia contulerūt. Fuerūt enī essendi causa & alimentū

LIBER TERTIUS

ac educatiōis. Habet autē & uoluptatē & utilitatē talis amicitia magis q̄ extraneorū: quāto & uita cōmunior ipsis est. Sūt autē & in fraterna amicitia ea que & in sodalitia sunt: & magis i bonis & omnino in similibus quanto coniuncti sunt magis: atq; ab ortu sese mutuo diligūt. Et quanto sunt magis similiū morū qui ex eisdē sunt orti & simul nutriti: & similiter educti ac eruditi. pbatio enī que quidē fit tpe plurima est atq; firmissima. Sūt etiā & ceteris in cōsanguineis ea que ad amicitia attinēt: ut rationū cōparatio flagitat. Viro autē & uxori scdm naturā amicitia uidetur inesse. homo nāq; natura cōiugale magis est q̄ ciuile: quāto prius & necessarium magis est domus q̄ ciuitas: & pcreatio cōmunior aialibus. Atq; ceterorū quidē animalīū hic societatis ē terminus. Hoīes autē coniugiū subeūt nō solū pcreationis: sed eorū etiā grā que ad ipsam cōferunt uitam. Officia nāq; cōtinuo sunt diuisa. atq; alia uiritalia sunt uxoris. Opē itaq; sibi mutuo ferunt res p prias in cōmuni ponentes. Quapropter hac in amicitia utilitas inest atq; uoluptas. Erit autē & ob uirtutem etiā amicitia si boni sint. Est enī utriusq; uirtus. atq; hoc ipso gaudebūt. Filii autē parentū uincula sunt: & nexus. Idcirco & citius ii qui carēt liberis dissoluunt. Filii nāq; bonū est utrisq; cōmune. Ipsū autē cōmune continet. Querere uero quonā modo uiuendū est cū uxore: & omnino amico cum amico: nil aliud est q̄ querere quomodo iustum est. Nō enim idem iustum uidetur amico ad amicū: nec ad alienum & sodalem ac condiscipulum esse.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

¶ Vm tres sint amicitia: ut ab initio dictum est: & in unaquaq; alii sint pares amici: alii impares. nā similiter boni fiūt amici: & prestabilior deterioris: similiter & iucundi: & ob utilitatē etiā in cōmodis pares & differentes. Pares quidem tam amādo q̄ ceteris æquales esse oportet. Impares autē

OCTAVVS

id reddere quod excellentie ratio flagitat. Fiunt aut in amicitia
 quæ utilitatis est gratia uel sola uel maxime incusatiões nō sine
 ratiōe atq; querelæ. Qui nāq; sunt ob uirtutē amici: p̄mpti sunt
 ad beneficia sibi mutuo conferenda. Hoc enim est & uirtutis &
 amicitia. Atq; cum ad hoc certatim properent: nulle prorsus in-
 ter ipsos accusatiões nec rixe fiunt. Nemo enim amanti & be-
 neficia conferenti succenset. sed si sit gratus beneficiis respondet.
 Atq; qui in beneficiis cōferendis exuperat: cū id assequat quod
 cupit non incusabit amicū. Vterq; enī bonū affectat: nec in his
 quæ ob uolūptatē constant querele nīmīū fiunt. Nā si simul de-
 gere gaudent: sit id simul utrisq; quod appetunt. Ridiculus aut
 uidet & est qui non delectantem incusat cū liceat nō cōuersari.
 At in ea quæ utilitatis grā cōstat locū incusatiões habet atq; que-
 relæ. Nā cū sese mutuo p̄ utilitate utant sēp indigent pluris:
 & minus q̄ oportet sese habere putāt & querunt ex eo qā nō tot
 assequunt quot indigent cū sint digni. Qui uero conferunt be-
 neficia nequeunt tot cōferre quot indigent ii in quos beneficia
 cōferunt. Videt aut ut duplex est iustū: aliud sine scripto: aliud
 lege. Sic & ciuis amicitia quæ utilitatis est grā: alia moralis: alia
 legitima esse. Fiūt igit incusatiões tū maxime: cū nō p̄ eandē cō-
 mutat atq; dissoluit. Atq; legitima quidē est ea quæ in definitis
 consistit: & quedam est omnino sordida de manu in manū: que-
 dā liberalior ad tempus: sed per pactionē quid p̄ quo. Est id qd
 debet in hac manifestū & nō ambigit. Habet autem dilatiōem
 ad amicitiam atinentem. Quapropter apud nonnullos tales nō
 sunt iudicia. sed arbitrantur eos oportere contentos esse qui fide
 cōmutarunt. Moralis autem non in definitis cōsistit. sed ut amī
 cū quidē munere afficit: aut aliqd aliud in illū confert. Accipere
 autem dignum esse censet æquale aut plus: quasi non dederit
 sed mutuauerit. Atq; si non ut cōmutauit dissolutio fit incusa-
 bit. Hoc autem ideo accidit: quia omnes uel plurimi uolūt qui-
 dem honesta. anteponunt autem ea que prosunt. Atq; honestum

LIBER TDO

quidem est beneficia conferre: non ut uicissim suscipiant. Vtile uero suscipere. Si pōt igit dignū reddere oportet beneficium iis que accepit & sponte quidem. Inuitus. n. nō est faciendus amicus. Vt errore igit in principio facto: & beneficio a quo accipere nō oportebat suscepto. Nō. n. ab amico: nec ob id ipsum faciēte/ dissoluere ipsum oportet: ut beneficio p definitis suscepto: atq; polliceri cum posset reddere. Nā si nō posset nec dignū is qui dedit ipsum suo munere censuerit. Quare reddendum est si habeat facultatē. In principio aut considerandū est a quo nā beneficiū: & pro quo confert: ut p his suscipiat aut nō suscipiat illud. Existit aut dubitatio utq; q suscepit utilitate metiri oporteat id qd reddi debet: an eius qui cōtulit beneficio? Qui nāq; beneficiū acceperūt extenuātes id ipsum ea dicūt sese cepisse que parua erāt illis: queq; ab aliis licebat accipere. Illi uero cōtra: ea que maxima erāt suaz: queq; ab illis assequi nō poterāt & in periculis aut necessitatibus talibus. An quia amicitia est ob utilitatē: utilitas eius qui beneficiū suscepit mensura est statuenda? Hic est. n. qui indiget: & huic fert opē ut accepturus equalē. tantū igit auxiliū fuit quantū utilitatis habuit hic. Et reddēdū est igit tantū quantum ipse consecutus est: uel etiā plus. est enī magis honestū. In amicitia aut quæ sunt ob uirtutē accusatiōes quidē nō sunt. Mēsure aut similis est electio eius qui beneficiū cōtulit. Id enim qd est uirtutis ac moris precipuum in electione consistit.

Cap. ii.

T uero dissentiūt & in amicitia que in excellentia consistunt. nā uterq; dignū existimat plus habere. Atq; cū hoc non sit dissolutū amicitia. Qui nāq; prestabilior est: plus habere oportere se putat. Plus. n. tribuendū est bono. Eadē censet & qui magis utilis est. Si nāq; quispiā inutilis sit: nō æquale inquit ipsum habere oportere. Subministrationē. n. & nō amicitia fieri dicunt: si nō p dignitate opes ea fuerint que ab amicitia sunt. Nā ut in pecuniarū societate plus ii capiūt qui plures pecunias

OCTAVVS

conferūt: sic arbitrant & in amicitia fieri oportere. qui uero eget & qui est inferior contra. Ad amicū nāq; bonum spectare cenlet egentibus opem ferre. Quid. n. pdest inquit amicū esse quēpiā studioso uiro aut potēti si nihil cōsecuturus sit inde. Videt autē uterq; recte censere. Atq; plus quidē utrisq; est ex amicitia tribuendū. nō tamē eiusdē rei: Sed excellenti quidē honoris: egēti autē lucri. Virtutis enī & beneficentia pramiū honos est. indigētia uero auxiliū/lucrū. Hoc ita se habere & in rebus publicis cōstat. Nō enim is honorat qui nihil boni reip. prestat. Id enim qd est publicū ei tribuit qui beneficia in remp. cōfert. At honor publicū est. Nō enim fit ut simul quisq; pecunias a rep. atq; honorem accipiat. Nemo nāq; fert in oibus minus habere. Qui igit in pecuniis iminuit ei honorē tribuunt. Qui uero munera suscepit ei pecunias dant. Quod enim fit p dignitate: id æquat & cōseruat amicitia ut est dictū. Sic igit & iis est agendū atq; congregiendū qui impares sunt. Et is qui in pecuniis aut uirtute utilitate accipit reddat honorē oportet id reddēdo qd pōt. Amicitia nāq; id exposcit qd fieri pōt: nō id quod est p dignitate. Neq; enī in oibus est ut in honoribus erga deos aut parentes. Nemo enim unq; dignū reddere pōt. Sed qui quoad pōt obsequitur: bonus & æquus esse uidet. Quapropter cōstat patrē quidē nō licere filio abdicare. Eiliū autē patri licere. Debentem enim reddere oportet. At quicqd egerit: nihil unq; iis dignū fecerit que a patre suscepit. Quare semp debet. Quibus aut debet potestas est dimittendi. igitur & patri. Simul aut nemo forsitan unq; se mouere uidetur nisi ille exuperet prauitate. Nā absq; amicitia naturali humanū est auxiliū non negare. Illi aut fugiendū est aut non studendū opē afferre cū sit prauus. Pleriq; enim suscipere beneficia uolūt: conferre autem nolunt: ac fugiunt ut inutile. Sed de his quidem eo usq; sit dictum.

Finis Liber Octauus.

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

N omnibus amicitiiis quæ sūt diffimiles specie cō-
 paratio rationum æquat atq; cōseruat amicitia ut
 est dictum: ut & in ciuili societate/ sutori p calcia-
 mentis/ & textori & ceteris pro dignitate permu-
 ratio fit. Atq; hic quidē cōmunis habet mēsurā nūmus ipse/ ad
 quem oīa referunt & quō mesurantur. In amatoria aut amici-
 tia interdum amator querit q; supra modū amans non uicissim
 amatur/ nihil habens forte amabile. interdū is qui adamat qd
 cum prius cuncta polliceret: nunc nihil facit. Fiunt aut talia: cū
 ille qdē ob uoluptatē adamat: hic aut ob utilitatē diligit ama-
 torem: & hec non assunt utrisq;. Nā cū ppter hanc sit amicitia fit
 dissolutio: cū ea nō fiunt gratia quoq; amabant. Nō enim se mu-
 tuo amabant: sed ea que inerant: que nō permanēt. Quapropter
 tales & amicitie sunt. Morz uero amicitia cū per se sit permanet
 ut dictum est. dissentiunt autem & cum alia fiunt ipsis: & nō ea
 que appetunt. Est enim simile ac si nihil fieret cum non id asse-
 quitur quod affectat: Quale fecit & qui Citharedo pollicebatur
 quanto melius cantaret se plura daturū. Postridie uero reposcēti
 promissa uoluptatem reddidisse dixit pro uoluptate. Si igitur
 uterq; hoc affectaret satis utiq; haberet. Sin uero ille uoluptatē:
 hic lucrum affectabat: alter habet: alter non habet: non bene sese
 habet ipsa societas. Quorum. n. indiget unusquisq; hanc & asseq-
 uult: & horz gratia dabit ea que habet. Vtrius aut est estimatio-
 nem facere: eius ne qui dat: an eius qui primo accepit. Nam qui
 dat uidetur illi permittere. quod quidem & Prothagorā fecisse
 aiunt. Cum enim docuisset ea que profitebatur: discipulum æsti-
 mare iubebat: quanti ipsi uiderent ea que scit. & tantū accipie-
 bat. Nōnullis aut in talibus satis est illud. Sufficiens socio mer-
 ces sane est statuenda. Qui uero prius acceperūt argentū: dein-
 de nihil eoz que promiserunt ob exuperationem promissionum

NONVS

efficiunt: merito incusantur. Non enim perficiunt ea que pepigerunt. Hoc autem fortasse sophistæ facere cōpellunt: quia nemo daret p̄ iis que sciunt argentū. Hi igitur ea p̄ quibus acceperūt mercedem nō efficiētes merito accusant. Eorū autem in quibus subministratiōis nō fit pactū: qui p̄pter seipsos exhibēt incusatiōibus carent ut diximus, talis est enim ea amicitia que ob uirtutē conflatur, remuneratiōq; facienda est electione: hec enim est amici atq; uirtutis. Sic est faciendum & in societate que fit ob philosophiam. Non enim tante dignitati pecunie equari possunt. Nec honos parīs unq̄ fiet momēti. Sed satis est forsitan ut & ad deos atq; parentes id quod fieri pōt. Qd si datio nō sit talis sed p̄ aliquo: maxime quidem oportet forsitan retributionē fieri ut utriusq; uideatur esse p̄ dignitate. Si uero hoc nō accidit nō solū necessariū: uerū etiā iustū esse uidebit: ipsum prehabentem hanc ipsam statuere. Nam si quantum hic utilitatis habuit aut pro quanto uoluptatē expetiit tantū ille receperit: dignā de hoc remuneratiōē habebit. Etenim in rebus uenalibus ita fieri constat. Et quibusdā in locis sunt leges que uetant sponte actōrū contractuum iudicia esse: propterea q̄ oportet unūquemq; ad eū qui credidit sic dissolutionē facere ut societate cōtraxit. Putāt enim eum iustius esse statuere cui pmissum est q̄ eū qui pmissit. Et n. plerūq; nō æque æstimant qui habent & qui accipere uolunt. Sua enim cuiq; & ea que dat multo uidentur pretio digna. Attamen retributio sit ea quā statuūt ii qui capiunt quantitate. Oportet autem fortasse non tanti æstimare: quanti uidetur dignum habenti: sed quanti æstimabat antea q̄ haberet.

Cap. ii.

Abest autem & talia dubitationem: Vtq; oporteat oīa patri tribuere: in omnibusq; obtemperare: an egrotāti quidē parendū sit medico: deligenti uero ducem exercitus deligendus sit rei militaris peritissimus homo? Simili modo utrū amico sit potius an studioso subministrandū: & benefactori reddenda sit

LIBER

gratia: an sodali potius dandū: si utrūq; fieri nequeat. Oīa igit talia exacte determinare nō est facile. Multas enim ac uarias habent differentias: & magnitudine & paruitate & honestate atq; necessitate. Vez nō oīa eidē esse tribuenda non est obscurū. Atq; beneficia plerūq; reddenda sunt potius: q̄ est largiendum amicis. sicut & mutuū reddendū est potius cui debeas: q̄ dandum sodali. Fortasse aut neq; hoc agendū est semp: Vt redemptū a predonibus: utrū eū qui ipsum redemit/redimere uicissim oporteat quicūq; is sit: aut nō capto quidē repetenti uero mutuū reddere: an redimere patrem. Videbit enim patrē potius q̄ se etiā redimere illum oportere. Debitū igit ut diximus simpliciter est reddendum. Si uero datio honestate aut necessitate excedat: ad hec ipsa est declinandum. Interdum enim neq; est equū beneficium retribuere: cū alter quidem in studiosum sciens studiosum esse contulit beneficiū: alter aut illū flagitiosum esse existimat. Non nunq̄ enī nec ei qui mutuauit uicissim est mutuandum. Nā ille quidem putans se recepturum bono mutuauit uiro. hic aut non sperat a prauo recipere. Siue igitur re uera hoc sic se habeat: non æqualis est dignitas. siue non ita quidē se habeat: putent autem sic se habere: non uidebunt absurde facere. Quod igitur sepe est dictum: sermones qui de affectibus actibusue fiunt: perinde habent definitionem ut ea circa que sunt. Non eadem igitur uniuersis esse reddenda: neq; patri cuncta quemadmodū neq; Ioui sacra oīa dant: nō est obscurū. Qd si diuersa tribuenda sunt parentibus & fratribus & sodalibus & beneficiis tribuēda sunt singulis sua queq; ad quēq; accommodantur. Sic aut & facere uident. Nā ad nuptias uocāt cognatos. genus enī his est cōmune. quare & actus qui circa hoc sunt. Et ad sponsalia etiā maxime cognatos propter idem putant accedere oportere. Videbit aut parentibus maxime alimentis filios ut debētes opitulari oportere: & honestius esse iis qui causa sunt essendi: q̄ sibi ipsis subuenire. Honorem etiā ut diis tribuere oportet. Nō oēm aut parētibus neq;

NONVS

eundem patri matriq. Neq. sapientis aut imperatoris : sed patri paternum:& similiter matri maternum. Omni quoq. seniori honor est tribuendus qui ad ætatem accommodatur assurgendo locoq. cedendo & talibus. Sodalibus aut atq. fratribus prestanda est libertas/omniūq. cōmunitas. Atq. cognatis & iis qui sunt eiusdē tribus & ciuibus ac ceteris uniuerſis ſemp est enitendū id quod accommodatur tribuere & cōparare:que insunt ſingulis rōne familiaritatis & uirtutis aut utilitatis. Eoz. igit. q. generis sunt eiusedē facile est iudiciū. differentiū aut est difficilius. Nō tamē ob hoc desistendum est, sed ut fieri potest: ita est distinguendum.

Cap. iiii.

St etiā dubitatio: si dissoluende sint amicitia/nec ne : ad eos qui non permanent: an ad eos qui ob utilitatē aut uoluptatē amici sunt: cum hec non habent: nec est absurdum dissolui. Illos enim erant amici: quibus deficientibus/rationi consonum est non amare. Inculauerit aut quispiā si ob utilitatē aut uoluptatē amant ob mores simulabant amare. Quod enim superius diximus. plurime sunt inculcationes inter amicos: cum non similiter optāt & sunt amici. Cum igitur quispiā sua se opinione fefellerit putaueritq. ob mores amari: nihil illo tale agente: tū se ipsum is accusare debet. Cū uero a simulatiōe illius deceptus fuerit: tum eum qui decipit iustum est accusare: & magis q. eos qui nūmos adulterinos conficiūt quanto maleficiū ipsum circa prestabilius est. Quod si acceptat ut bonum: factus est autē prauus atq. apparet est ne amandus. An impossibile est : siquidem non omne quoduis est amabile sed bonū. neq. autem dignū est prauū amicum habere: neq. oportet. Non enim amatorem prauorū esse oportet neq. similem euadere prauo. Dictum est aut simile simili esse amicum. Est ne igitur statim amicitia dissoluenda: an non omnis: sed in qua est incurabilis ob prauitatem. Qui autē emendari possunt: iis magis ferendū est in moribus auxilium q. in pecuniis: quanto prestabiliores sunt & magis amicitie pprii.

LIBER

Nihil aut absurdum uidebitur facere: qui amicitiam dissoluit. Nō. n. huic aut tali amicus erat. Cū igitur mutatum ad priores mores redigere nequeat: sese ab illo seiungit. Quid si alter permaneat: alter magis bonus euadat: multumque uirtute differat: est ne utendum amico? an fieri nequit. In magna autem distantia maxime manifestum fit ut in amicitias que a pueritia contrahuntur. Nam si alter mente permaneat puer: alter in optimum uirum euaserit: quonam modo fuerint amici: cum neque eadem ipsis placeant: neque eisdem gaudeant doleantque. Neque enim hec erunt in ipsis. Sine uero his esse amici non possunt. simul enim ipsos uiuere impossibile est. Atque de his ante diximus. Oportet ne igitur ipsum non secus ad illum sese habere: quam si amicus nunquam fuisset? An facte memoriam consuetudinis habere oportet? Atque ut amicis potius quam alienis arbitramur gratificari oportere: sic & iis qui fuerunt amici tribuendum est aliquid ob amicitiam quam antea fuit. cum non ob exuperationem prauitatis est dissolutio facta.

Cap. iiii.

A uero que ad amicos attinent & quibus amicitia definiuntur ex iis que ad seipsum quisque facit perfecta esse uidentur. Ponunt enim eum amicum esse: qui uult & agit bona: uel que uidentur amici gratia: aut eum qui uult esse uiuereque amicum gratia ipsius amici. quod quidem matribus ad suos accidit filios: & his amicis qui sunt offensi. Quidam autem eum esse dicunt: qui uersatur una cum amico: & eadem expetit: aut eum qui dolet una atque gaudet cum amico. Maxime autem & hoc matribus accidit. Horum etiam aliquo & amicitiam ipsam definiunt. Vnumquodque autem horum uiro competat erga se bono. Reliquis uero ea ratione qua tales esse existimant. Videtur autem ut dictum est uirtus & studiosus ipse unicuique esse mensura. hic enim sibi ipsi consentaneus est: ac eadem affectat anima omnis. Et uult igitur sibi ipsi bona: & que appareret ac agit. Est enim uiri boni bonum agere: & sui ipsius gratia. Meritis quippe causa que quidem unusquisque esse uidet: & uult etiam se uiuere saluumque esse: atque id maxime quo sapit. Est. n. bonum homini studioso esse.

NONVS

Vnusquisq; autem sibi vult ipsa bona. Factus uero alius nullus
 expetit cuncta illud quod est factum habere. Habet aut & nūc
 deus summū bonū. sed est id quod est ipse. Videtur aut id unus-
 quisq; esse quod intelligit: aut maxime. Atq; talis secum degere
 vult. Libenter enim hoc cum uoluptateq; facit. Nam & actarum
 rez recordatio periucunda est: & futuraz spes bona. Talis autē
 afficit uoluptate. Et insup contemplatiōibus mēte abundat. Pre-
 terea maxime secum una dolet atq; letat. Idem est. n. oīo ipsi mo-
 lestū atq; iucundū: & nō alias aliud. est enī sine penitētia prsus.
 Ex eo igit quia unūquodq; ipsoz ad se ipsum cōpetit studioso:
 ad amicū aut sic se habet ut ad se ipsū. amicus enī est alius ipse:
 & amicitia uidetur hoīz aliqd esse: & quibus hec insunt uidentē
 esse amici. Querere uero utz ad seipsum sit: an non sit amicitia:
 nunc omittamus. Videbitur autē hoc amicitia esse: quo duo uel
 plura ex iis habet que dicta sunt. Et q; maxima amicitia similis
 est ei que est ad seipsum. At uero uidentē ea que dicta sūt & ipsis
 multis inesse: quis sint prauī. An hoc participes ipsoz sunt: quo
 sibi ipsis placent: & bonos se esse existimāt. Nam eoz qui uehe-
 menter sunt prauī atq; nefarii nemini hec insunt: sed nec inesse
 uidentē. Dissident enim secū: & alia quidem cupiunt: alia aut uo-
 lunt. ut incontinentes: Nā iis que bona sibi uidentē antepōnunt
 ea que uoluptate afficiūt atq; nocent. Quidam rursus ob formi-
 dinem atq; inertia eas agere res omittunt: quas putant sibi ipsis
 optimas esse. Qui uero multas res graues atq; nefandas egerūt:
 uitam ob prauitatem odio habent ac fugiunt: sibiq; mortem cō-
 sciscunt. Querūt preterea alios ipsi flagitiosi quibus cū uersent.
 Se uero ipsos fugiūt. Nā si sint secū: recordant multaz grauiūq;
 rez: & sperant alias tales. Si cum aliis aut sint: obliuiscunt. Atq;
 cū nihil habeāt qd sit amabile: nulla re prsus afficiūt ad seipsos
 quaz ad amicitia attinet. Neq; igit una secū gaudent atq; dolēt.
 Est enī eoz aīa in seditiōe. Atq; interdū ob prauitatē dolet absti-
 nens a quibsdā. interdū letat. Et hęc quidē pars huc: illa autē

LIBER VI

illuc trahit ut diuellentes. Quod si fieri nequeat ut doleat simul atq; lere: at paulo post dolet quod letatus fuit & nolle sibi ipsi illa uoluptati fuisse. Improbi namq; penitentia sunt referti. Improbos igitur ne erga se quidem amice affectus est: propterea qd nihil habet qd sit amabile. Quod si ita sese habere uehementer est miserū: totis uiribus fugienda est prauitas: & enitendū est bonū esse. Sic. n. & ad se ipsū habebit amice: & alii amicus poterit esse.

Cap. v.

Eniuolentia autē amicitiae quidem est similis. Non tamē est amicitia. Fit enim beniuolentia & ad ignotos: & latēs. amicitia uero non fit. Hæc autem antea diximus. At nec etiā est amatio. Non enim habet extensionem nec appetitionem. Amationem autē hæc sequunt. Et amatio quidē est cū consuetudine. Beniuolentia autē fit & repente. ut fit & erga certantes. spectantes enī beniuoli fiunt ipsis: & uolunt bona. Nihil autē agerēt simul. Quod enī diximus repente fiunt beniuoli & leuiter diligūt. Videtur igit beniuolentia principiū amicitiae esse. sicut & adamādi uoluptas ea que per aspectū efficit. Nemo nāq; adamat si nō antea delectatus fuerit forma. Qui uero gaudet forma nō cōtinuo & adamat: sed cū absentem desiderat presentiamq; affectat. Sic igitur & amicos impossibile est esse: nisi beniuoli fuerint. Beniuoli uero non continuo & amant. Volunt enim dūtaxat eis bona quibus beniuoli sunt. Sed nihil agerent simul: neq; pro illis molestiam susciperent ullā. Quapropter quispiā per translationē principiū ipsam amicitiae dixerit esse. Diurnā autē factā & ad consuetudinē accedentē amicitia fieri: non eā quidē quæ ob utilitatē: neq; eā quæ ob uoluptatē est. Neq; enī p hisce beniuolentia fit. Qui namq; beneficiū accepit retribuit pro his que accepit beniuolentiam faciens iusta. Qui uero uult aliquem prosperitatem habere: spe cōmodi alicuius consequendi per illum non illi sed sibi potius beniuolus est: quemadmodum nec amicus si illi propter aliquem usum obsequium prestat. Omnino autem

NONVS

beniuolentia ob uirtutē ac bonitatē aliquā futurū cuiuspiā
pulcher aut fortis aut aliqd tale uidetur in certatibus diximus
Cap. vii. T qui inēcordia etiā ad amicitiam attinet. Quapropter
nō est eadē opinatio. hec enim & iis qui sibi mutuo sunt
ignoti inesse potest. Nec eos qui de quouis sunt eiusdē sententia
concordes dicūt. uelut eos qui de celestibus eadē sentiūt. Nō enī
ad amicitia pertinet de his esse cōcordes. Sed ciuitates cōcordes
inquiunt esse: cū de iis que cōferunt eadē sentiunt eligūtq; atq;
agunt ea que publice uisa sunt. Circa igit ea que in actionē ue
niunt concordēs sunt homines: & hoc circa ea que in magnitu
dine sunt. Possuntq; utrisq; uel omnibus inesse. Ut ciuitates con
cordes sunt: cum omnibus uidetur magistratus esse deligendos:
aut societatem cum lacedemoniis ineundam esse: aut magistra
tum gerere Pittacum: cum uellet & ipse. At cum uterq; seipsum
uult ut uolunt qui in pheniciis sunt seditionē habent. Concor
des enim esse non est idem utrūq; intelligere: quicquid tandem
id sit. Sed in eodē idē: ut cū & populus & boni rempublicā opti
mates gerere uolunt. Sic enī sit oibus quod exoptant. Civilis au
tem amicitia uidetur ipsa cōcordia esse: sicut & dicitur. Nam circa
cōmoda & ea que pertinent ad uitam uersat. Est autem talis cō
cordia in bonis. Nam & secum quisq; horum est concors: & oēs
inter se sunt concordēs: quippe cum in eisdem omnino sint. Ta
lium enī uoluntates manēt & nō resiliunt ut Euripus. Voluntq;
semper ea que iusta sunt & que prosunt. hec aut & cōmuniter af
fectāt. Prauos uero cōcordes esse impossibile est nisi breui in tpe
quēadmodū & amicos esse in rebus quidē utilibus plus: in sub
eundis uero laboribus subministrationibusue minus habere p
cupientes. Vnusquisq; aut hec sibi uolēs proximū perscrutatur: &
prohibet. Perit enim res ipsa cōmunis cum ab ipsis non conser
uetur. Fit igitur ut in seditione uersentur: & se se quidē uicissim
urgentes: que iusta sunt agere nolunt.

m

LIBER NON

Cap. vii. *Idem autem ii qui beneficia contulerunt magis eos ama-*
re in quos beneficia sunt collata: q̄ ii qui acceperunt eos q̄
contulerunt. Atq̄ ut preter rationem eueniens querit, plurimis igitur
videtur id ex eo fieri: quia hi quidem debent illis uero debet.
Utriḡ in mutuis debitorum quidem uolunt suos creditores non
esse: hi uero de salute quorū debitorum diligentiam adhibent: sic
& eos inquit qui beneficia contulerunt uelle eos esse erga quos
fuerit beneficii: ut gratias accepturos. illis uero non esse curā red-
dendi. Epicharmus igitur fortasse dixerit hec ipsos dicere aspicien-
tes ad malū. Videtur autē hoc esse humanū: pleriq̄ enim in memo-
res sunt: & suscipere potius q̄ conferre beneficia appetunt. Vide-
bitur autē causa naturalior esse: & nō similis ei que de creditori-
bz dicitur. Non est enim erga debitores amatio: sed uolūtas sa-
lutis recipiendi causa. Sed qui beneficia contulerunt diligūt atq̄
amant eos qui beneficia acceperunt: & si nulla in re sunt utiles:
neq̄ impoterum futuri quod quidem & artificibus accidit. Ma-
gis enim unusquisq̄ propriū amat opus: q̄ ipse ab opere ama-
ret si anime particeps esset. Maxime uero forsitan hoc circa poe-
tas accidit: hi namq̄ sua diligunt poemata supra modū: & p̄inde
atq̄ filios amant. Tali igitur simile est & id quod faciunt ii qui
beneficia contulerūt. Quod enim suscepit beneficiū ipsorum est
opus. Hoc igitur & amant magis: q̄ opus eū qui fecit. Huius autē
causa est: quod uniuersis est expetibile atq̄ amabile esse. Sumus
autē actu. nam uiuendo sumus atq̄ agendo. Qui igitur fecit: est
actu suū quodāmodo opus. diligit itaq̄ ipsum opus: quia amat
& esse. hoc autē est naturale. Quod enī est potētia id opus ipsum
actu declarat. Et insup̄ ei quidē qui contulit beneficiū honestū est
id quod egit. Quare gaudet eo in quō est hoc. At ei qui accepit:
nihil est honesti in eo qui contulit: nisi conferēs: quod quidē mi-
nus est iucundū atq̄ amabile. Est autem presentis quidem ope-
ratio: futuri autē spes: facti uero memoria iucunda. Sed iucūdis

simum est quod est actu & amabile simili modo. Ei igitur qui contulit beneficium permanet ipsum opus. Diuturnum est. n. ipsum honestum. Sed ei qui cepit: transacta est ipsa utilitas. memoriaque honestas: quidē res est piucunda. Vtilium autē nō nūquid: aut minus. Expectatio vero contra sese habet. Et amare quidē simile est actioni. amari autē passiōi. Eos igitur q̄ circa actum excellunt: sequitur amare: & ea que ad amicitiam attinēt. Preterea ea que facta sunt cum labore: ea magis diligūt p̄s. ut & pecunias magis diligunt q̄ acquisierunt: q̄ qui ab aliis acceperunt. At beneficiū quidē accipere sine labore esse cōstat. Beneficium autem cōferre difficile. Propter hec & matres filios magis amāt. generatio nāq; laboriosa est magis: & magis sciunt esse suos. Videbit autē hoc & iis accommodatum esse qui beneficia contulerunt. *sup li iij*

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

Vbiatur autē & utq; oporteat seipsum amare maxime: an aliquē alium? Increpant. n. eos qui seipsos maxime amant. & ut turpe sui amatores appellant. Atq; prauus quidē sui gratia cuncta agit: & tanto magis/quanto prauior est. Inculant igitur ipsum: quia nihil nisi si bi agit. Probus autē ob honestate: & tanto magis/gratiāq; amici: quanto prestabilior est. sua uerō negligit. Ab his autē uerbis nō sine ratione ipsa opera discrepant. Nā eum inquit oportere summe amare: qui maxime est amicus. Is autē maxime est amicus: qui uult cui uult bona illius gratia si nullus etiā scierit. At hec ipsi ad seipsum maxime competunt: & cetera oīa quibus definit amicus. Dictum est enī ab ipso ea omnia que ad amicitiam attinent & ad ceteros peruenire. Eodē accedūt & puerbia uniuersa: ut anima una. & amicorū omnia sunt cōmunia. & amicitia est equalitas. & tibi: genu p̄ p̄p̄nquius. Hec. n. uniuersa ipsi ad seipsos maxime cōpetunt. Maxime nāq; amicus est sibi: & se igitur ipsum maxie amare oportet. *m 2*

LIBER IV

Dubatur autem merito: utris oporteat assentiri: cum utrisque uideatur esse credendum. Fortasse igitur tales sermones distinguendi determinandique sunt: quousque & quonam modo sint ueri. Si itaque sumptis quonam utriusque modo sui amatorem dicunt: fuerit forsitan manifestum. Qui igitur hoc reprehendendum esse existimant: eos amatores sui appellant: qui sibi plus tribuunt in pecuniis & honoribus & uoluptatibus corporis. hec enim ipsa multitudo affectat: & ipsis ut optimis omni studio incumbit. Quare & in certamen ueniunt. Qui igitur in hisce plus habere pergunt in cupiditatibus & omni affectibus eiusque parti animae quae rationis est expers gratificantur. tales autem sunt ipsi multi. Idcirco & appellatio orta est ex multitudine: quae quidem est praua. Ergo iuste uituperantur ii qui ita se amant. Non est autem obscurum uulgi eos qui sibi ipsis talia tribuunt sui amatores dicere consueuisse. Nam si quis semper studeat agere iusta maxime omnium: aut temperata: aut quaeuis alia quae a uirtutibus proficiuntur: honestatemque omnino sibi ipsi semper uendicat atque usurpet: hunc nemo dicet amatorem sui neque uituperabit. Magis autem uidebitur talis homo sui amator. Nam ea sibi tribuit quae pulcherrima maximeque bona. & gratificatur ei quod sui ipsius potissimum in omnibusque illi obtemperat. Ut autem & ciuitas id esse maxime uidetur quod est potissimum: & alius omnis conuentus: sic & homo. Amator igitur is est maxime sui: qui illud amat illique gratificatur. Et continens igitur dicitur & incontinens: quia mens uincit aut non uincit: propterea quod ipsa est hominum quisque & egisse ipsi & sua sponte ea uidentur quae cum ratione maxime egerunt. Non igitur est obscurum: hoc esse maxime unumquemque: & hoc maxime uirum bonum amare: quapropter maxime sui est amator. diuersa specie ab eo qui reprehenditur: tantumque differt: quantum uita cum ratione differt a uita cum perturbatio: & appetitio aut honesti: aut eius quod conferre uidetur. Qui si omnes ad consequendam honestatem & ad res agendas pulcherrimas decertaret atque contendere: & omnibus publice ea quae oportet: & unicuique

NONVS

priuatiū maxima bona inessent si uirtus est tale. Quare bonū quidē hōiem amatorē esse sui oportet. nā & sibi ipse & ceteris pderit agendo honesta. Prauum aut nō oportet. & sibi nanq; nocet & ppinquis affectus prauos sequendo. Ea igit que uir improbus agit ab iis discrepant que agere oportet. At probus que oportet ea & agit. Mens enī oīs id expetit/quod est optimū sibi. Et probus obtemperat menti. Atqui uerū est illud quod de studio dicit. Cōplura inq; ipsū agere/ & amicorū & patriæ gratia: & si opus fuerit mortē obire. Et pecunias enī & honores abiiciet & ea bona oīo de quibus hoies decertant sibi uendicās honestatē. Expetit enī potius uoluptatē breui tpe uehementē: q̄ longo leuem. & uitā honestā uno anno q̄ quāuis multis. Et unū actū honestū magnū iue: q̄ multos & paruos. Atq; iis qui p amicis: q̄ pro patria mortem obeunt hoc forsitan accidit. Magnam igitur sibi ipis eligunt honestatē: abiicientq; pecunias: ut amici capiāt plures. Hinc enī amicus facultates: ipse consequit̄ honestatē. Atq; sibi maius tribuit bonū. Eundem & circa honores modū magistratusq; seruabit. Nam hec oīa amico suo concedet. est enī hoc honestū ipsi ac laudabile. Merito igitur studiosus esse uidetur: anteponens oībus honestatē. Fit etiā ut & res agendas concedat amico: sitq; honestius seipsum fuisse causam ut agat illis amicus q̄ si ipsemet agat. In uniuersis igitur laudabilibus ipse studiosus plus honestatis tribuere sibi ipsi uidet̄. Sic igit̄ sui ipsius uti diximus amatorē esse oportet. Vt ipsi aut multi sunt nō oportet.

Cap. ii.

e St aut controuersia & de ipso felici: si indigeat amicis/ nec ne. Non esse enim inquiunt ipsis beatis & ex sese sufficēribus opus amicis. Insunt enim ipsis omnia bona. Cum igit̄ ex sese sint sibi sufficiētes: nullius indigent rei. Amicum autem inquiunt: cum sit alter ipse: ea afferre amico que ipse per se amicus consequi nequit. Vnde & hanc sententiam dicunt:
Fortuna cum bona est amicis cur opus?

LIBER NON

At absurdo simile est: uniuerſa bona tribuētes felici: amicos ipſi non tribuere: quod externorū bonorū maximū eſt. Quod ſi ad amicum conferre potius q̄ accipere beneficia ſpectat: atq; ad ui- rum bonū uirtutemq; dare beneficia pertinet: magiſq; honeſtū eſt amicis q̄ alienis largiri beneficiaq; conferre: uir ſtudioſus iis indigebit p̄fecto qui dona beneficiaq; ſunt accepturi. Quapro- pter & querit̄ utq; prosperis in rebus: an in aduerſis opus ſit ma- giſ amicis: utpote cum & is qui mala fortuna utitur: iis indige- at qui beneficia conſerant: & iis qui prospera fortuna fruuntur iis ſit opus apud quos beneficia collocabūt. Eſt etiā forſitan ab- ſurdum beatum ipſum ſolitarium facere. Nemo enim expetere p̄ ſe bona cuncta habere. Nam homo ciuile animal eſt & cū aliis aptū una uiuere. Hoc igit̄ cōpetit & felici. habet enī ea oīa que natura ſunt bona. Conſtat aut̄ melius eſſe cū amicis p̄biſq; q̄ cū alienis ipſum & q̄buſuis conuerſari. Amicis ergo felici eſt opus. Quid igitur illi primi dicant: & qua parte uera loquuntur? An quia uulguſ eos amicos eſſe putat qui utiles ſunt. Talibus igit̄ non indiget ipſe beatus: quippe cū ipſi oīa bona inſint. Nec etiā iis qui ob uoluptatē amantur: aut perparum. Nam cū ſit ipſius uita iucunda: aduentitia non indiget uoluptate. Atq; cū amicis talibus haud indigeat: non uidetur indigere amicis. Hoc autem non eſt forſitā uerum. Nam in principio dictum eſt: felicitatem operationem eſſe quandam. Conſtat autem operationem ipſam fieri: & non ut quandam rem eſſe que poſſidetur. Quod ſi felicē eſſe in uiuendo ac operando conſiſtit: boni autem operatio ſtu- dioſa & iucunda per ſe ut initio diximus: reſq; propria ex iis eſt que delectant: atq; magis propinquos q̄ nos ipſos: & actus il- lorum q̄ noſtros poſſumus contemplari: ſtudioſorumq; hominū actus ſi ſint amici iucundi ſunt ipſis bonis: habent enim ambo ea que ſunt natura iucunda. Beatus p̄fecto talibus indigebit amicis: ſi expetit actus bonos & proprios contēplari: talesq; ſunt ipſius boni ſi ſit amicus. Arbitrant̄ aut̄ homines felicem iucunde

NONVS

uiuere oportere. Solitario igitur difficilis est uita. Nō est enim facile per seipsum semper operari. cum aliis uero atque ad alios facile. Erit igitur operatio continua magis cum sit per seipsam iucunda. Quod quidem esse circa beatū ipsum oportet. Studiosus enim hoc ipso quo studiosus est: gaudet quidem iis actibus qui a uirtute proficiuntur. Molestum autem fert eos: qui a uitiiis prodeunt. Perinde atque musicus delectatur quidem eleganti cantu: offenditur autem prauo. Fuerit etiam & quedam uirtutis exercitatio ex conuictu bonorum: ut & Theognidi placet. Naturalius autem considerantibus studiosus amicus expetibilis esse natura studioso uidetur. diximus enim id quod est bonū natura: studioso bonū & iucundū esse per se. Definiunt autem ipsum uiuere animalium quidē potentia sensus: hominū autē sensus uel intellectionis. Potentia uero ad operationē reducitur: & ipsum precipuū in operatione consistit. Ipsum autē uiuere uidetur proprie esse ipsum sentire uel intelligere. At ipsum uiuere de iis est quae sunt per se bona atque iucunda. Est enim definitum. definitum autem natura est bonum. Quod uero natura est bonum: id & bono est bonū. quapropter omnibus iucundum esse uidetur. Non oportet autem uitam sumere prauā atque corruptā neque in doloribus constitutā. Indefinita namque est talis: quēadmodū ea quae insunt ipsi. Eritque hoc manifestū magis in sequētibz de dolore. Si uero ipsum uiuere bonū est: & iucundū etiā est. Quod uel ex eo uidetur: quia omnes appetunt ipsum: & maxime boni atque beati. his enim uiuere maxime est expetibile: & horum uita est beatissima. Qui autē uidet uidere sentire: & qui audit audire: & qui ambulat ambulare: & in ceteris similiter est aliquid sentiens nos operari. Sentire uero nos sentire: & intelligere nos intelligere possumus. Quod quidē est nos esse. Esse. n. sentire uel intelligere. Sentire autē se uiuere de iis est quae per se sunt iucunda. Vita namque natura est bonum. Bonum autem sibi quempiam inesse sentire uoluptate afficit. Ipsum uero uiuere expetibile est: & maxime bonis: propterea quod esse bonū est ipsis atque iucundum.

m 4

LIBER

Sentientes enim id quod est per se bonum uoluptate afficiunt. At studiosus ut erga seipsum: sic sese habet & ad amicū. Amicus enim est alter ipse. Ut igitur seipsum esse est unicuique expetibile: sic & suum amicum esse: uel similiter. Esse autem ideo est expetibile: quia sibi bonum esse ipsum sentit. At talis sensus iucundus per seipsum est. Sentiat ergo & ipsum amicum esse oportet. Hoc autem fieri potest: cum ipso simul uiuendo: & uerba mentem uel cōmutando. Sic enim in hominibus dici uidetur simul uiuere: & non ut in pecoribus eodem in loco pasci. Si igitur ipsum esse per se est expetibile uiro beato: cum natura sit bonum atque iucundum: simile autem est & amici ipsius esse. Amicus etiam ex iis est pfecto que expetibilia sunt beato. At quod est expetibile beatorum: id ad se ipsi oportet. uel egens erit hac parte. Opus est igitur ei qui felix futurus sit studiosis amicis.

TRACTATUS TERTIVS.

Cap. i.

Vnt ne igitur plurimi faciendi amici? an ut de hospitalitate dictum concinne fuisse uidetur?

Hospite ne careas: hospes neque pluribus esto.

Sic & ad amicitiam accommodabitur: neque sine amicis esse: neque rursus nimium multos habere amicos? Ad eas igitur amicitias quæ sunt ob utilitatem & ualde id quod dictum est accommodatur. Multis enim uicissim subministrare laboriosum est: neque ad hoc agendum facultates ipse sufficiunt. Plures igitur iis qui sunt ad facultates proprias satis superuacanei sunt atque ad bene uiuendum impedimento. Non ergo opus est ipsis. ii quoque qui comparantur ob uoluptatē sufficiunt pauci: ut in epulis condimentum. At sunt ne studiosi plurimi cōparandi? An & multitudinis amicorum est quidam numerus perinde ac ciuitatis? Nec enī decem ex hominibus ciuitas constare potest. nec etiā est ex centū milibus ciuitas. Sed quātitas nō est forsitan una quedā determinata

NONVS

sed omnis ea quæ est media inter quasdam multitudines definita. Et amicorum igitur multitudo quedam est definita. Atque si fortasse sunt plurimi cum quibus quispiam uiuere potest, hoc enim ad amicitiam pertinere maxime uidebatur. Fieri autem non posse ut una cum multis quispiam uiuat sequi multis impertiat non est obscurum. Preterea illos etiam inter sese amicos esse oportet: si simul omnes uiaturi sunt. hoc autem difficile est in multis. Est etiam per difficile gaudere familiariter cum multis atque dolere. Concurrere enim hæc simul possunt: cum uno inquit dolere & cum altero gaudere. Forstian igitur bene est non querere quam plurimos amicos habere: sed quot ad communem uitam habendam sufficiunt. Neque enim posse uidetur multis uehementer amicum esse. quapropter neque adamare plures: exuperatio enim quædam amicitiae est. hoc autem est ad unum. Et uehementer igitur amare ad paucos erit. Hoc & in ipsis rebus ita se habet. Amicitia namque sodalitia non sunt multi amici. Et quæ fama celebrantur inter duos fuisse dicunt. Qui uero multos amicos habent & omnibus sese familiariter offerunt illi nemini sunt amici: nisi ciuilitate: quos & placidos appellant. Fit igitur ut ciuilitate multis sit quispiam amicus: etiam si non sit placidus: sed uere uir probus. Sed ob uirtutem & seipsum amicitia non est ad multos. Amabile autem est & paucos inuenire tales.

Cap. ii.

Ad utrum in fortuna magis opus est amicis: Vtrum in prospera an in aduersa. In utraque namque queruntur. Nam & qui fortunam habent aduersam indigent ope. Et qui sunt in rerum prosperitate eorum indigent quibus cum uiuent: & in quos beneficia conferent. Volunt enim donare beneficiaque conferre. Amicos igitur habere necessarium quidem est magis in aduersa fortuna. Quapropter hic utilibus amicis est opus. Honestius autem est in prosperitate fortune. Idcirco & bonos querunt, in hos enim beneficia conferre atque cum his una degere magis est expetibile. Est enim & ipsa presentia amicorum iucunda in utraque fortuna.

LIBER

nam leuantur ipsi dolentes cōdolentibus ipsis amicis. Quapropter & dubitauerit quispiā: si doloris ut oneris amici participes fiunt. An hoc quidem non sit. ipsorum autē presentia cū sit iucūda condolendiq; sensus minuit ipsum dolorem. Veq; si ob hanc aut ob aliquid aliud leuantur missum faciamus id quod dictum est euenire sane uidet. Ipsorum autē presentia imixta quedam est. Nā aspicere quidē amicos iucundū est: presertim ei q calamitatibus premitur: fertq; presidū aliquod aduersus dolores. Consolationē enim ipse amicus & aspectu & uerbis asferre potest modo sit dexter. Scit namq; mores quibus gaudet atq; dolet. At sentire suas ob erumnas dolere amicum affert dolorem. Nam oēs fugiunt se causam doloris esse amicis. Quapropter uiriles quidem natura cauēt ne amici secum condoleant. & si non exuperēt indolētia dolorem quo illi afficiuntur non ferunt. Atq; omnino simul plorantes merentesq; non admittunt: quia nec ipsi sunt ppeni ad luctus. Mulierculæ uero & huiuscemodi uiri gaudent iis q una cū ipsis gemunt: & amant eos tanq; amicos & cōdolentes. Oportet autem omnibus in rebus prestabiliorem imitari. At amicorum prosperis in rebus presentia & uoluptatem affert omni in actu: & cogitatione delectat quod in ipsius bonis letantur. Quapropter uidebitur oportere in prosperitatibus quidem prompte uocare amicos. Est enim honestum beneficium esse: in aduersitatibus autem pigre. Minime namq; facere participes malorum ipsos oportet. Vnde & illud dicitur: Sat est grauis tristisq; si me fors premit. Maxime tamen uocandi sunt tunc amici: cū parua suscepta molestia multum prodesse possunt. Contra autē fortasse congruū est ad calamitosos quidem ire non uocatum & prompte. Est enim amici beneficia conferre presertim in eos qui indigent & anteaq; illi requirant. Vtrisque namq; honestius atq; iucundius est. Ad fortunatos autē prompte quidem accedere ad operandum una cum illis. Est enī ad hec opus amicis. lente autē p beneficiis cōsequēdis

NONVS

Non est enim honestum utilitatis suæ causa properare. Cauēda aut est forsitan opinio iniucunditatis in repellendo: Accidit enim nonnunq̃. presentia igit̃ amicor̃ in uniuersis expetibilis est.

Cap. iiii.

Test ne (ut adamantibus amabilissimū est ipse aspectus magisq̃ hunc sensum q̃ ceteros expetunt: propter a q̃ per hunc maxime est atq̃ oritur amor) sic & amicis maxime expetibile conuersari simulq̃ uiuere? Amicitia nanq̃ cōmunicatio est & ut ad seipsum quisq̃ sic sese habet & ad amicum. Sensus autē cuiq̃ de seipso est expetibilis: Igit̃ & de amico. At operatio ipsis insimul uiuendo fit. Quare non īmerito uiuere simul affectant. Atq̃ quod tandem est singulis esse/uel gratia cuius uiuere expetunt: in eo cum amicis uersari degereq̃ uolunt. Quocirca alii cōpotant: alii talorum ludo simul incumbunt: alii simul sese exercent: & una ueniuntur aut philosophantur: singuli totos dies id simul agentes quod maxime amant. Viuere enim simul cū amicis uolentes hec faciunt: & ea cum iis cōmunicant: quibus cum una uiuere expetunt que maxime ipsos in uita delectant. Fit igitur amicitia quidem improborum flagitiosa. Cōmunicant enim praua/suntq̃ instabiles/& peiores etiā fiūt moribus similes euadentes. Proborum autem proba congressionibus suscipiēs incrementa. Videntur etiā tales & prestabiliores euadere: tam agēdo q̃ se mutuo emendando. Eliciunt enim ex sese mutuo ea que placent. Vnde illud dicitur recte:
Disces ex studiosis nimirum optima semper.
Sed hactenus de amicitia. Deinceps de uoluptate dicamus.

Finit Liber Nonus.

LIBER

TRACTATUS PRIMVS.

Cap.i.

Post hec sequitur forsitan ut de uoluptate dicamus. Maxime namque uoluptas nostro generi familiaris est. Quippe erudiunt iuuenes gubernantes ipsos uoluptate atque dolore. Videtur autem ad consequendam moris uirtutem maximum esse gaudere iis quibus oportet: & odisse ea que oportet. Comitantes enim hec tota in uita momentum & uim ad uirtutem habentia felicemque uitam. Nam eligunt quidem ea que uoluptate afficiunt: fugiunt autem que dolore. Talia uero minime prætermittenda sunt. præsertim cum magna de ipsis sit controversia. Quidam enim summum bonum uoluptatem esse dicunt. quidam contra uehementer prauum partim forsitan & credentes sic esse: partim putantes ad uitam nostram melius esse uoluptatem ostendere prauam esse: & si talis non est. Plerique enim propensiores sunt ad ipsam & uoluptatibus inseruiunt. Quamobrem ad contrarium ipsos ducere oportere dicunt. Sic namque ad ipsum medium tandem perueniunt. Fortasse autem hoc non bene dicitur. Sermones enim qui de affectibus fiunt & actibus minus credunt quam opera. Cum igitur ab his discrepant que sensu percipiunt: tum spectati ueritatem etiam ipsam interimunt. Qui namque uoluptatem uituperatis si eam uisus nonnunquam fuerit affectare ad ipsam inclinari uidetur ut tale omnem. Distinguere namque non est ipsius multitudinis imperitum. Sermones igitur ueri non solum ad sciendum sed ad uiuendum etiam utiles sunt. Credunt enim cum sunt opibus contenti. Quippe hortantur eos qui ipsos intelligunt ad ita uiuendum ut ipsi decernunt. Sed de his hactenus. Nunc ea que de uoluptate dicta sunt

Cap.ii.

Referamus.

Videtur itaque uoluptatem ex eo summum bonum esse putabat. quia cernebat uniuersam ipsam affectare: & que rationem habent & que expertia sunt eiusdem. Atque in cunctis quod est expertibile: bonum esse. & quod maxime est expertibile optimum esse. Uniuersa uero ad idem ferri declarat omnibus illud optimum esse. Vnumquodque

DECIMVS

enim id qđ est sibi bonū inuenire dicebat quēadmodū & alimē-
tū. Quod igit̃ uniuerſis est bonū qđq; cūcta affectant: id eſſe ſū-
mū bonū aiebat. Huius aut̃ uiri rōnes ob moris magis uirtutē:
q̃ pp̃ ſeipſas credebant̃. ualde. n. uidebat̃ eſſe modestus. Nō igit̃
ut uolūptatis amicus hec dicere uidebat̃: ſ; q̃a uere res ita ſe ha-
bet. Non minus aut̃ hoc manifeſtū eſſe cenſebat & ex contrario.
Dolorē. n. etiā dicebat fugiendū p̃ ſe oībus eſſe itaq; contrarium
expetibile eſſe ſimili modo. Maxime aut̃ id expetibile eſſe: qđ nō
ob aliud neq; cuiuſq; expetimus grā. Atq; tale ipſam eſſe ſine cō-
trouerſia uolūptatē. Neminē enī interrogas cuius nā grā capiat
uolūptatē: p̃pterea q̃ p̃ ſeipſam expetibilis eſt ipſa uolūptas. ſa-
cereq; ipſam quoduis bonū expetibile magis ſi illi addat̃ ut iu-
ſtas opatiōes tēperataſue. & incremēta ſuſcipere bonū ipſum ſe
ipſo. Videt̃ aut̃ hec rō uolūptatē oſtēdere bonū eſſe: & nō magis
q̃ aliud bonū. Omne. n. bonū expetibilius eſt cū alio bono: q̃ ſo-
lū. Tali itaq; rōne & Plato tollit uolūptatē ſummū eſſe bonum.
Vitā. n. iucundā cū prudentia dicit expetibiliore eſſe q̃ ſi ſit ſola.
Quod ſi mixtū eſt preſtabilius: uolūptatē ſummū bonū nō eſſe.
nullo. n. addito ſummū bonū ſe expetibilius fieri. Cōſtat aut̃ nec
aliud quicq; ſummū eſſe bonū: qđ cū eorū aliquo. que ſunt per ſe
bona expetibilius eſt tale: cuius & nos participes ſumus. nā tale
querit̃ bonū. Qui uero negat bonū id eſſe qđ oīa appetūt: nī-
hil oīo dicūt. Qđ. n. uniuerſis uidet̃: id eſſe dicimus. qui aut̃ fidē
hāc tollit: nō ualde credibilia dicet. Nā ſi ea ſolū que mēte ca-
rent ipſam appeterent: eſſet aliqd quod dicit̃. Sin uero & ea que
prudentiā habēt ipſa; affectāt. qui ſit ut aliqd dicāt. Fortaſſe aut̃
& in prauis eſt aliqd naturale bonū preſtabilius q̃ ipſa p̃ ſe ſunt
quod pp̃riū appetit bonū. Nō uidet̃ etiā & de cōtrario recte di-
ci. Inqunt. n. nō ſi dolor ſit malū: uolūptatē cōtinuo bonum eſſe.
Aduerſat̃. n. & malū malo: & ambo ei qđ neutrū eſt. Atq; hec nō
male dicūt. nō tñ uere in iis que ſunt dicta. Si. n. ambo eſſent ma-
la: oporteret & fugiēda utraq; eſſe. Sin neutra neutrū: aut ſimilē.

LIBER III

Nunc uero illum quidem fugere ut malum: hanc autem expete-
re tanq[ua]m bonum uidentur. Sic igitur & opponuntur.

Cap. iii.

A T qui neq[ue] si uoluptas nō est qualitas: ppter hoc bonū nō
est. Neq[ue] n. opatiōes uirtutis sunt qualitates: neq[ue] felicitas
ipsa. Dicūt etiā bonū quidē ipsum definitū esse. uoluptatē uero
indefinitū: q[uia] suscipit intentionē remissionēue. Si igit[ur] ex eo q[uod]
magis uoluptas minusue capit[ur] hoc iudicāt erit idē & circa iusti-
tiā ceterasq[ue] oīs uirtutes. quibus manifeste dicūt magis minusue
tales eos esse qui ipsas habēt. nā magis sunt iusti fortesue. Et fit
ut & iuste agat ac tēpate magis & minus. Sin i uoluptatib[us] hoc
ingunt esse uideāt ne fortasse nō dicāt causam. si uoluptatū alia
sint nō mixta alia imixta. Quid aut[em] phibet ut sanitas que defi-
nita est magis est atq[ue] minus: sic & uoluptates esse. Nō. n. eadem
in cunctis est tēperatio. nec una quedā semp[er] est in eodē. S; cū re-
mittit[ur] / pmanet usq[ue] ad aliquē terminū / & differt ex eo q[uod] magis
est atq[ue] minus. Tale igit[ur] & in uoluptate esse potest. Preterea sū-
mū quidē bonū pfectū esse: motiōes aut[em] & generatiōes imperfe-
ctas esse ponētes. uoluptatē motionē esse generationēue ostēdere
enitūt[ur]. S; nō dicere bene uident[ur]. nō est. n. motus. oī nāq[ue] motui
ppa est celeritas tarditasue: & si nō p seipsū: ut motui ipsi mūdi
at ad aliud. At neutrū hor[um] cōpetit uoluptati. Fit. n. ut aliq[ui]s cito
sit cōstitutus in uoluptate: quēadmodū & in ira. ut uelociter aut[em]
delectet[ur] nō sit. neq[ue] ad aliū: sed fit ut uelociter ambulet & accre-
scat & oīa id genus. Fit igit[ur] ut celeriter atq[ue] tarde quispiā ad uo-
luptatē mutet[ur]. At nō fit ut hac ipsa celeriter opere[re]t[ur]: id est dele-
ctet[ur]. Generatio uero quonā fuerit mod[us]. Etenim non ex quouis
fieri quoduis. sed ex quo fit: in id dissolui uidet[ur]. Et cuius genera-
tio esset uoluptas: eius esset corruptio dolor. Dicūt aut[em] dolorē q[uod]
dē indigentia eius esse quod est scdm naturā: uoluptatē uero re-
pletionem. hi aut[em] affectus corporis sunt. Si igit[ur] uoluptas repletio
eius est quod est scdm naturā: id & uoluptate afficit[ur]: in quo est

DECIMVS

repletio. Corpus ergo capit uoluptatē. at nō uidet. Non est ergo uoluptas repletio. sed dū sit repletio uoluptatē quispiā afficit. & dū secat. dolet. Opinio autē hec ex doloribus circa alimentum & uoluptatibus orta est. Nā indigētes facti & antea affecti dolore repletioē capimus uoluptatē. Sed hoc nō circa oēs accidit uoluptates. Nā sine dolore sunt & ipsæ mathematicæ uoluptates & quæ p̄ olfactū & auditū fiūt ac uisum. & spēs q̄ plures itē & recordatiōes uoluptatē afficiūt. Cuius igit̄ hæ generatiōes erūt. Nullius. n. rei fuerūt indigētie: cuius repletio fuerit. Ad eos autē q̄ p̄ferūt uoluptates eas quæ sunt obscenæ ac improbæ dicere q̄piā p̄r ea quæ tales afferūt uoluptates nō esse iucūda. Nō. n. si prauē dispositis sunt iucūda: putandū est & iucūda simpli esse nisi illis. Quēadmodū neq; salubria aut dulcia aut amara quæ agrotantibus: aut alba quæ lippis uident. Vel hoc modo dicat. uoluptates expetibiles quidē esse: nō tñ ab illis. Quēadmodū & diuitē esse expetibile quidē est: at nō ex patriæ p̄ditiōe. Et sanū esse: at nō quodcūq; edēdo. An uoluptates differūt species. Diuersæ nāq; sunt quæ ab honestis rebus & quæ a turpibus p̄deūt. & nō sit ut quisq; iusti capiat uoluptatem si nō sit iustus. aut musici si nō sit musicus: & in ceteris simili modo. Ostendere autē uidet & ipse amicus: cū sit ab adulate diuersus: nō esse uoluptatē bonū aut specie uoluptates differre. Hic. n. ad bonū: ille ad uoluptatē congregiē. Et ille quidē uituperat: hūc autē laudat ut ad diuersū congregiē. Nemo preterea expetet ita uiuere: ut mentē habēs p̄ uitā pueri iis ex rebus capiat uoluptatē quibus pueri maxime delectat̄ ut putat. aut gaudere turpissimū qd faciēdo nullū unq̄ suscepturus dolorē. Et q̄ pluribus indulgeremus rebus etiā si nullā uoluptatē afferret. Damus. n. operā ut uideamus/ut meminermus/ut sciamus/ut habeamus uirtutes. Qd si necessario hec sequat̄ uoluptas: nihil refert. Expeteremus. n. hec etiā si nulla prorsus ab ipsis p̄uētura esset uoluptas. Voluptatē igit̄ neq; summū bonū esse: neq; expetibile oēm: & uoluptates nōnullas esse per se

expetibiles: specie differentes: aut iis a quibus pueniunt pspicū
 esse constat. Ea igitur que de uoluptate dolore dicuntur satis sint
 & mutabilia. **Cap. iiii.** **De uoluptate & dolore.** **¶** Dicitur
 s. i. q. 1. c. 1. Ed quid nā aut quāle sit magis patebit si sermōne paulo
 alius repetemus. **¶** Visio. n. quouis i tpe pfecta est. nihil. n.
 ipsi deest: quod postea factū species ipsius pficiet. Tali p. similis
 est & ipsa uoluptas. est enī quoddā totū: nullūq. in tpe uoluptatē
 quā p. accipiet: cuius species si maiore tpe fiat pficiet. quocirca
 nec motus est in tpe enī est oīs motus: & alicui etia finis. ut adū
 ficatio. tūc erit pfecta: cū id fecerit qd affectat: in toto tpe. aut in
 hoc. In partibus aut tps oēs sunt impecta & a tota & inter sese
 diuersa specie sunt. Cōpositio nāq. lapidū diuersa est ab erectioe
 colūnae: & hæc rursus a templi effectioe. & templi quidē est pfe
 cta: nullius. n. ad ppositū indiget rei. Fundamētū aut. & laque
 ariū impecta. est enī utraq. pars. differunt igit. specie: & fieri nō
 potest ut quouis in tpe motus specie pfectus accipiat. nisi in to
 to. Similiter res sese habet & in ambulatioe & motioibus ceteris.
 Nā si latio motus est quō quidē ex hoc ad hoc itur: & huius. dif
 ferentia: uolatio ambulatio saltatio & talia motioēs sunt quibus
 ex hoc in hoc similiter itur. Nō solū aut in his res ita sese habet
 sed in ipsa etiā ambulatione. Termini nāq. nō sunt idem in sta
 dio toto atq. in parte: & in alia atq. alia parte. Neq. idem est per
 trānsire lineā hanc & illā. nō solū enī lineā: sed etiā in loco collo
 catā pertransit. Atq. hæc & illa in diuersis sunt locis. Sed exacte
 quidē de motu aliis in locis est dictū. Videt aut nō in oī tpe esse
 perfectus. Sed multi sunt impecti specieq. diuersi. siquidē ipsi
 termini speciei sūt effectores. At uoluptatis species quouis in tpe
 est pfecta. Pater igit. uoluptatē & motū diuersa esse: & uoluptatē
 ex iis esse que tota sunt & pfecta. Id & ex eo ita esse cōstat. qā mo
 uerī quidē in nō tpe nihil pōt. uoluptate aut affici pōt. Quod. n.
 in ipso nūc est: totū est quoddā. Ex his aut pater nō bene dici uo
 luptatē motū esse. uel generationē. nō enī omniū hæc dicunt. sed

DECIMVS

partibiliū & nō totū. Neq. n. uisionis/neq. puncti/neq. unita-
tis est generatio: neq. quicq. horū est motus uel generatio. Quare
neq. uoluptas. est enī quoddā totū. At uero sensus oīs ad sensibi-
le est opatio quedā. perfecta autē eius qui bene est dispositus ad
id qd est pulcherrimū eorū que ipsi subiiciunt. tale enī maxime
uidet. esse opatio ipsa pfecta. Atq. nihil intersit siue ipse siue id ī
quo est ipse opari dicatur. In oī quoq. genere prestabilissimū
eius opatio qd optime dispositū ad id quod est prestabilissimū
eorū que ipsi obiiciunt. hec aut pfectissima est & iucundissima. In
oī nāq. sensu uoluptas est & in mēte simili modo contrēplatoe ue.
Iucundissima aut est ea quā est pfectissima. pfectissima aut est ea
quā est eius qd bene sese habet ad id quod est studiosissimū eorū
que cadunt sub ipsā. uoluptas aut pficit opationē. Atq. nō eodē
modo uoluptas pficit ac sensibile & sensus: si sunt studiosa. quē-
admodū neq. sanitas medicusue similiter causā sunt ut quispiā
ualeat. In unoquoq. aut sensu uoluptatē fieri cōstat. Dicimus enī
uisiones ac auditiones uoluptatem afferre. Constat aut & maxie
tum cum sensus est prestantissimus: & circa tale operat. Atq. cū
talīa sunt ipsum sensibile & id quod sentit erit semper uoluptas
si est quod agat & quod patiat. Perficit autē opationē uoluptas
non ut habitus: sed ut pululans quidā finis: pinde atq. pulchri-
tudo in iīs qui uigent aetate. Atq. quousq. ipsum sensibile uel in-
telligibile & id quod discernit uel contemplat. tale sit quale esse
oportet: erit in opatione uoluptas. Nam cum sunt similia ipsum
passiuū atq. actiuū & inter sese modum habent eundem: idem
semper natura fieri solet. Quomodo igitur nemo continue uolu-
ptatem capit: An defatigatur. Omnia enim humana nequeunt
continue operari. Neq. uoluptas igit. continue fit. sequitur enim
operatiōem. Nonnulla aut res cū noua sunt delectat. sed postea
nō similiter ppter hec ipsa. Primo nāq. inuitatur mens: & circa
illas operat. intente quēadmodū operant. uisu qui inspicunt. de-
inde non fit talis ipsa operatio: sed neglectior. Quapropter &

n

LIBER DEC

uoluptas extenuatur ac offuscat. Putauerit aut quispiam oēs ideo uoluptatē appetere: quia uiuere etiā oēs affectāt. Vita uero quedā est opatio. Atque circa ea quilibet & iis opat quae & maxime amat: ut musicus quidē auditu circa cantus: auidus uero discēdi mētē circa res contēplandas. Eodē modo & singuli ceterorum uoluptas aut perficit opatiōes: & ipsum etiā uiuere quod appetūt. Cū rōne igit & uoluptatē affectāt, perficit enī ipsum uiuere uniuscuiusque quod expectibile est. Querere uero utque ob uoluptatē uiuere expetamus: an uoluptatē ob uitā: missum in presētia faciamus. Cōiuncta. n. hec esse uident. & nō suscipere separationē. Nā & sine opatiōe uoluptas nō fit. & omnem operationē perficit ipsa uoluptas.

Cap. v. Nōde & specie uoluptates differūt. Nā ea quae sunt diuersa specie a diuersis perfici putamus. Sic enim sunt & ea quae a natura & ea quae ab arte conficiunt: ut animalia/arbores/pictura/statua/domus/uas/& similia. Similiter igit & opatiōes differentes specie a differentibus specie perficiuntur, opatiōes autem mentis ab opatiōibus sensus: & hae rursus inter sese differūt specie. igit & uoluptates quae ipsas perficiūt. Hoc aut & ex eo patebit quia unaqueque uoluptas est ei ppria operationi quā perficit. ppria enī uoluptas auget operationē. Qui nāque cū uoluptate operant singula magis discernūt atque exactius cōprehendūt: ueluti geometrae fiunt quae geometrica gaudent contēplatione: magisque intelligunt singula. Similiter & qui musicā amant: & qui ediū extruendae delectant. arte: ceterorumque singuli oēs in ope proficiūt proprio hoc ipso se oblectantes. Voluptates igit augēt opatiōes. At ea quae augent ppria sunt. Quae uero diuersis specie ppria sūt & ipsa diuersa specie sunt. Præterea magis hoc ex eo uidebit ita esse: quia uoluptates quae a diuersis sunt impediunt actiones. Qui namque fistulis delectantur nequeunt mentem sermonibus adhibere si quempiam audierint modulantem magis modulandi gaudentes arte: quam operatione præfenti. Voluptas igitur ea

DECIMVS

quæ a modulandi facultate prodit operationem que est circa sermones corrumpit. Hoc idem & in ceteris usu uenit: cum circa duo simul quispiam operatur. Operatio namque iucundior alteram excludit: & si multum uoluptate precellat magis extrudit: atque adeo ut neque operetur per illam. Quocirca cum uehementer aliqua re gaudemus non ualde aliud agimus & alia facimus: cum pax nobis alia placet ut & in spectaculis qui bellaria edunt tum id maxime faciunt: cum uiles sunt que contendunt. Cum igitur propria quidem uoluptas exactas operationes reddat & diuturniores ac meliores efficiat: alienæ uero extenuet atque corrumpant. Costat ipsas inter sese uehementer distare. Alienæ namque uoluptates id fere quod proprii dolores efficiunt. Et non proprii dolores operationes ipsas corrumpunt: ut si huic scribere: illi rationem subducere inuicundum est atque molestum. hic non scribit: ille rationem non subducit: quippe dolore cum afferat operatio. Circa igitur operationes contrarium a propriis uoluptatibus accedit & doloribus. Atque uoluptates doloresque proprii sunt qui in operatione per seipsam fiunt. Alienæ uero uoluptates simile quid ei facere diximus quod ipsi dolores efficiunt. Corrumpunt enim & si non similiter operationes. Cum autem operationes probitate differant atque improbitate. & aliæ quidem sunt expectandæ: aliæ uero fugiendæ: & aliæ neutrae: similiter sese habent & uoluptates. nam unicuique operationi est propria quedam uoluptas. Quæ igitur studiosæ propria est: ea & proba. quæ uero praua: ea est improba. Et enim & cupiditates honestæ quidem laudabiles sunt. turpium uero uituperabiles. Magis autem propriæ sunt operationibus uoluptates quæ sunt in ipsis quam ipsæ cupiditates. nam hæc quidem sciuntur sunt & temporibus & natura: illæ uero propinquæ sunt operationibus. atque adeo indistincte ut contentio sit si idem sit operatio & uoluptas. Non tamen ipsa uoluptas mentis esse uidetur operatio neque sensus. est enim absurdum. Sed quia non separat idem quibusdam uidetur. Ut igitur operationes sunt diuersæ: sic & uoluptates. Differunt autem uisus a tactu puritate: & auditus ac odoratus a gustu. Similiter igitur & uoluptates differunt: & ab his ite ea quæ sunt mentis

LIBER DECIMUS

puerile habet & est. Locari uero ut studeas scdm sententiā Ana-
charsidis recte sese habet. iocus enī requieti similis est. Atq; cum
cōtinue nequeat hoies laborare/indiget requiete. Non est igitur
ipsa requies finis. fit enī gēa opationis. At uero uita felix in uir-
tute cōsistit. Hec autē uita cū studio est & in seriis: sed nō in ioco
consistit. Atq; ea que studiosa sunt seria uel prestabiliora ridicu-
lis & iis que ioco fiunt: & operationē semp melioris & partis &
hominis studiosam magis dicimus esse. Melioris uero prestabi-
lior est & ad felicitatem iam magis attinēs. Frui preterea quiuis
& mancipiū uolupratibus corporis nō minus q̄ optimus homo po-
test. At felicitatē nemo mācipio tribuet: nisi & uitā tribuerit stu-
diosam. Felicitas enī nō in talibus cōsistit modis uiuendi: sed in
operatiōibus que a uirtute pficiunt: ut prius etiam diximus.

Cap. ii.

Vod si felicitas opatio est p uirtutē: consentaneū est rōni
per eā esse quā est prestabilissima. hec autē eius fuerit qd
est optimū. Siue igit mens sit hoc siue aliqd aliud: qd quidē na-
tura dñari uidet ac imperare & animaduersionē hēre de honestis
diuinisq; rebus: aut quia diuinū & ipsum est: aut quod eoz quā
sunt in nobis est diuinissimū huius opatio p uirtutē ppriā ipsa
felicitas fuerit beatitudoq; pfecta. Dictū est aut ipsam esse contē-
plationē. Atq; cōsentaneū hoc & antea dictis & ueritati uidebit
esse. hec enī opatio prestabilissima est: quippe cū & mens sit eoz
que in nobis insunt prestantissimū: & ea circa que mens uersat
cognoscibiliū prestabilissima sint. Est preterea cōtinua maxime.
Nā contēplari magis cōtinue q̄ agere quoduis possumus. Arbi-
tramur preterea felicitati uoluptatē admixtā esse oportere. Iucū-
dissima aut opationū uirtutū est ea haud dubie quā p sapientiā
prodit. Itaq; philosophia mirabiles tū puritate/tū firmitate uo-
luptates habet. Atq; consentaneū est rationi sciētibus q̄ quaten-
tibus oblectamentū ipsum iucundius esse. Ipsa quoq; sufficiētia
maxime fuerit in contēplatiōe. Nā & sapiēs & iustus & ceteri

Contemplatio

DECIMVS I

rebus iis indigēt quæ necessarie sūt ad uitā. Sed si satis his talia
ad sūt: iustus quidē cor: indiget ad quos & cū qbus egerit iuste
Et tēperans itē ac fortis & singuli ceterorū. At sapiēs si solus etiā
sit contēplari pōt: & quo sapiētior est eo magis pōt. Melius autē
fortasse si habeat adiutores. Attamē sufficiētissimus ipse est. Pre
terea pp seipsam amari sola uidet. Nihil. n. ab ipsa sit preter hoc
contēplatu inq̄ esse. At cū agimus preter ipsam actionē: aut plus
aliqd aut minus assequimur. Videt etiā in ocio felicitas ipsa cōsi
stere. Negocia nāq; suscipimus ut ociū habeamus. & bellū geri
mus ut in pace degamus. Opatioēs igit actiuarū uirtutū civili
bus aut bellicis in rebus ueriant. Actioēs aut que in his fiūt ne
gociose sunt: Atq; bellice quidē & oīo. Nemo nāq; bellū expetie
gerere gerendi gratia bellū: neq; bellū ob bellū parat. uidebit enī
crudelis quidā & sanguinolētus penitus esse: si faciet amicos ho
stes: ut pugnae caedesq; fiant. At & ipsius civilis negociosa est. &
preter ipsas administrationē potestates cōparantis atq; honores:
aut felicitatē sibi ipsi & ciuibus: que qdē diuersa est a civili quā
querimus ut diuersam. Si igit ciuiles quidē & bellicæ actiones
ceteris actibus quā a uirtutibus pficiunt pulchritudinē/magni
tudineq; precellūt: hæc uero negociosa sunt: atq; aliquē finē affe
ctāt & nō ppter seipsas sunt expetibiles. mētis aut opatio & stu
dio antecellit cū contēplatiua sit: & preter seipsā nullū affectare
penitus finē: hęcq; uoluptatē ppriā: quæ quidē opationē ipsam
exauget. Sufficiētia insup/ociū/defatigationis uacuitas ut hu
mana & quēcūq; alia uiro tribuunt beato per hāc operationem
illi inesse uident. pfecta felicitas hoīs fuerit hec pfecto sumpta
longitudine uitæ perfecta. Nihil enī felicitatis est imperfectum.
Talis aut uita superat hoīs naturā. Non enī hoc ipso quo homo
est: ita uiuet: sed quo est quid in ipso diuinū. Quantū igitur hoc
ab ipso cōposito differt: tantū & huius opatio distat ab ea: que a
uirtute alia pficiūt. Qd si mens diuinū ad ipsum hominem est
& uita que ab hac manat diuina est respectu ipsius uite hūane.

LIBER DECIMUS

Oportet autē nō quēadmodū monent quidā humana nos sapere cū simus hoīes: aut mortalia cū simus mortales: sed quoad fieri pōt immortales nos ipsos facere. Cunctaq; efficere/ut ea uita uiuamus/que ab eo manet. quod est eorū que in nobis insunt prestabilissimū. Nā tam & si parū est mole: ui tñ & precio multū oībus antecellit. Vi debet autē & unusq; hoc esse siquidē precipuū est & melius. Absurdū igit esset si nō suā sed alicuius alterius ex peteret uitā. Id insup qd dictū est antea nūc etiā accōmodabit. Qd est. n. natura unicuiq; ppriū id optimū unicuiq; & iucūdisimū est. Et homini igitur ea uita quā ab ipsa proficiscit mente siquidem maxime hoc est homo: hec ergo est & felicissima uita.

Cap. iiii.

Ecūdo autē est ea uita que a uirtute alia manat. Opatioēs enī quā ab hac pdeunt humane sunt. Nam iusta & fortia & cetera que a uirtutibus pficiscunt inter nos ipsos agimus in cōmerciis & necessitatibus atq; actibus cōibus & item affectibus unicuiq; seruātes decorum. Hec autē oīa cōstat esse humana. Nōnulla autē & a corpore puenire uident: & multū uirtus morū cū affectibus iuncta est. Cōiuncta est etiā & prudētia moris uirtuti: & hęc prudētia: si principia quidē prudentiā a uirtutibus ipsis emergant. rectū uero moris uirtutū a prudētia manet. cū autē hęc sese sic habeāt ut a se mutuo pendeāt: sintq; cōiuncta affectibus: circa ipsum compositū fuerint. At cōpositi uirtutes humane sūt. Quare & ea uita que ab ipsis proficiscit & felicitas humana est. Mentis autē est separata. Atq; tantū de ipsa sit dictū. Exacte nāq; dicere pposito maius est. Videbit autē & externa affluētia ppaz aut minus indigere q̄ moralis. Opus est. n. utrisq; necessariis rebus. Atq; sit eque. q̄q; circa corpus & res tales ciuilis homo magis elaborat. parua enī differētia fuerit. In opationibus aut non mediocriter differēt. Etenim liberali quidē ad liberalitatis opatioēs exercēdas: & iusto ad retributioēs pecuniis opus erit. Volūtates enī nō sunt manifeste. Simulat autē & q nō sunt iusti agere iuste

DECIMVS

uelle. Forti aut opus est potentia: si agit aliqd eorū que a uirtute proficiunt. & potestate etiā tēperanti. Quo nāq; modo aut hic aut ceterorū quisq; manifestus erit. Querit aut utq; magis ppiū sit uirtutis electio: an ipsi actus: quippe cū in utrisq; uirtus consistat. Atq; cōstat in utrisq; pfectū ipsū cōsistere. Ad actus autē multis indiget: & quo maiores pulchrioresq; sunt eo pluribus indiget. At contēplanti nullis huiuscemōi rebus ad operationē est opus. Quin & impedimēto fere sunt ad contemperationē. S; hoc ipso quo homo est atq; cū pluribus uiuit expetit ea agere que a uirtute pficiunt. Indigebit igit talibus ad ea agēda que ad hominē spectāt. Atq; felicitatē pfectā cōtemplatiuā quandā opationē esse hinc quoq; fuerit manifestū. deos enī maxime beatos esse putamus atq; felices. At quos nā actus tribuere illis oportet: iustos ne? An ridiculi uidebunt: si cōmutent & deposita reddāt: & hmoi cetera agāt. At fortes ne? ppter ea q; formidolosās res sustinent periculaq; subeunt honestatis ipsius causa. At liberales? At cū nā dabūt? Absurdū est insup si nūmos etiā habeāt aut aliqd tale. At tēperantes? At quid nā fuerint? An laus est importuna: si prauas dii cupiditates nō habere dicant. Ita p oīa discurreti cū ea que sunt circa actus parua quedā & nō digna diis imortalibus sūne uident. At uero uiuere ipsos uniuersi putant. Quare & operati. Nō. n. oportet illos ut Endymionē aiūt dormire. Viueti igitur ei cui actio: & multo magis effectio nō tribuit: quidnam aliud preter contemperationē restat. Quare dei operatio precellēs beatitudine contēplatiua sine controuersia fuerit. Et humanarū igit opationū ea homo est sūme felix quā illi maxie est cognata. Signū est huius & aīalia cetera felicitatis exptia esse: tali penitus opatiōe priuata. Nā diis quidē tota est uita beata: talē habētibus opationē. hoibus autē quo ad ipsos talis opatiōis quedā inest similitudo. At animalū ceterorū nullū prorsus est felix: quippe cū nulla ex parte princeps sit contemperationis. Quousq; igit contēplatio sese extendit: uelq; sese extendit & felicitas ipsa. & quibus

cōtemplatio magis inest iis & felicitas magis inest. nō p accidēs quidē: sed p ipsam utiq; cōtemplationē. hec enī p seipsam est preciosa. Quare felicitas cōtemplatio fuerit quedā. Est aut opus huic & p̄speritate externa: cū sit homo. Natura nāq; ipsa nō est ad cōtemplandū sufficiēs: sed & corpus sanū esse oportet: & alimenta reliquūq; famulatū adesse. Nō tamē putandū est multis ac magnis ei opus fore qui futurus est felix: si fieri nō pōt ut sit beatus sine bonis externis. Neq; enī sufficientia neq; iudiciū neq; actus in exuperatione consistit. Sed fieri pōt. ut & nō principes terrarū ac maris agant honesta. Etenim a mediocribus felicitatibus pōt quispiā agere p uirtutē. Atq; id clare cernere licet. Priuati nāq; nō minus agere uidentur res bonas q̄ qui sūt in potestatibus cōstituti: imo etiā magis. Satis aut est tot facultates habere. Erit. n. eius uita felix qui per ipsam operat uirtutē. Solon etiā bene fortasse de felicibus sensit. qui quidē eos esse felices dixit: q̄ mediocriter res habuerūt externas & pulcherrimas res ut putabat eger/modesteq; uiuere. Fieri. n. pōt ut mediocria possidentes agant ea que agere oportet. Videtur aut & Anaxagoras nō locupletem neq; potentem felicē ipsum existimasse: cū dixisset se nō mirari si absurdus quidā multitudini uideat. Hec. n. sentiēs res solū externas his iudicare tantūmodo solet. Cōsentaneā igit nōstris sententiis & sapientū opiniones sunt. At enī habēt quidem & talia quandā fidē. Veritas tamē in iis que in actionē ueniunt ex operibus iudicat & uita. In his enī precipue certitudo ueritatis consistit. Cōsiderare. n. oportet ea que antea dicta sunt ad opera referentes & uitā. Et si cōsona sunt operibus accipiēda sunt. Sin uero discrepāt/uerba sunt tantū puranda. At uero qui mente opat & eā colit disponitur optime iis & amicissimus. diis imortalibus est. nā si dii curā hūanarū rerū ut existimat aliquā habēt: rōi sane cōsentaneū fuerit ipsos eo gaudere qd est optimū maxiq; sibi cognatū: hoc aut fuerit ipsa mens. & in eos q̄ maxime hoc amat atq; honorāt beneficia uicissim cōferre tanq; curā iis que sibi sūt

DECIMVS

carat: ac diligentia adhibentes & recte beneque agentes. At constat
hec omnia maxime sapienti inesse. Amicissimus igitur sapiens ipse
diis immortalibus est. Eundem autem conueniens est & felicissimum esse.
Quare sapiens hoc quoque modo maxime fuerit felix.

Cap. iiii.

T enim si de his atque uirtutibus & insuper de amicitia uo-
luptateue satis figura diximus. Est ne putandum nostrum pro-
positum iam finem habere? An quemadmodum dicitur non est hoc in rebus
agendis finis: perspexisse cognouisseque singulas: sed potius agere.
Nec de uirtute scire sat est: sed enitendum est ipsam habere ac uti. uel
si quo alio modo boni efficiuntur. Si igitur uerba sufficerent ad facien-
dos homines bonos: multas iure mercedes secundum Theognidem atque
magnas afferret: & comparare ea deberet. Nunc uero iuuenes quidem
liberos hortari ac puocare: moribusque ingenuis: ueracem honesta-
tis amatoribus idoneis ad obtemperandum educatione bona iam fa-
ctis persuadere uerba possunt. Vulgus autem ad probitatem incitare ne-
queunt. Non enim sunt tales ut ob pudorem obtemperent: sed ob metum.
Nec ut a prauis ob turpitudinem abstineant rebus: sed ob penam. Nam
quia affectibus uiuunt: persequuntur quidem proprias uoluptates & ea que
illas efficiunt. Fugiant autem dolores oppositos. Honestatis autem uolu-
ptatisque uere nullam prorsus habet animaduersionem: quippe cum eas non
de gustarint. Tales igitur que nam uerba traducere moderarique pos-
sent? Fieri enim non potest: aut non facile fit ut ea uerbis mutent ac ex-
trudant que impressa sunt moribus temporeque diuturno retenta. Ama-
bile autem est fortasse si cum omnia essent quibus boni fieri uidemur par-
ticipes uirtutis efficiamur. Fieri uero bonos alii natura: alii con-
suetudine: alii doctrina putant. Natura igitur ut constat non in nostra
est potestate. sed inest iis hominibus pro causam quandam diuinam: que ue-
re sunt fortunati. Verba autem preceptiones uel non in omnibus uires ha-
bent: sed opus est auditoris animum antea moribus esse cultum ad re-
cte gaudendum ac abhorrendum perinde atque terram quae semina sit
nutrimenta. Qui namque uiuit cum perturbatioe non audiet ea uerba que

LIBER 10

dehortantur/neq; intelliget. Is uero qui ita dispositus est:q; fieri potest ut dissuadeti obtemperet. Omnino aut non uerbis ipsa perturbatio: sed ui cedit. mores igit precedant aliquo modo uirtuti familiares oportet amantes bonū atq; abhorrentes a turpi. Difficile aut est ut ab adolescentia recte quis ad uirtutem instituatur non sub talibus legibus educatus. Modeste nāq; uiuere continetereq; plerisq; hominibus presertim & iuuenibus nō est iucundū. Quapropter educationē atq; officia a legibus instituta esse oportet. Nō enī dolorē afferēt si fuerit cōsuetū. Fortasse aut nō sufficit dum sunt adolescentes rectam educationem & curā esse adeptos sed cum oporteat uiros quoq; factos ipsa agere ac assuescere & in his & omnino omni in uita legibus est opus. multitudo enī necessitati potius q̄ rōni & penīs q̄ honestati paret. Idcirco sūt qui legulatores oportere censent ad uirtutē inuitare ac prouocare honestatis gratia: propterea q̄ ii qui probi sunt ob consuetudinem precipue obtemperabunt. Aduersus aut inobedientes & hebetiores ingenio castigationes penasq; instituere. At eos qui curari ac emendari nequeunt: extrudere atq; exterminare. probū enim hōiem & ad honestatem uiuentē rationi obtemperaturū inquitunt esse. Improbū uero uoluptatem affectantem dolore afficiendū esse perinde atq; iumentum. Quapropter & eos dolores afferti oportere dicūt: qui maxime concupitis uoluptatibus aduersantur. Qd si eum qui bonus futurus sit bene educatū ut dictū est ac moribus bonis assuefactū esse oportet: deinde bonis in exercitiis uiuere: & neq; inuitum neq; sponte res agere prauas. hec aut fuerint si mente aliqua rectoq; ordine uires habente uiuatur Opus est mente pfecto: munere cui ita hec euenire possint. Igit patris quidem preceptio uires non habet neq; necessitatem: neq; ullius omnino unius uiri: nisi sit Rex aut aliquis talis. Lex autē uim habet cogentem: quā quidem est sermo ab aliqua prudētia atq; mente profectus. Et hostes quidē eos odisse solent: qui appetitionibus aduersantur: & si recte id ipsum faciunt. Lex aut non

DECIMVS

est eis molesta p̄bitatē iubēs. In sola autē Lacedemoniorū ciuitatē cū aliis paucis curam adhibuisse in educatione atq; officiis legislator uidet. In pluribus autē ciuitatibus tales res sunt neglectæ. Et ita unusquisq; uiuit ut sibi placet ritu Cyclopū filios regens atq; uxorem. Prestabilissimū igit̃ est diligentia rectæ curæ adhibere cōmunem; idq; ipsum facere posse. Quod si negligit publice ad unūquēq; pertinet filios suos atq; amicos ad uirtutem dirigere uel saltē uelle dirigere. Atq; maxime id ipsum posse uidebit̃ ex his que diximus: idoneus ad leges ferendas factus. Publicas igit̃ diligentias atq; curas p̄ leges fieri constat: bonas autē per studiosas. Nec interesse quicq; uidet̃: scriptæ sint an nō scriptæ: unus an plures per illas instituant̃: ut & in musica exercitiā diq; facultate & eruditionibus ceteris hoc nihil refert. Nā ut in ciuitatibus leges ac mores: sic & in domibus possunt paterni sermones ac mores: quæ etiā magis ob cognationē bñficiāq; collata. Sūt enī ipsi filii iā pridē affectiōe deuincti & facile obtemperantes natura. Differūt insup & instituta priuata a publicis: perinde atq; in medicina. Vniuersaliter enim febricitati cōfert inedia & quies: at alicui forsitan nō conducit. Magister quoq; ludi nō oībus fortasse pugilibus eandē pugnā imponit. Singula autē magis exacte fieri uidebunt̃ adhibita cura diligentiaq; priuata. Magis enim id adipisci unusquisq; qđ congruū est. Atq; optime quidē in singulis curā ac diligentia adhibuerit: & medicus & ludi magister & quicūq; alius qui hoc uniuersale scit: oībus inq; aut talibus hoc esse accōmodatum. Scientiæ enī cōmunis ipsius esse dicunt̃ & sunt. Nihil tamen forsitan obstat quin & is qui scientiā quidē est expertus: exacte autē ea p̄spexit experientia que in uno quoq; accidit rectam in uno aliquo diligentiam adhibeat atq; curā: quæ admodū & quidā optimi sibi ipsis esse medici uident̃: quæ tamen nulli alij possunt opem afferre. Verū nō minus forsitan op̄erere uidebit̃ eū qui uult artifex & cōtemplator euadere ad uniuersale pergenē atq; illud ut fieri pōt cognoscere. Dictū est.

LIBER

scientias circa hoc ipsum uersari. Fortasse autē & is qui uult sua cura diligentiaue meliores facere siue multos siue paucos enitas oportet ut ad ferendas leges aptus euadat: si boni legibus fieri possumus. Nō est enī cuiusuis quēuis recte disponere. Sed si alius cuius est scientis est: ut in medicina fit & in ceteris facultatibus: quāq; est aliqua cura atq; prudētia. Hæc cū ita sint: considerare post hoc oportet unde nā & quomodo quispiā legūlator euaserit. An ab his qui temp. gerunt: quēadmodū & in ceteris facultatibus fieri solet? Nā pars ciuilis est ipsa ferēdāq; legū facultas. An nō similiter in ciuili & ceteris facultatibus fit & scientiis? Nā in ceteris quidē iidē tradūt facultates: & p ipsas operant: ut medici atq; pictores. Res autē ciuiles docere quidem pollicentur ipsi sophistæ. Nemo autē ipsorū agit. Sed ii qui temp. gerunt: qui quidē potentia quadā id agunt & experientia potius q̄ mēte. Neq; enī scribunt de talibus neq; loquunt. quod tamen preclarior forsitā esset q̄ iudiciales orōnes uel deliberatiuas cōponere. Neq; filios suos aut amicorū ullos idoneos ad gubernandū temp. efficiūt. Erat autē consentaneū rōni si possent. Neq; enī melius quicq; ciuitatibus reliquissent. neq; sibi ipsis aut carissimis aliud magis oprassent q̄ talia posse. Non tamen pax experientia conferre uidetur. Nō enim fierent p ciuilem consuetudinem ad gubernandū temp. aptiores. Quapropter iis qui de re ciuili cupiunt scire: experientia insup opus esse cōstat. Sophistæ autē ii qui facultatē hāc profitent: tradendi uiam ignorant. Neq; enī quale quid est: neq; circa que uersetur omnino sciunt. Nō enī ipsam & oratoriam facultatem idem neq; inferiorem ponent: congregatis iis legibus quæ sunt probata. Fieri enim posse dicunt ut optime deligant: proinde quasi selectio non esset sagacitatis: & iudicare recte nō esset maximum: ut in musicis. Qui nāq; sunt in singulis experti recte opera iudicant & quibus aut quomodo perficiūt: & que sunt his consona comprehendunt. In expertis autem satis est si non lateat ipsos bene an male factū sit opus: ut in pictura. Le

DECIMVS

ges autem operibus similes ciuilibus sunt. Quo nam igitur modo quispiam ex his legum fuerit lator: aut eas quæ sunt optime iudicauerit? Neque enim medici ex libris fiunt: & tamē dicere conantur non solum curationes sed etiam egrotantes curari posse. & ut curare oportet: habitu uniuscuiusque distincto. Hec autē expertis quidē utilia: iis uero qui scientia carēt inutilia sunt. Et legum igitur forsitan & rerum publicarum congregatiōes iis quidē qui perspicere atque discernere possunt quidnam recte sese habet uel contra: aut que quibus accommodantur utiles esse possunt. Sed ii qui sine habitu talia tractant recte quidem iudicare non possunt: nisi fortuito. Magis autē ad ea cōprehēdenda fortasse fuerint apti. Cū igitur nostri maiores ea que ad facultatem ferendarū legum pertinent sine perscrutatione reliquerint: nos ipsos illa fortasse prestat considerare & omnino de republica tractare oportet: ut quoad fieri potest ea philosophia perficiatur que circa res humanas uersatur. Primū itaque siquid recte sit a maioribus dictum id enitatur recensere. Deinde ex congregatis rebus publicis considerare quenam ciuitates & rerum publicarum singulas euertunt atque conseruant. Et quas ob causas aliæ recte gubernantur: aliæ contra. His enim prespectis magis fortasse perceperimus quenam sit Respublica optima & quomodo unaqueque disposita quibusue legibus utens ac moribus bene fuerit constituta. Dicamus igitur hinc initio sumpto.

FINIS.

Laus deo optimo maximoque. Impressum Romæ per
Euchariū Silber alias Franck: Anno salutis. M. cccc.
xcii. kal. Septem. Alexandro Sexto pontifice maximo.

tura. Dicimus igitur hinc initio sumpto.
 quibusque dantes legibus utras ac moribus bene facere con-
 ferimus quoniam sit Republica optima & duobus modis
 peruenitur illa conata. His enim pfectis magis facile potest
 gulas euertere atque conseruare. Et duas op causas alie recte gra-
 publicis considerare quoniam ciuitates & rerum publicarum gra-
 bus distant in eorum respectu. Deinde ex conseruatis rebus
 citius res humanas uoluntur. Primum itaque si quis sit a maiori
 re obsecet: ut quod sit potest ea philosophis perferant que
 illa fortasse pfecta considerare & omnino de republica pfecta
 dant legem pertinent sine participatione relinquant: nos ipse
 erant apud. Cui igitur nobis maiores ea que ad facultatem ferant
 possunt. His fortissimis magis autem ea coprehendenda fortasse in-
 Sed si qui sine habito talia tractant. De quibus indicat non
 per ut conseruare que dantes accommodantur uelut et sic possunt
 et qui per pfecta atque dilectore possunt dantur recte sic ha-
 quam igitur fortissim & rerum publicarum conseruationes his que

xelikal. Septem. Al. Sexto pontificatus maximo.
 Eucharist. Silber. 1611. Anno salu. M. cccc.
 I. aus des optimo maximo. Impetium Rome per

